

Η Ελληνική σημαία

Η ιστορία και οι παραλλαγές
κατά την Επανάσταση -
Η σημασία και η καθιέρωσή της.

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Όνοματεπώνυμο: Αλέξανδρος Χατζηλύρας
Αριθμός Μητρώου: 99362
Εξάμηνο: Α'
Ακαδημαϊκό Έτος: 2002-2003

Πίνακας Περιεχομένων.

Εισαγωγή.	σ. 1-3
Διάκριση έθνους και κράτους.	σ. 4
Η γέννηση των σημαιών - αρχαιότητα, μεσαιώνας και νεότερη εποχή.	σ. 4-6
Η Βυζαντινή σημαία.	σ. 7-9
Οι σημαίες της Τουρκοκρατίας.	σ. 10-12
Οι σημαίες της Επανάστασης.	σ. 13-18
Η καθιέρωση της ελληνικής σημαίας.	σ. 19
Η σημασία της σημαίας.	σ. 20-22
Η «πάλη» μεταξύ της επίσημης και των επαναστατικών σημαιών.	σ. 23-24
Οι μετατροπές στη σημαία.	σ. 25-27
Σημαίες της Σάμου, της Κρήτης και της Μακεδονίας.	σ. 28-29
Η σημαία της Ισλανδίας	σ. 29
Βιβλιογραφία.	σ. 30-31
Παρατηρήσεις.	σ. 32

Παραρτήματα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

Η εξέλιξη της βυζαντινής σημαίας και η εμφάνιση του δικέφαλου αετού στις μετά-βυζαντινές σημαίες.

σ. I-II

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Οι κυριότερες σημαίες των σλαβωμένων Ελλήνων κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας πριν από την Επανάσταση (1453-1820).

σ. III-IV

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄

Οι κυριότερες σημαίες που χρησιμοποιήθηκαν κατά τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης του 1821 (επίσημες, χερσαίες και ναυτικές).

σ. V-VII

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ΄

Χάρτης με τις ημερομηνίες και τοποθεσίες υψώσεως επαναστατικής σημαίας κατά την Ελληνική Επανάσταση.

σ. VIII

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε΄

Οι σημαίες της Ελλάδας (επίσημες, πολεμικές, βασιλικές και επαναστατικές) μετά το 1822.

σ. IX-XI

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤ΄

Οι σημαίες των αλύτρωτων περιοχών της Ελλάδας.

σ. XII-XIII

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ζ΄

Οι διαδοχικές επειτάσεις του Ελληνικού κράτους (1832-1947).

σ. XIV-XV

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Η΄

Ορολογία σχετική με τη σημαία.

σ. XVI-XVII

Τιμητικές Διακρίσεις που απονέμονται στη σημαία.

σ. XVII-XIX

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΗΜΑΙΑ

Η ιστορία και οι παραλλαγές κατά την Επανάσταση - Η σημασία και η καθιέρωσή της.

Εισαγωγή

Η σημαία αποτελείται από ένα απλό κομμάτι υφάσματος - παλαιότερα από βαμβάκι, φιλινό, μαλλί ή (σπανιότερα) μετάξι, σήμερα από νάιλον ή πολυέστερ - το οποίο απεικονίζει κάποιο σχήμα, είτε αυτό είναι παράλληλες οριζόντιες/κάθετες γραμμές, είτε είναι κάποιο έμβλημα, μιας και οι σημαίες, κατά γενική ομολογία, έχουν ιδιαίτερα συμβολική σημασία. Με ελάχιστες εξαιρέσεις (Ελβετίας και Βατικανού) είναι ορθογώνιες και (Λιβύης) πολύχρωμες. Η σημαία όμως δεν είναι απλώς «τεμάχιον ύφασματος», όπως αναφέρει κάποια παλιά εγκυκλοπαίδεια: είναι ένα σύμβολο που ενσαρκώνει ένα σωρό αισθήματα και που εμφανίζεται από τα πεδία των μαχών μέχρι τα γήπεδα. Πώς μπορεί ένα τέτοιο ύφασμα να προκαλεί τόσο μεγάλες φορτικές συγκινήσεις, να συμβολίζει τόσα πολλά πράγματα, να εξάρει τόσο πολύ τον πατριωτισμό μας;

Η σημαία αποτελεί για μια χώρα, ένα Κράτος, το ιερότερο και σημαντικότερο σύμβολό του, ένα από τα πιο τιμημένα και αγαπητά από το Λαό του, την Πολιτεία, το Στράτευμα και την Εκκλησία του σύμβολα, το οποίο είναι κι αυτό που ουσιαστικά το αντιπροσωπεύει σε κάθε επίσημο - και πολλές φορές ανεπίσημο - βήμα στο οποίο εμφανίζεται εντός και εκτός της εδαφικής του επικράτειας (διπλωματικές αποστολές, ειρηνευτικές αποστολές, εκδηλώσεις, κατορθώματα, κατακτήσεις κτλ). Η σημαία αποτελεί για όλα τα κράτη ένα σύμβολο στο οποίο αποδίδεται ιδιαίτερη και πολλές φορές ανυπέρβλητη ευλάβεια: αποτελεί το υψηλότερο σύμβολο ενός κράτους, μιας και σ' αυτό συμπυκνώνεται η ιστορία του, το παρελθόν του, το παρόν του, η προοπτική του στο μέλλον και αυτός που την κρατάει πρέπει να είναι και αποφασισμένος να την υπερασπιστεί με όλα τα μέσα, ακόμα και με τη ζωή του αν αυτό κριθεί αναγκαίο. Όλη η δυσνόητη ιδέα της πατρίδας και του κράτους περικλείεται μέσα στη σημαία. Είναι τόσο στενά δεμένη η έννοια της σημαίας με την ελεύθερη πατρίδα, ώστε και η ελάχιστη προβολή της σε εποχές σκλαβιάς και καταπίεσης, σκορπάει ρίγη συγκίνησης που αναστατώνουν τους σκλάβους και τους ξεσηκώνουν σε επανάσταση, γι' αυτό και πάντοτε οι κατακτητές λαμβάνουν δρακόντεια μέτρα για να μην εμφανίζεται η σημαία της σκλαβωμένης χώρας.

Η σημαία στην Ελλάδα, καθώς και στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και του υπόλοιπου κόσμου, κυματίζει καθημερινά σε όλα τα διοικητικά και κυβερνητικά κτίρια, τα Δικαστήρια, τα εκπαιδευτήρια, τις Εκκλησίες, τα Μοναστήρια, τις στρατιωτικές Μονάδες, τις διπλωματικές αποστολές του εξωτερικού, τα συμμαχικά στρατηγεία στα οποία υπηρετούν Έλληνες Αξιωματικοί, τα πολεμικά και εμπορικά πλοία, αλλά και στην έδρα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, του ΝΑΤΟ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων διεθνών οργανισμών στους οποίους συμμετέχει η Ελλάδα, ενώ κατά τις εθνικές επετείους (25^η Μαρτίου, 28^η Οκτωβρίου και τοπικές εορτές, π.χ. απελευθέρωση Κιλκίς) κοσμεί τα μπαλκόνια των σπιτιών, τις κολώνες των δρόμων και τους ανεμοθώρακες των λεωφορείων και των τρόλλεϋ ως σύμβολο ενότητας του λαού και διατήρησης της ιστορικής μνήμης. Όταν το κράτος πενθεί, η σημαία κυματίζει μεσίστια, κάτι το οποίο

συμβαίνει και σε περιπτώσεις θρησκευτικού πένθους (π.χ. Μεγάλη Παρασκευή). Στη σημαία απονέμονται οι ύπατες τιμητικές διακρίσεις της Πολιτείας, οι οποίες αναφέρονται στην ενότητα «Ορολογία σχετικά με τη σημαία».

Την ελληνική σημαία φέρουν σε ευδιάκριτο σημείο όλα τα χερσαία, πλωτά και πτητικά μέσα των Ενόπλων Δυνάμεων, ενώ οι Έλληνες Στρατιώτες/ Ναύτες/ Σμηνίτες ορκίζονται να υπερασπίζονται και με την τελευταία ρανίδα αίματός τους τη Σημαία ¹. Το **εθνόσημο** (το οποίο και αποτελεί το έμβλημα της Ελληνικής Δημοκρατίας) αποτελεί παραλλαγή της σημαίας και φέρεται σε όλα τα καλύμματα κεφαλής (πηλήκιο, πηλήσκος, μπερές, δίκοχο, τζόκεϊ) των μελών του Στρατού Ξηράς, του Πολεμικού Ναυτικού, της Πολεμικής Αεροπορίας, της Ελληνικής Αστυνομίας, του Λιμενικού Σώματος και του Πυροσβεστικού Σώματος. Η σημαία αποτελεί ένα από τα υψηλότερα σύμβολα που τιμά ο Στρατός, όπως περιγράφεται αναλυτικότερα στο **Στρατιωτικό Κανονισμό 20-1** ². Με τη σημαία καλύπτονται τα φέρετρα των Αξιωματικών, Ανθυπασπιστών, Υπαξιωματικών και Οπλιτών που απεβίωσαν στην υπηρεσία τους (πλην των αυτοκτονούντων). Ανάλογης τιμής τυγχάνουν Αξιωματικοί σε πολεμική διαθεσιμότητα, καθώς και οι εν ενεργεία έφεδροι Αξιωματικοί, Υπαξιωματικοί και Οπλίτες (Κανονισμός Εξωτερικής Υπηρεσίας Στρατεύματος ΓΕΕΘΑ, 1992). Κατά την έπαρση και υποστολή της, γίνεται απόδοση τιμών από Φρουρά (παρουσιάστε) και από ειδικά επιφορτισμένο σαλπικτή.

Παραλλαγή της εθνικής σημαίας αποτελούν επίσης οι Πολεμικές Σημαίες των Μονάδων, Συγκροτημάτων, Σχηματισμών και Σχολών, οι οποίες στο μέσο του σταυρού φέρουν τον προστάτη Άγιο του Όπλου τους (έφιππος Άγιος Γεώργιος για το Πεζικό και τον υπόλοιπο Στρατό Ξηράς - πλην του Πυροβολικού, το οποίο δε διαθέτει πολεμική σημαία - Αρχάγγελος Μιχαήλ επί νεφών για την Αεροπορία και Αγία Ειρήνη για την Αστυνομία και - όταν υπήρχε - Χωροφυλακή· η πολεμική σημαία του Ναυτικού είναι απόλυτα όμοια με την εθνική σημαία) Επίσης, σύμφωνα με τον «**Κανονισμό περί στολών**» του Ελληνικού Στρατού, η ελληνική σημαία φέρεται και από τους εκτός συνόρων στρατιωτικούς: «*Το στρατιωτικό προσωπικό το οποίο μεταβαίνει με αποστολή ή υπηρετεί στο εξωτερικό, με οποιαδήποτε ιδιότητα (ασκήσεις, εκπαίδευση, αντιπροσωπίες, εθνικοί αντιπρόσωποι, συμμετοχή σε συσκέψεις κλπ.) φέρει υποχρεωτικά την Ελληνική Σημαία σε όλες τις στολές* ³ (πλην των επισήμων μπλε στολών), στο αριστερό μανίκι του χιτωνίου, σε απόσταση οχτώ (8) εκ. από τη ραφή του ώμου, στη θέση του εμβλήματος Σχηματισμού και αντί

¹ Ο όρκος των Ενόπλων Δυνάμεων: «Ορκίζομαι να φυλάττω πίστιν εις την Πατρίδα, υπακοήν εις το Σύνταγμα, τους Νόμους και τα ψηφίσματα του Κράτους, υποταγήν εις τους ανωτέρους μου· να εκτελώ προθύμως και άνευ αντιλογίας τας διαταγάς των, να υπερασπίζω, με πίστιν και αφοσίωσιν, μέχρι της τελευταίας ρανίδος του αίματός μου τας Σημαίας. Να μην τας εγκαταλείπω, μηδέ ν'αποχωρίζομαι ποτέ απ' αυτών, να φυλάττω δε ακριβώς τους στρατιωτικούς νόμους και να διάγω εν γένει ως πιστός και φιλότιμος στρατιώτης».

² Στο Μέρος Γ', Κεφάλαιο Ζ', Άρθρο 16 (Χαιρετισμός) στις παραγράφους 11-16 (που αναφέρονται στο Χαιρετισμό στη Σημαία), αναφέρεται αναλυτικά πώς πρέπει να αποδίδεται ο χαιρετισμός στη σημαία και την πολεμική σημαία. Επίσης, στο άρθρο 18 (Τελετές), παράγραφος 2α αναφέρεται ότι κάθε στρατιωτικός που παρευρίσκεται σε τελετές και ιερές ακολουθίες χαιρετά όταν έρχεται και φεύγει η πολεμική σημαία, καθώς επίσης και στην έπαρση και υποστολή της σημαίας και την ανάκρουση του Εθνικού Ύμνου. Τελευταία, στο Μέρος Ε', Κεφάλαιο Ο', Άρθρο 63 (Πειθαρχικά Παραπτώματα), στην παράγραφο 2γ, υποπαράγραφος 6 δίνεται δικαιοδοσία σε κάθε στρατιωτικό να τιμωρήσει άλλο στρατιωτικό για τη μη απονομή του οφειλόμενου χαιρετισμού στη Σημαία και τα θρησκευτικά σύμβολα.

³ Για διευκρίνιση, αναφέρονται αναλυτικά οι φαιοπράσινες στολές, στις οποίες φέρεται η Ελληνική σημαία: 3 και 3α (Τελετών), 7 (Παρατάξεων και Παρελάσεων), 8 (Περιπάτου και υπηρεσίας-γνωστή και ως *μπαραθέα*), 8α και 8γ (Υπηρεσίας), 8β (Υπηρεσίας-γνωστή και ως *μπαλνιρές*) και 9 (Ασκήσεων-Εκστρατείας). Δηλαδή, η Ελληνική σημαία δεν φέρεται στις επίσημες μπλε στολές 2 (Τελετών), 4 και 5 (Εσπερίδων), 6 (Δεξιώσεων), 9α (Τελετών-Επιθεωρήσεων σε Νοσοκομείο) και 9β (Υπηρεσίας σε Νοσοκομείο). Παρόμοια, δεν φέρεται στη στολή 1 (Αξιωματικών ΣΣΕ-ΣΣΑΣ), μιας και αποτελεί υλικό θέσεως των πιο πάνω Παραγωγικών Σχολών.

αυτού». Η σημαία φέρεται επίσης στον αριστερό βραχίονα της ειδικής στολής ιπταμένου (χειριστή Α/Φ, Ε/Π, Ιπτάμενου Μηχανικού και Αεροναυτίλου).

Η απώλεια της σημαίας στη μάχη θεωρείται ασύλληπτη ντροπή και αισχύνη, ενώ αντίθετα η απόκτηση σημαίας του εχθρού προκαλεί υπέρμετρη χαρά και ενθουσιασμό, αποτελώντας ένα από τα σημαντικότερα πολεμικά τρόπαια. Έτσι, ο κάθε στρατιώτης που αγαπά και πιστεύει στο ιδανικό της πατρίδας θα πρέπει να υπερασπίζεται τη σημαία με κάθε δυνατό μέσο, προσφέροντας γι' αυτήν ακόμη και το πολυτιμότερο αγαθό που διαθέτει, την ίδια του τη ζωή. Ενδεικτικά, να αναφέρουμε ένα μύθο που επικρατεί ανάμεσα σε μερικούς (αμαθείς και ανιστόρητους) αξιωματικούς για το όπλο του Πυροβολικού.

Το οπλόσημο του Πυροβολικού αποτελείται από μαύρο φόντο και χιαστί χρυσό πύραυλο και κανόνι, χωρίς όμως να φέρει δάφνη, όπως τα υπόλοιπα Όπλα και τα περισσότερα Σώματα, για ιστορικούς και αισθητικούς λόγους. Για την ιστορία, να αναφέρουμε ότι το έμβλημα του Πυροβολικού έλκει την καταγωγή του από τη μαυροκίτρινη βυζαντινή σημαία: το μαύρο συμβολίζει την πυρίτιδα και το κίτρινο τη σοφία και το στρατό. Το μαύρο φόντο καθορίστηκε το 1914: από το 1908 - έτος καθιέρωσης των έγχρωμων επωμίδων - μέχρι και τις αρχές του 1914, το Πυροβολικό είχε ως διακριτικό χρώμα το ερυθρόδανο, δηλαδή ένα κόκκινο πιο ζωηρό από εκείνο του Πεζικού, το οποίο όμως δεν το διέκρινε απ' αυτό. Παράλληλα, το 1937 είχε τοποθετηθεί επίχρυση φλογοφόρος ροιά στα επιρράμματα της χακί στολής των Αξιωματικών των Όπλων (Πεζικό, Τεθωρακισμένα, Πυροβολικό και Μηχανικό) και από λευκό μέταλλο της Χωροφυλακής. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η φλόγα αυτή (μπάλα του παλιού κανονιού, η «γκρανάτα» με τη φλόγα που ξεπηδάει από μέσα της) διατηρήθηκε μόνο στις στολές του Πυροβολικού και της Χωροφυλακής. Το ιστορικό αυτό έμβλημα αφαιρέσε από το οπλόσημο του Πυροβολικού η Δικτατορία το 1968, ενώ διατηρήθηκε από τη Χωροφυλακή μέχρι το 1984, οπότε με το **Νόμο 1481/01-10-1984** (ΦΕΚ Α' 152) μαζί με την Αστυνομία Πόλεων ενσωματώθηκε στη νέα Ελληνική Αστυνομία. Από τις 16 Οκτωβρίου 2000, με απόφαση του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου, επαναφέρεται η φλόγα στο οπλόσημο του Πυροβολικού, η οποία συμβολίζει τη φλόγα που παράγεται από τη χρησιμοποίηση των παραπάνω όπλων στη βολή, αλλά και τη φλόγα που εμφωλεύει στις ψυχές των πυροβολητών.

Λόγω του μαύρου χρώματος του οπλοσήμου, της απουσίας δάφνης σ' αυτό αλλά και της μη ύπαρξης πολεμικής σημαίας για το Πυροβολικό, αρχικά από μια ζηλότυπη αντιπάθεια προς το Όπλο (πολεμά εκ του μακρόθεν - αντίθετα από τα άλλα Όπλα που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή - και υπάρχει μια νοοτροπία ότι το Πυροβολικό είναι κάπως πιο εκλεπτυσμένο, μιας και οι Αξιωματικοί του είναι γενικά μορφωμένοι) και αργότερα ως μια προσπάθεια εξήγησης του μαύρου χρώματος του οπλοσήμου και της απουσίας δάφνης, επικράτησε μια περιδεούσα φήμη ότι το Πυροβολικό στερείται τη δάφνη επειδή τάχα είναι «άτιμο Σώμα» γιατί κατά τον ατυχή Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 έχασε τη σημαία σε μια μάχη (υπάρχει και παραλλαγή που το φέρει να αποκοιμήθηκε στο πεδίο της μάχης). Κάτι τέτοιο σαφώς δεν ισχύει (το Πυροβολικό ουδέποτε είχε σημαία, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να τη χάσει!), ούτε ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά είναι ενδεικτικό της σοβαρότητας που κατέχει στη συνείδησή μας η απώλεια της σημαίας.

Διάκριση έθνους και κράτους.

Αντίθετα με ό,τι πιστεύεται από τους περισσότερους, σημαίες υπάρχουν μόνο εκεί που υφίστανται Κράτη, όχι Έθνη. Η σημαία είναι σήμερα εξ'ορισμού ένα σύμβολο που εκφράζει κάποιο λαό που ζει σ' ένα κρατικό σύνολο, μιας κι εκπροσωπεί την κρατική οντότητα. Τα έθνη δεν βρίσκουν την έκφραση τους σε σημαίες, αλλά σε πολιτιστικά στοιχεία και συμβολισμούς, όπως η γλώσσα, η θρησκεία και η εθνική συνείδηση. Ωστόσο, χρησιμοποιείται σήμερα ο όρος «εθνικός» κατ' οικονομία και σαν ταυτόσημος του «κρατικός», κάτι που φαίνεται να δέχεται σήμερα και η κοινωνιολογική επιστήμη και ορολογία.

Έτσι, άνθρωποι με γερμανικό/ ισπανικό/ γαλλικό πολιτιστικό υπόβαθρο ζουν σήμερα σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης και, μολονότι μοιράζονται μια κοινή πολιτιστική καταγωγή και κουλτούρα, δεν τους εκφράζει η σημαία της Γερμανίας/ Ισπανίας/ Γαλλίας, αλλά η σημαία της χώρας από την οποία κατάγονται. Παράλληλα, υπάρχει και η περίπτωση του αραβικού έθνους, το οποίο εκτείνεται από τις ακτές του Ατλαντικού μέχρι τον Περσικό Κόλπο και δεν υπάρχει σημαία που να το συμβολίζει, παρά μόνο (είκοσι περίπου) ξεχωριστές κρατικές σημαίες αραβικών κρατών, καθώς και το κουρδικό έθνος, το οποίο δεν έχει επίσημα δική του σημαία γιατί δεν έχει κράτος.

Η αναφορά στην ελληνική σημαία σαν εθνικού συμβόλου, όσο και αν έχει επικρατήσει στη νοοτροπία των Ελλήνων και το νόημα των βιβλίων της διδασκόμενης ιστορίας, είναι εν μέρει λανθασμένη, γιατί εκφράζει καθαρά το ελληνικό κράτος και την ελληνική επικράτεια, δηλαδή η ύπαρξή της είναι ταυτόσημη και ταυτόχρονη με το σύγχρονο ελληνικό κράτος, το οποίο ιδρύθηκε το 1830 και καθόλου δεν ταυτίζεται (χρονικά και γεωγραφικά) με το ελληνικό έθνος, που χάνεται στα βάθη των αιώνων και είναι διασπαρμένο σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Το ελληνικό έθνος προϋπήρχε του 1830, αλλά όσο ήταν υπόδουλο δεν είχε κράτος και, φυσικά, ούτε σημαία.

Όμως, η ιδιαιτερότητα του ελληνικού έθνους, το οποίο έχει μία κοινή θρησκεία, μία κοινή γλώσσα, κοινά ήθη και έθιμα και ένα μόνο κράτος, έχουν καθιερώσει τη σημαία (και τον Εθνικό Ύμνο) ως εθνικά σύμβολα, όσο κι αν αυτό δεν ανταποκρίνεται στην πραγματιστική έννοιά τους. Αποτέλεσμα είναι οι Έλληνες της διασποράς να χρησιμοποιούν την ελληνική σημαία για να δείξουν την ελληνικότητά τους, κάτι που δεν φαίνεται να συμβαίνει με τα άλλα έθνη, εκτός αν εξαιρέσουμε το γαλλικό (σε παλαιότερες εποχές και το αγγλοσαξωνικό), π.χ. στο γαλλόφωνο Québec του Καναδά. Έτσι, ελληνική σημαία θα δούμε τόσο στη μητροπολιτική Ελλάδα, όσο και στους Έλληνες της διασποράς και όλο το μείζονα ελληνισμό, όπου κι αν αυτός κατοικεί.

Η γέννηση των σημαιών - αρχαιότητα, μεσαιώνας και νεότερη εποχή.

Στα βάθη της ιστορίας βλέπουμε διάφορους λαούς να χρησιμοποιούν αντί σημαίας (με την έννοια την οποία αποδίδουμε σήμερα) απομεινάρια ζώων, όπως κρανία, κόκαλα κτλ. Κανείς δεν γνωρίζει επακριβώς από ποιον, πού και πότε φτιάχτηκε και χρησιμοποιήθηκε η πρώτη σημαία, αν και υπάρχουν πληροφορίες ότι στην αρχαία Κίνα

χρησιμοποιούνταν σημαίες πριν από χιλιετίες. Αναφορά σχετικά με την ύπαρξη σημαίων συναντάμε και στην Παλαιά Διαθήκη ⁴.

Οι αρχαίοι Έλληνες στην απώτατη αρχαιότητα δεν φαίνεται να μεταχειρίζονταν σημαίες, αλλά αντ' αυτών χρησιμοποιούσαν διακριτικά και συμβολικά σημεία (Λ για τους Λάκωνες, Μ για τους Μεσσηνίους, Σ για τους Σικυωνίους, σφίγγα για τους Θηβαίους, φτερωτό άλογο για τους Κορινθίους, κουκουβάγια για τους Αθηναίους, τρίαινα για τους Μαντιναίους, ρόπαλο του Ηρακλή για τους Βοιωτούς, αετός για τους Ηπειρώτες και Μακεδόνες κτλ), τα οποία ονόμαζαν **επίσημα** και φέρονταν στις ασπίδες, τα κοντάρια ή τις πλώρες των πλοίων. Στην αρχαία εποχή, οι πρώτοι που έκαναν χρήση σημαίας στην πόλεμο ήσαν οι Σκύθες ⁵. Υπάρχουν πληροφορίες ότι οι φάλαγγες του Μεγάλου Αλέξανδρου χρησιμοποιούσαν κόκκινες υφασμάτινες σημαίες (με άγνωστη σε μας παράσταση), τις οποίες ύψωναν σε σάριες και έδιναν το σήμα έναρξης της μάχης. Αργότερα, βλέπουμε ότι και οι υπόλοιποι Έλληνες άρχισαν να κάνουν χρήση σημαίων, με γνωστότερο παράδειγμα αυτό της Εκκλησίας του Δήμου, η οποία αρχικά μεταχειριζόταν κόκκινες σημαίες για να δηλώσει την έναρξη ή λήξη της συγκέντρωσης και μετέπειτα για άλλες δημόσιες συγκεντρώσεις και τελετουργίες. Από το έντονο αυτό κόκκινο χρώμα πήραν το όνομά τους (**φοινικίδες**) και έτσι διασώθηκαν στην κλασική και ελληνιστική εποχή τόσο στην κυρίως Ελλάδα όσο και στη Σικελία και την κάτω Ιταλία και, φυσικά, το Βυζάντιο. Οι σημαίες αυτές, μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τους Ρωμαίους, συνέχιζαν να κυματίζουν σε κάθε πόλη-κράτος, παράλληλα με την κοινή ρωμαϊκή σημαία, στην οποία απεικονιζόταν ένας αετός (aquila).

Όμως, η χρήση των σημαίων, από την αρχαία ακόμη εποχή, δεν περιορίζεται μόνο στη χερσαία (στρατιωτική) χρήση, επεκτείνεται δε και στην ενάλια (ναυτική) χρήση, όπου εκεί, σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε, ξεκίνησε η χρήση τους με τη σημασία που τους αποδίδουμε σήμερα. Ονομάζονταν γενικά **επίσημα**, καθώς και **σημεία** (ονομασία που χρησιμοποιεί ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης), **φοινικίδες** (αναφέρεται από τον Πολύαιμο και τον Πλούταρχο) και **παράσημα** (την αναφέρει ο Πλούταρχος). Ιδιαίτερες ναυτικές σημαίες φαίνεται ότι διέθεταν τόσο οι Μυκηναίοι, οι Ρωμαίοι και οι Βυζαντινοί, αλλά και όλοι οι αναπτυσσόμενοι λαοί του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης. Από τη Μεσαιωνική εποχή και εντεύθεν γίνεται ευρεία χρήση εμπορικών σημαίων, με τη χρήση σημαίων συγκεκριμένων αυτοκρατοριών και βασιλείων να φτάνει στο αποκορύφωμά της [Σκανδιναβία (13^{ος} και 14^{ος} αιώνας), Ισπανία και Πορτογαλία (15^{ος} και 16^{ος} αιώνας), Ολλανδία (16^{ος} και 17^{ος} αιώνας), Ηνωμένο Βασίλειο (17^{ος} και 18^{ος} αιώνας)].

Ιδιαίτερα δημοφιλείς στη ξηρά έγιναν οι σημαίες κατά τη Βυζαντινή και Μεσαιωνική εποχή, όπου εκτός από τους Αυτοκράτορες, σημαίες είχαν και οι οικογένειες (φατρίες) των ευγενών και ηγεμόνων. Αρχικά, η χρήση τους ήταν καθαρά πρακτική, δηλαδή περιοριζόταν στη σηματοδότηση μιας εδαφικής θέσης η οποία είχε καταληφθεί από τη φυλή/στρατιά ή στην (εκ του μακρόθεν) αναγνώριση ενός τόπου συγκέντρωσης - κάτι αντίστοιχο με τα σημερινά στρατόπεδα. Δρασκελώντας τη Βυζαντινή εποχή, με την οποία θα ασχοληθούμε κάπως πιο αναλυτικά στην αμέσως επόμενη ενότητα, και προχωρώντας στο χρόνο και ιδιαίτερα στη μεσαιωνική Ευρώπη, η οποία μαστιζόταν από

⁴. Δύο είναι τα χωρία που αναφέρονται σε σημαίες: «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωυσῆν καὶ Ἀαρὼν λέγων ἄνθρωπος ἐχόμενος αὐτοῦ κατὰ τάγμα, κατὰ σημαίας, κατ' οἶκους πατριῶν αὐτῶν, παρεμβαλλέτωσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ» (Αριθμοί Β:2) και «Εἰς τὴν σωτηρίαν σου θέλομεν χαρῆν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν θέλομεν ὑψώσει τὰς σημαίας» (Ψαλμοί Κ:5).

⁵. «Σημεῖα Σκυθικά, ἃ φέρουσιν ἐν τῷ πολέμῳ. ὑφάσματά εἰσι βαφῆ πεποικιλμένα. ἃ εἰς ἰδέαν ὄφεων εἴκασται καὶ ἀηχώρηται κοντῶν σύμμετρων» (Σουΐδας ἐν λέξει)

συχνές και σποραδικές μάχες και πολύχρονους και οργανωμένους πολέμους, βλέπουμε ότι η χρήση των πολεμικών λαβάρων βρίσκει πρόσφορο έδαφος στην (πάλι εκ του μακρόθεν) αναγνώριση στο πεδίο της μάχης. Από εδώ γεννιούνται και οι ιδιαίτερες σημαίες, τα γνωστά **οικόσημα** των διαφόρων ευγενών. Από αυτά τα οικόσημα και τα αυτοκρατορικά λάβαρα, δημιουργούνται στην αναγεννησιακή εποχή οι σημαίες των Βασιλείων, οι οποίες στη νεότερη εποχή αποτελούν τη χρωματική βάση για τις σημαίες των κρατών.

Η πρώτη κρατική σημαία (αφού στη σύγχρονη εποχή οι σημαίες αντιπροσωπεύουν κράτη και όχι έθνη) εμφανίζεται στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής το Μάιο του 1776 (η γνωστή αστερόεσσα) και καθιερώνεται επίσημα από το Ηπειρωτικό Κογκρέσο στις 14 Ιουνίου 1777, ακολουθούμενη ιστορικά από τη γαλλική (η γνωστή *tricolore*), η οποία αν και υπήρχε από το 1790, καθιερώθηκε στις 4 Φεβρουαρίου του 1794 από τη Γαλλική Εθνοσυνέλευση. Αναλογιζόμενοι ότι η ελληνική σημαία (γνωστή και ως **γαλανόλευκη**) πρωτοεμφανίστηκε το 1807 και καθιερώθηκε τον Ιανουάριο του 1822 από την **Α΄ Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου**, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι η βαμμένη με αίμα ηρώων και τιμημένη σημαία της Ελλάδας αποτελεί μίαν από τις παλαιότερες ιστορικά σημαίες της σύγχρονης εποχής και, ως τέτοια, της αξίζει η απότιση του ελάχιστου φόρου τιμής, της ιστορικής της διαδρομής.

Η Βυζαντινή σημαία.

Η ιστορία των βυζαντινών σημαιών είναι αρκετά ενδιαφέρουσα και εθνικοϊστορικά σημαντική, λόγω όμως του ότι βρίσκεται εκτός του πλαισίου της ιστορικής μας εξέτασης, θα εξετάσουμε επί τροχάδην τους σημαντικότερους σταθμούς της εξέλιξης της. Αρχικά το Βυζάντιο χρησιμοποιούσε τη ρωμαϊκή σημαία, που σύμφωνα με την παράδοση σχεδίασε ο στρατάρχης Μάριος (157-86 π.Χ.) και έφερε την ονομασία **σίγνο** (signum). Η σημαία αυτή, η οποία ήταν κόκκινη και έφερε ασημένιο αετό με ανοικτές φτερούγες και χρυσούς κεραυνούς στα νύχια του, αποτελούσε ίσως το μοναδικό πράγμα το οποίο δεν άλλαξε στην πολυτάραχη Ρώμη, η οποία άλλαξε τόσες μορφές πολιτεύματος (ολιγαρχία, πολυαρχία, τυραννία, δημοκρατία) και υπέφερε αιματηρές και απειλητικές εμφύλιες και πολέμιες συγκρούσεις. Η μοναδική τροποποίηση που έγινε στη ρωμαϊκή σημαία ήταν να μεταβληθεί το χρώμα του αετού σε χρυσό και, ταυτόχρονα, να στερηθεί τους κεραυνούς του κατά την εποχή του αυτοκράτορα Αδριανού (117-138 μ.Χ.). Οι βυζαντινοί ονόμαζαν την κόκκινη αυτή σημαία **φοινικίδα**, από το αρχαίο ελληνικό **φοινικίς**, λόγω ακριβώς του χρώματός της.

Η πρώτη καθαρά βυζαντινή σημαία σχεδιάστηκε τον Οκτώβριο του 312 μ.Χ, όταν ο Μέγας Κωνσταντίνος (306-337), προετοιμάζοντας το στρατό του για να αντιμετωπίσει τον τύραννο Μαξέντιο, είδε θεϊκό οιωνό ένα φωτεινό σταυρό να λάμπει στο μεσημεριάτικο ουρανό με την επιγραφή «**ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ**», τερματίζοντας τη χρήση της (ειδωλολατρικής) ερυθράς σημαίας με τον αετό. Τη νέα σημαία που σχεδίασε ονόμασε **λάβαρο** (δηλαδή βασιλική σημαία) και μ' αυτήν νίκησε στις 26 Οκτωβρίου στον Τίβερη ποταμό. Έκτοτε, κάθε δυναστεία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας ⁶ χρησιμοποιούσε και τη δική της ιδιόμορφη σημαία. Ανάμεσα στα σύμβολα που χρησιμοποιούνταν ήταν η ημισέληνος, η ανεστραμμένη ημισέληνος, ο σταυρός, το χριστόγραμμα κτλ.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι η ημισέληνος με το αστέρι, που εμφανίζεται στην τουρκική σημαία, αποτελούσε (με το ίδιο κόκκινο φόντο) τη σημαία της πόλης του Βυζαντίου μετά το 341 π.Χ., όταν η πόλη κατάφερε με τη βοήθεια των Αθηναίων να μην πέσει στα χέρια της Μακεδονικής Αυτοκρατορίας, αποδίδοντας τη νίκη στη θεά Εκάτη και τη σεληνιακή Αρτέμιδα. Η σημαία αυτή παρέμεινε σε χρήση μέχρι το τέλος της βασιλείας του Μέγα Κωνσταντίνου. Το σύμβολο επανεμφανίζεται μετά τον 9^ο αιώνα, ενώ κατά τον 11^ο και 13^ο αιώνα εμφανίζεται σε μολυβδόβουλλο και νόμισμα, αντίστοιχα. Το έμβλημα αυτό χρησιμοποιόταν από αρκετούς Τούρκους σουλτάνους της εποχής, παράλληλα με τη βυζαντινή σημαία, επισημοποιήθηκε δε από τον Οσμάν, ιδρυτή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1259-1326) κατά τα τέλη του 13^{ου} αιώνα. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, ο Μωάμεθ ο Β΄ ο Πορθητής, θέλοντας να εμφανιστεί ως συνεχιστής των θεσμών και παραδόσεων του Βυζαντίου και συνεχιστής του παρελθόντος με το παρόν, οριστικοποίησε τη χρήση του συμβόλου αυτού. Έτσι, όπως αποδεικνύεται ⁷, η τουρκική σημαία είναι ουσιαστικά αρχαιοελληνική!

⁶. Στο Βυζάντιο υπήρχαν συνολικά 12 Δυναστείες: του Κωνσταντίνου (324-378 με 7 αυτοκράτορες), του Θεοδοσίου (378-474 με 4 αυτοκράτορες), του Λέοντος (457-518 με 4 αυτοκράτορες), του Ιουστινιανού (518-610 με 6 αυτοκράτορες), του Ηράκλειου (610-711 με 7 αυτοκράτορες), των Ισαύρων (717-802 με 5 αυτοκράτορες), η Φρυγική (820-867 με 3 αυτοκράτορες), η Μακεδονική (867-1057 με 18 αυτοκράτορες), των Κομνηνών (1057-1185 με 10 αυτοκράτορες), των Αγγέλων (1185-1204 με 4 αυτοκράτορες), των Λασκαρέων της Νίκαιας (1204-1261 με 4 αυτοκράτορες) και των Παλαιολόγων (1259-1453 με 11 αυτοκράτορες). Στα χρόνια 711-717 και 802-820 κυβέρνησαν τρεις και τέσσερις αυτοκράτορες, αντίστοιχα, εκτός Δυναστειών.

⁷. Ευάγγελος Μπεξής, στο άρθρο του *Η τουρκική σημαία είναι ... Ελληνική*, που δημοσιεύτηκε στο μηνιαίο περιοδικό «Ίχωρ», τεύχος 28 (Δεκέμβριος 2002), σελίδες 6-13.

Το ρωμαϊκό αετό στη βυζαντινή σημαία επανέφερε ο αυτοκράτορας Ιουλιανός (361-363), γνωστός και ως Αποστάτης ή Παραβάτης, λόγω των ειδωλολατρικών του αντιλήψεων, ξεσηκώνοντας θύελλα αντιδράσεων στην Κωνσταντινούπολη. Μετά το θάνατό του, το μισητό πλέον (σύμβολο της θεάς Αρτέμιδος, προστάτιδας του ειδωλολατρικού Βυζαντίου) μισοφέγγαρο διαγράφηκε από τη σημαία, διατηρήθηκε όμως ο περήφανος αετός - που έβλεπε δεξιά - ο οποίος και αποτελούσε άρρηκτα συνδεδεμένο σύμβολο με τους Έλληνες και το Βυζάντιο.

Όμως, η μεγάλη αλλαγή στη βυζαντινή σημαία, η οποία της έδωσε και την τελική της (με μικρές παραλλαγές) μορφή, έγινε στα χρόνια του Ισαάκιου Κομνηνού (1057-1059). Ο φωτισμένος αυτοκράτορας καταγόταν από οίκο της Παφλαγονίας, όπου στην πόλη Γάγγρα υπήρχε ο θρύλος της ύπαρξης φτερωτού αετόμορφου και δικέφαλου θηρίου, γνωστού ως **Χάγκα**, το οποίο και κοσμούσε το θυρεό του κτήματος της οικογένειάς του στην Καστάμονη. Έτσι και ο Κομνηνός το χρησιμοποίησε ως έμβλημα του Βυζαντίου, πάνω σε κίτρινο φόντο, θέλοντας να κυβερνήσει υπό την ηθική προστασία του. Δεν συνάντησε καμία αντίσταση, αφού ο αετός της σημαίας είχε δεχθεί τόσες πολλές τροποποιήσεις. Το ίδιο ακριβώς έμβλημα χρησιμοποίησε και το Οικουμενικό Πατριαρχείο (προσθέτοντάς του μία ποιμαντορική ράβδο στο αριστερό του πόδι και ένα αυτοκρατορικό σκήπτρο στο δεξί), απ' όπου το οικειοποιήθηκαν οι Φράγκοι και οι Έλληνες το 1204 με την πρώτη άλωση της Κωνσταντινούπολης. Τότε, άρχισε να χρησιμοποιείται από το Θεόδωρο Λάσκαρη Α' (1204-1222) στη Νίκαια, το παράλλαξε όμως ο Ιωάννης Γ' ο Βατάτζης (1222-1254), προσθέτοντας ρομφαία στο δεξί πόδι και υδρόγειο με σταυρό στο αριστερό πόδι του αετού, ενώ παράλληλα μεγάλωσαν οι πτέρυγές του και το ράμφος του ήταν ανοικτό με τη γλώσσα του να κρέμεται, σημάδι της απειλητικότητάς του. Η σημαία αυτή διατηρήθηκε μέχρι τις 15 Αυγούστου 1261, όταν ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος (1261-1282) - ο οποίος και είχε την τύχη να ανακαταλάβει την Κωνσταντινούπολη - πρόσθεσε κορώνα πάνω από τα δύο κεφάλια του αετού, στοιχείο το οποίο διατηρήθηκε μέχρι και τη μοιραία εκείνη Τρίτη, 29^η Μαΐου 1453, όταν ο Μωάμεθ Β ο Πορθητής (1432-1481) κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη.

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Βυζαντινός στόλος χρησιμοποιούσε - κατά τα πρώτα κυρίως χρόνια της Αυτοκρατορίας - διαφορετική σημαία από αυτήν που χρησιμοποιούσαν οι χερσαίες δυνάμεις, παράλληλα με τις «προσωπικές» σημαίες των εμπορικών πλοίων. Αρχικά, χρησιμοποιήθηκε λευκή σημαία η οποία έφερε κυανό σταυρό, με 4B⁸, ένα στην κάθε γωνία του. Αργότερα, όταν έγινε η επαναφορά του αετού στη βυζαντινή σημαία, και πάλι ο Βυζαντινός στόλος χρησιμοποιούσε διαφορετική σημαία, η οποία έφερε την εικόνα της Παναγίας, αετός με ανοικτές πτέρυγες και το μονογράφημα του Χριστού. Η σημαία αυτή, αρχικά κόκκινη και, από τον καιρό του Νικηφόρου Φωκά (963-969), κυανόλευκη, διατηρήθηκε μέχρι τα χρόνια των Κομνηνών.

Μετά την πτώση της Βασιλεύουσας, το δικέφαλο αετό χρησιμοποίησαν ως σύμβολο αρκετές χώρες, ανάμεσά τους η Ρωσία και διάφορα τευτονικά και φράγκικα κράτη. Ο δικέφαλος αετός επιζεί στις μέρες μας στην αλβανική σημαία και χρησιμοποιόταν και στη γερμανική αυτοκρατορική σημαία τις αρχές του αιώνα. Η αυστριακή σημαία, η οποία φέρει μονοκέφαλο αετό, τον «δανείστηκε» και τον παράλλαξε από τη γερμανική.

⁸ Τα 4 αυτά Βήτα συμβόλιζαν την παντοδυναμία του αυτοκράτορα του Βυζαντίου και σήμαιναν, αρχικά, **Βασιλεύς - Βασιλέων - Βασιλεύων - Βασιλεύοντων**, ενώ αργότερα επικράτησε η ερμηνεία **Βασιλεῦ - Βασιλέων - Βασιλέα - Βοήθει**. Η σημαία αυτή διατηρήθηκε ως αυτοκρατορική μέχρι και τα χρόνια των Παλαιολόγων, οι οποίοι πρόσθεσαν σε κάθε κόγχη του σταυρού τέσσερις χρυσές ακτίνες, οι οποίες εκπορεύονταν από το κέντρο της σημαίας προς τις άκρες της.

Ο δικέφαλος αετός είναι επίσης το έμβλημα του Γενικού Επιτελείου Στρατού (με την επιγραφή «ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΤΟ ΕΥΨΥΧΟΝ»), του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς (ΓΕΕΦ) της Κύπρου, καθώς και των ποδοσφαιρικών ομάδων ΑΕΚ (Αθλητική Ένωση Κωνσταντινούπολης) και ΠΑΟΚ (Πανθεσσαλονίκειος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπολιτών). Στο **Παράρτημα Α'** δίνονται οι σχηματικές παραστάσεις των κυριότερων βυζαντινών σημαιών, καθώς και των κυριότερων μετά-βυζαντινών σημαιών, οι οποίες φέρουν το δικέφαλο αετό.

Οι σημαίες της Τουρκοκρατίας.

Οι υπόδουλοι Έλληνες ουδέποτε συμβιβάστηκαν με την οθωμανική κατοχή και, καθώς εξετάζουμε την ιστορία του 15^{ου} μέχρι και του 19^{ου} αιώνα, θα δούμε ότι πολλές περιοχές είχαν επαναστατήσει⁹ κατά των Οθωμανών τουλάχιστον μία φορά, με το δικό τους τρόπο και κάτω από την ηγεσία των τοπικών οπλαρχηγών. Οι «επαναστάσεις» όμως αυτές, ανοργάνωτες, ασύντακτες, σποραδικές και μη συντονισμένες, ήταν καταδικασμένες εκ των προτέρων να αποτύχουν, έχοντας ως άμεσο αντίκτυπο την κατάπνιξη τους στο αίμα και την καταβολή, από μέρους των Ελλήνων, ακόμη μεγαλύτερων και πιο δυσβάστακτων φόρων προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όπως είναι φυσικό, κάθε εξέγερση είχε και τη δική της ιδιόμορφη σημαία, η οποία ήταν επινόηση των οπλαρχηγών της περιοχής.

Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης, μπορούμε να πούμε ότι άρχισε να διαμορφώνεται και η εθνική ταυτότητα των Ελλήνων, οι οποίοι στους κόλπους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αντιμετώπιζονταν κυρίως θρησκευτικά, όχι εθνικά. Έτσι, άρχισε να σχηματίζεται η έννοια του ελληνικού Έθνους. Η δημιουργία ελληνικής σημαίας ήρθε στο προσκήνιο την αμέσως επόμενη της Αλώσεως: ο ελληνισμός, ακέφαλος και αδιοργάνωτος πλέον, έπρεπε να βρει ένα σύμβολο το οποίο θα αναπαριστούσε τη συνοχή με τη Βυζαντινή αυτοκρατορία και θα περιέκλειε την εθνική και θρησκευτική ενότητά του. Το πρότυπο του δικέφαλου και μετέπειτα μονοκέφαλου αετού κυριαρχούσε σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο αρκετές δεκαετίες μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, στα φλάμπουρα, τις σημαίες, τις παντιέρες και τα μπαϊράκια των υπόδουλων Ελλήνων, στις φουστανέλες και επιστήθια των αρματολών και κλεφτών, διατηρώντας την ιστορική μνήμη και την αντίσταση προς τον αλλόθρησκο κατακτητή, αλλά και τον άρρηκτο συσχετισμό με την Εκκλησία, η οποία διατήρησε το δικέφαλο αετό ως έμβλημά της μέχρι τις μέρες μας.

Η πρώτη από αυτές τις σημαίες που έφεραν το δικέφαλο αετό ήταν η σημαία του πελοποννήσιου κλέφτη Κορκόνδειλα Κλαδά, η οποία ήταν κόκκινη με δικέφαλο αετό στη μέση και υψώθηκε το 1464 στη γενέτειρά του, ενώ από το 1479-1481 και 1481-1482 κυμάτιζε στη Μάνη και τη Χείμαρρα, αντίστοιχα. Έκτοτε, διάφοροι κλεφταρματολοί και άλλοι επαναστάτες ανόρθωναν τη δική τους ιδιότυπη σημαία, με δικέφαλο ή μονοκέφαλο αετό, όπως ο Μερκούριος-Θεόδωρος Μποά (Ήπειρος, γύρω στα 1490), ο οποίος ήταν και γενικός αρχηγός του Ιππικού του βασιλείου της Γαλλίας, ο Χρήστος Μηλιώνης (Ήπειρος, γύρω στα 1750-1760), ο αρματολός του Παρνασσού Λάμπρος Τσεκούρας, του οποίου η σημαία έφερε και σταυρό (από εδώ βγήκε η λέξη «σταυραετός», η οποία αναφέρεται στα δημοτικά τραγούδια), αλλά και οι Ρουμελιώτες (που αποτελούσαν και τον κορμό της ελληνικής Χερσονήσου), των οποίων η σημαία έφερε αετό, σε συνδυασμό με το σταυρό.

Όμως, καθώς ο καιρός περνούσε και η σκλαβιά ρίζωνε, οι υπόδουλοι Έλληνες άρχισαν να φτιάχνουν δικές τους ξεχωριστές σημαίες, πιο προσωπικές και πιο διαφορετικές από την «αρχέτυπη» βυζαντινή, με ποικιλία χρωμάτων και σχεδιών, οι οποίες όμως όλες - με ελάχιστες εξαιρέσεις - είχαν ένα κοινό σημείο: το **Σταυρό** ή/και την **εικόνα ενός**

⁹ Οι κυριότερες εξεγέρσεις που έγιναν μεταξύ του 1453-1820 ήταν οι εξής: 1463-1465 (Πελοπόννησος), 1495 (Ήπειρος), 1524-1529 (Αιγαίο), 1532-1533 (Πελοπόννησος), 1565-1571 (Πελοπόννησος, Κυκλάδες, Ήπειρος), 1585 (Ήπειρος), 1628 (Ζάκυνθος), 1652 (Κέρκυρα), 1670-1673 (Μίλος), 1765 (Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος, Ήπειρος), 1770 (Τρίπολη, Σφακιά, Ρίο, Πάτρα, Οίτιλο), 1789 (Υδρα, Κέα) και 1789- 1803 (Σούλι).

Αγίου. Ο σταυρός ήταν αυτό το σύμβολο που ένωνε τους Έλληνες με την Ελευθερία και τους συνέδεε με τη θρησκεία τους. Ακόμη και στις επαναστάσεις που είχαν ξενική καταβολή, μαζί με τη σημαία του Αγίου Μάρκου των Ενετών, τη λευκή ρωσική, την τρίχρωμη γαλλική και την ερυθρόλευκη των Ιπποτών της Ρόδου, οι Έλληνες είχαν πάντα μαζί τους τις αυτοσχέδιες σταυροφορούσες σημαίες, οι οποίες ήταν αυτές που τους ενέπνεαν και τους έδιναν κουράγιο να συνεχίσουν το έργο τους. Δεν είναι λίγες οι φορές που κληρικοί, όντας επικεφαλής εξεγέρσεων, χρησιμοποιούσαν για σημαία το λάβαρο της εκκλησίας τους.

Από τις «νέες» αυτές σημαίες, η πρώτη που αναφέρεται ιστορικά ήταν αυτή των Κρητών, οι οποίοι ανακηρύσσοντας Δημοκρατία πριν ακόμη από το 1453, ύψωσαν κόκκινη σημαία με την εικόνα του Απόστολου Τίτου, προστάτη του νησιού. Γνωστή επίσης είναι και η σημαία των Σπάχηδων (γνωστοί και ως Ντερεμπέδες, στα τουρκικά *Hiristian Sipahiler* ή *Kafir Sipahiler*), η οποία ήταν άσπρη, έφερε γαλάζιο σταυρό και τον Άγιο Γεώργιο στη μέση. Οι Σπάχηδες χρησιμοποιούσαν τη σημαία αυτή από το 1431 μέχρι και το 1639 στην περιοχή της Ηπείρου και της Πελοποννήσου· είναι οι μετέπειτα ονομαστοί μισθοφόροι Έλληνες στρατιώτες (*stradioti*) στη Δύση. Άλλες γνωστές σημαίες που έφεραν μορφές Αγίων ήταν η σημαία των Σουλιωτών (σταυρός με δάφνες και την εικόνα του Αγίου Γεωργίου σε λευκό φόντο), των Πελοποννήσιων (χρησιμοποιούσαν τους στρατηλάτες Άγιο Γεώργιο και Άγιο Δημήτριο και την επιγραφή «**ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ**»), της Πάργας (κόκκινη σημαία με τη βρεφοκρατούσα Παναγία χρυσοκέντητη στο κέντρο), της Λευκάδας (λευκή με τον Άγιο Τιμόθεο και την Αγία Μαύρα), των Μακεδόνων (έφερε τον Άγιο Δημήτριο), της Χειμάρρας (λευκή σημαία με τους ταξιάρχες Μιχαήλ και Γαβριήλ), της Θράκης και της Ρωμυλίας (η σημαία τους έφερε τους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη).

Αλλά και γνωστοί κλέφτες, αρματολοί και οπλαρχηγοί είχαν τη δική τους σημαία: Οι αδελφοί Καλλέργη, οι οποίοι κατάγονταν από τον αυτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά, στον αγώνα τους κατά των Βενετών στην Κρήτη (1665) χρησιμοποιούσαν το έμβλημα του οικοσήμευ του, δηλαδή εννέα παράλληλες γαλάζιες και λευκές γραμμές με λευκό σταυρό σε γαλάζιο φόντο στην πάνω αριστερή γωνιά με την επιγραφή «**ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ**». Η σημαία των Μαυρομιχαλαίων, οι οποίοι συμμετείχαν κατά την από τη Ρωσία υποκινούμενη επανάσταση του 1769, ήταν λευκή με κυανό σταυρό, την οποία διατήρησαν μέχρι και τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης. Παρόμοια σημαία χρησιμοποιούσε και ο Μελισσηνός Μακάριος, στην οποία το 1770 ο καπετάν Τζιουβάρας πρόσθεσε στο κέντρο του σταυρού στη μια πλευρά την εικόνα του Χριστού και στην άλλη της Παναγίας. Λίγο αργότερα, ο Ζαχαρίας, κλέφτης της Λακωνίας, υψώνει τρίχρωμη σημαία (άσπρο-κόκκινο-μαύρο) με χρυσό σταυρό στο άσπρο. Οι οπλαρχηγοί των Αγράφων χρησιμοποιούσαν σημαία με κόκκινο σταυρό.

Ο Ρήγας Φεραίος Βελενστιλής (1757-1798) χρησιμοποιούσε μια σημαία με 3 οριζόντιες γραμμές (κόκκινη, λευκή και μαύρη) με το ρόπαλο του Ηρακλή και τρεις σταυρούς στην επιφάνειά του. Την επεξήγησε ο ίδιος στο έργο του, *Πολίτευμα του Ρήγα*¹⁰. Ο Λάμπρος Κατσώνης χρησιμοποιούσε τους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη σε λευκή σημαία με

¹⁰ Η εξήγηση που έδωσε ο Ρήγας Φεραίος για τη σημαία του ήταν: «Ἡ σημαία ὅπου βάνεται εἰς τὰ μπαϊράκια καὶ παντιέρας τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, εἶναι ἐν ρόπαλο τοῦ Ἡρακλέους μὲ τρεῖς σταυροὺς ἐπάνω· τὰ δὲ μπαϊράκια καὶ παντιέρας εἶναι τρίχρωα, ἀπὸ μαῦρον, ἄσπρον καὶ κόκκινον· τὸ κόκκινον ἐπάνω, τὸ ἄσπρον εἰς τὴν μέσσην καὶ τὸ μαῦρον κάτω. Τὸ κόκκινον σημαίνει τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν καὶ αὐτεξουσιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ ἄσπρον σημαίνει τὴν ἀθωότητα τῆς δικαίας ἡμῶν ἀφορμῆς κατὰ τῆς τυραννίας. Τὸ μαῦρον σημαίνει τὸν ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας ἡμῶν θάνατον».

κυανό σταυρό. Αργότερα, όταν το 1792 η Ρωσία υπόγραψε συνθήκη ειρήνης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, συνέχισε τον αγώνα της ελευθερίας και ύψωσε στο Πόρτο Κάγιο της Μάνης τη δική του σημαία, η οποία ήταν τρίχρωμη (κόκκινο, μαύρο, μπλε) και έφερε χιαστί δύο ναυτικές σπάθες, τρεις καρδιές σε κάθε λωρίδα και τη φράση **LAMBRO CAZZONI PRINCIPE DI MAINA E LIBERATO DELLA GRECIA** (Λάμπρος Κατσώνης, πρίγκιψ Μάνης και ελευθερωτής της Ελλάδος). Οι Κολοκοτρωνάιοι, από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, χρησιμοποιούσαν άσπρη σημαία με γαλάζιο σταυρό (του Αγίου Ανδρέα), την οποία χρησιμοποιούσε και από το 1806 ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (γνωστός και ως γέρος του Μοριά).

Ο σκιαθίτης αρματολός Γιάννης Σταθάς χρησιμοποιούσε στο στολίσκο του κατά τα 1800 μια γαλανή σημαία με ένα λευκό φαρδύ σταυρό στο κέντρο, όμοια με την πρώτη επίσημη σημαία ξηράς της Ελλάδας. Ο Μάρκος Μπότσαρης στο Σούλι υψώνει στις 26 Οκτωβρίου του 1820 λευκή σημαία με τον Άγιο Γεώργιο και την επιγραφή «**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΘΡΗΣΚΕΙΑ, ΠΑΤΡΙΣ**» με δάφνη στη μέση. Αλλά και πολλοί άλλοι χρησιμοποίησαν σημαίες με γαλάζιο σταυρό, ο οποίος είτε στηριζόταν σε ανεστραμμένο μισοφέγγαρο, είτε είχε στη μέση μια ανθισμένη δάφνη, παράλληλα με τις επιγραφές «**ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ**» ή «**ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ**». Τέλος, να αναφέρουμε ότι άγνωστος καπετάνιος είχε σχεδιάσει άσπρο σταυρό πάνω σε μαύρη σημαία, θέλοντας να παραστήσει την αδούλωτη ελληνική ψυχή, η οποία, παρά το ότι ήταν σκλαβωμένη (μαύρο), πολεμούσε (σταυρός) και πρόσμενε στη λύτρωση και αναγέννησή της (λευκό).

Αξιόλογη είναι και η ιστορία της σημαίας του σουλιώτη Τούσια Μπότσαρη, ο οποίος λίγο πριν την Επανάσταση είχε σημαία, δώρο της Μεγάλης Αικατερίνης, κίτρινη μεταξωτή κεντημένη με κρουστό πορφυρό μετάξι με παράσταση του Αγίου Γεωργίου στη μια πλευρά και του Αγίου Δημητρίου στην άλλη, την οποία και χρησιμοποίησε κατά τη δράση του εναντίον του Αλή Πασά και κατά την πολιορκία του Μεσολογγίου. Κατά την ηρωική έξοδο από το Μεσολόγγι, αυτή περιήλθε στα χέρια του Κίτσου Τζαβέλλα, ο οποίος τη μετέφερε στην Ύδρα. Το 1832 την πήρε ο Κώστας Βέικος, για να την επιστρέψει το 1859 στον Τζαβέλλα, ο οποίος κατά το σύντομο (7 μήνες) διάστημα που διετέλεσε πρωθυπουργός (1847-1848) την παρέδωσε στην οικογένεια του Μπότσαρη στο Μεσολόγγι.

Στο **Παράρτημα Β΄** δίνονται οι σχηματικές παραστάσεις των κυριότερων σημαιών που χρησιμοποιούνταν κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας (1453-1820) πριν από την Επανάσταση.

Οι σημαίες της Επανάστασης.

Πριν ξεκινήσουμε την αναφορά μας στις σημαίες της ελληνικής Επανάστασης, κατ' αρχήν οφείλουμε να τονίσουμε ότι η Επανάσταση δεν ξεκίνησε σε όλη την Ελλάδα (χερσαία και νησιώτικη) ταυτόχρονα σε μια μέρα μόνο, ούτε συγχρόνως σε όλες τις περιοχές, αλλά επισυνέβηκε από μερικά γεγονότα, τα οποία ραγδαία επεκτάθηκαν και στις γύρω περιοχές, αν και η επίσημη ημερομηνία της εξέγερσης είχε οριστεί η Παρασκευή, 25 Μαρτίου 1821, όπου θα εορταζόταν ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Επίσης, στην παγίωση του «μύθου» της Αγίας Λαύρας συνέβαλε η συγγραφή το 1824 της *Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης* από το Γάλλο ιστορικό Francois Rouqueville, ο οποίος διηγήθηκε φανταστικές λεπτομέρειες από τη δοξολογία και την «έναρξη» της Επανάστασης, υπερθεματίζοντας τον Παλαιών Πατρών Γερμανό (προσωπικό του γνωστό) και το θρησκευτικό στοιχείο. Κατά δεύτερο, να εξηγήσουμε ότι, όταν αναφέρουμε τον όρο «σημαίες της Επανάστασης», εννοούμε κυρίως τις ιδιαίτερες σημαίες κάθε περιοχής, οι οποίες βρίσκονταν σε χρήση τον πρώτο κυρίως χρόνο του αγώνα, καθώς από το 1822 και εντεύθεν η Ελληνική Εθνοσυνέλευση (όπως θα αναφερθούμε αναλυτικότερα αργότερα) θεσπίζει ειδικό νόμο αναφορικά με τη χρήση συγκεκριμένου είδους σημαίας, με σκοπό να υπάρχει οργανωμένη χρήση της. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι έπαψαν να υφίστανται εξ ολοκλήρου οι σημαίες της Επανάστασης μετά το 1822, όπως επίσης θα πρέπει να λεχθεί ότι ενώ μερικές από αυτές σχεδιάστηκαν ειδικά για την Επανάσταση, αρκετές βρίσκονταν σε χρήση και πριν από την Επανάσταση (όπως αυτή των Μαυρομιχαλαίων, του Κολοκοτρώνη κτλ).

Κατά το πρώτο έτος της επανάστασης δεν υπήρχε ενιαία διοίκηση και, συνεπώς, ένα ενιαίο σύμβολο του αγώνα και έτσι ο κάθε οπλαρχηγός, εμπνευσμένος από το πάθος της ελευθερίας, τις ιστορικές του γνώσεις, τη θρησκευτική του προσήλωση, την προσωπική φαντασία, τις οικογενειακές παραδόσεις και το μίσος για τους Τούρκους, χρησιμοποιούσε τη δική του σημαία. Όλες όμως έφεραν το σημάδι του σταυρού (ένδειξη θρησκευτικής ευλάβειας), ενώ μερικές απ' αυτές έφεραν την κουκουβάγια, η οποία ήταν σύμβολο της σοφίας, ή τον αετό, ο οποίος ήταν σύμβολο ελευθερίας. Σύνηθες σημάδι ήταν και ο αναγεννώμενος Φοίνικας, όπως επίσης και το φίδι, κλαδιά, στεφάνια και άγκυρες (για τα νησιά). Οι επαναστάτες χρησιμοποιούσαν προσφιλείς κλασικές ρήσεις όπως «ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ», «ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ», «(Η) ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ», «ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΙΚΑ», «ΜΕΘ' ΗΜΩΝ Ο ΘΕΟΣ», «Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ», «ΕΚ ΤΗΣ ΣΤΑΚΤΗΣ ΜΟΥ ΑΝΑΓΕΝΝΩΜΑΙ» κτλ.

Η παλαιότερη από τις επαναστατικές σημαίες, αν εξαιρέσουμε αυτές που ήδη υπήρχαν και πριν από την Επανάσταση, ήταν αυτή της Φιλικής Εταιρείας· κατασκευάστηκε με τις οδηγίες του Παλαιών Πατρών Γερμανού, από λευκό ύφασμα και έφερε τα σύμβολα του εφοδιαστικού των ιερέων της Φιλικής Εταιρείας (τον ιερό δεσμό με τις 16 στήλες) και πάνω από αυτό κόκκινο σταυρό, περιβαλλόμενο από στεφάνι κλαδιών ελιάς και κάτω από το σταυρό πλάγια υπήρχαν δύο λογχοφόρες σημαίες με τα αρχικά ΗΕΑ και ΗΘΣ (Η Ελευθερία ή Θάνατος). Το *Αχαϊκό Διευθυντήριο* φρόντισε να κατασκευάσει και να διανείμει αρκετές Φιλικές σημαίες στην Πελοπόννησο και τα στρατόπεδα. Μία από αυτές ύψωσε ο Γεώργιος Σισίνης το 1821 στην Ήλιδα και είναι η μοναδική από αυτές τις σημαίες που σώζεται σήμερα (συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου). Σ' αυτή τη σημαία

ορκίζονταν ¹¹, ενώπιον του ιερέα και του ευαγγελίου, οι μνημένοι στη Φιλική Εταιρεία. Παραλλαγές και προσθήκες στο εφοδιαστικό των ιερέων βρίσκουμε σε διάφορες σημαίες (ανεστραμμένη ημισέληνος, φίδι, σταυρός, κουκουβάγια κτλ). Αυτή αρχικά προοριζόταν για να καθιερωθεί ως επίσημη σημαία της επανάστασης και, κατ' επέκταση, του Ελληνικού κράτους.

Επίσης, όταν στις 19 Ιανουαρίου 1821 οργανώθηκε η πρώτη διοίκηση (Άρειος Πάγος Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος) και συστάθηκε το πρώτο πολίτευμα, χρησιμοποιήθηκε σημαία που παραπέμπει στην αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία. Έφερε τρεις κάθετες γραμμές (πράσινη-λευκή-μαύρη) και τρεις αλληγορικές φιλικές παραστάσεις: το σταυρό (πίστη και ελπίδα για τη δίκαιη υπόθεση του Γένους), τη φλεγόμενη καρδιά (αγνότητα του σκοπού της Επανάστασης και φλόγα για την ελευθερία) και την άγκυρα (σταθερότητα στον τελικό σκοπό και απόφαση για θυσία).

Η πρώτη όμως καθαρά σημαία της Επανάστασης είναι αυτή που υψώθηκε στο Ιάσιο της Μολδαβίας στις 22 Φεβρουαρίου 1821 από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και ευλογήθηκε από το Μητροπολίτη Βενιαμίν, στη Μονή των Τριών Ιεραρχών τέσσερις μέρες μετά. Η τρίχρωμη αυτή σημαία (μαύρο-άσπρο-κόκκινο) είχε προταθεί από το Νικόλαο Υψηλάντη και άλλους Φιλικούς και η σημασία της περιγράφεται στους **Νόμους Στρατιωτικούς** (άρθρα ΙΑ' και ΙΒ') ¹², οι οποίοι δημοσιεύτηκαν στις 31 Δεκεμβρίου 1820. Από τη μια πλευρά έφερε το μυθικό αναγεννώμενο Φοίνικα με την επιγραφή «**ΕΚ ΤΗΣ ΣΤΑΚΤΗΣ ΜΟΥ ΑΝΑΓΕΝΝΩΜΑΙ**», ενώ από την άλλη πλευρά έφερε ερυθρό σταυρό πλαισιωμένο από στεφάνι δάφνης και την επιγραφή «**ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ**». Με τη σημαία αυτή πολέμησε και θυσιάστηκε ο Ιερός Λόχος στο Δραγατσάνι και με αυτή έγινε ολοκαύτωμα στη Μονή του Σέκου ο Γεωργάκης Ολύμπιος (2 Σεπτεμβρίου 1821). Παραλλαγή της σημαίας ήταν η πίσω πλευρά, αντί της δάφνης, να φέρει τους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη. Αυτή τη σημαία έφεραν οι *Μαυροφόροι του Υψηλάντη*, το πρώτο τακτικό ελληνικό στρατιωτικό σώμα της Ανεξαρτησίας. Γι' αυτούς, το λευκό συμβόλιζε την αδελφότητα, το κόκκινο τον πατριωτισμό και το μαύρο τη θυσία. Παρόμοια σημαία με αυτή του Αλέξανδρου Υψηλάντη υψώθηκε και στον Πύργο του Ζαφειράκη, κατά την εξέγερση της Νάουσας το 1822, μετά το τέλος της δοξολογίας, ενώ διάφοροι άλλοι οπλαρχηγοί προσέθεσαν την επιγραφή «**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ**».

Είναι ιδιαίτερα σημαντική η παρουσία του Φοίνικα στη σημαία του Αλέξανδρου Υψηλάντη, αλλά και σε κατοπινές επαναστατικές σημαίες, μιας και αποτελεί μια άμεση

¹¹. Ο όρκος της Φιλικής Εταιρείας ήταν ο εξής: «Τέλος πάντων, ορκίζομαι εις Σέ. ὦ Ἱερὰ πλὴν τρισσαθλία Πατρίδι! Ὁρκίζομαι εις τὰς πολυχρονίους βασάνους Σού, ορκίζομαι εις τὰ πικρὰ δάκρυα, τὰ ὅποια τόσους αἰώνας ἔχυσαν κατὰ χύνουν τὰ ταλαίπωρα τέκνα Σου, εις τὰ ἴδια μου τὰ δάκρυα, χυνόμενα κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν καὶ εις τὴν μέλλουσαν ἐλευθερίαν τῶν ὁμογενῶν μου, ὅτι ἀφιερώνομαι ὅλως εις Σέ. Εἰς τὸ ἐξῆς Σὺ θέλεις εἶσαι ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τῶν διαλογισμῶν μου. Τὸ ὄνομά Σου ὁ ὁδηγὸς τῶν πράξεών μου καὶ ἡ εὐτυχία Σου ἡ ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου. Ἡ Θεία δικαιοσύνη ἃς ἐξαντλήσει ἐπάνω εις τὴν κεφαλὴν μου ὅλους τοὺς κεραυνούς τῆς, τὸ ὄνομά μου νὰ εἶναι εις ἀποστροφὴν, καὶ τὸ ὑποκείμενόν μου τὸ ἀντικείμενον τῆς κατάρτας καὶ τοῦ ἀναθέματος τῶν ὁμογενῶν μου, ἂν ἴσως λησμονήσω εις μίαν στιγμὴν τὰς δυστυχίας τῶν καὶ δὲν ἐκπληρώσω τὸ χρέος μου. Τέλος, ὁ θάνατός μου ἃς εἶναι ἡ ἀφευκτος τιμωρία τοῦ ἁμαρτήματός μου, διὰ μὴ μολύνω τὴν ἀγνότητα τῆς ἐταιρείας μὲ τὴν συμμετοχὴν μου».

¹². ΙΑ'. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία, τόσον εις τὰ τῆς ξηρᾶς στρατεύματα, ὅσον καὶ εις τὰ τῆς θαλάσσης, πρέπει νὰ ἦναι κατασκευασμένη ἐκ τριῶν χρωμάτων, ἄσπρου, μαύρου καὶ κόκκινου. Τὸ ἄσπρον σημαίνει τὴν ἀθωότητα τῆς δικαίας ἡμῶν ἐπιχειρήσεως κατὰ τῶν τυράννων· τὸ μαῦρον τὸν ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας θάνατον ἡμῶν· καὶ τὸ κόκκινον τὴν αὐτεξουσιότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ, διότι πολεμεῖ διὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος.

ΙΒ'. Αἱ τῆς ξηρᾶς σημαῖαι νὰ παριστένωσιν ἐνταυτῷ ἀπὸ τὸ ἐν μέρος τὸν Φοίνικα, καιόμενον, μὲ τὸν ἀόρατον ακτινοβολοῦντα ὀφθαλμόν, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: Ἐκ τῆς στάκτης ἀναγεννώμαι· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸν Σταυρὸν εις ἓνα στέφανο ἀπὸ δάφνας, καὶ κάτωθεν αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφὴν: Ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ νικά.

σύνδεση των σκλαβωμένων Ελλήνων του 19^{ου} αιώνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία: ο Φοίνικας ήταν μυθικό πτηνό της Αραβίας και έφερε μορφή αετού με ερυθρόχρυσια φτερά και είχε κύκλο ζωής γύρω στα 500 χρόνια. Όταν αντιλαμβανόταν το θάνατό του, έκανε φωλιά από αρωματικά ξύλα, τα οποία άναβαν οι καυστικές ακτίνες του ήλιου και καιγόταν μαζί με αυτά. Λίγες ώρες μετά, το μυθικό πτηνό αναγεννιόταν από τις στάχτες του. Ο παραλληλισμός που ήθελε να κάνει ο Αλέξανδρος Υψηλάντης μεταξύ του φοίνικα και του ελληνικού λαού ήταν ότι, όπως αυτός (φοίνικας), που ήταν για τόσους αιώνες σκλαβωμένος και ακέφαλος, μετά από τον αγώνα (κάψιμο) και τις θυσίες (στάχτες) θα απελευθερωνόταν (αναγέννηση) και θα ζούσε ελεύθερος πλέον.

Ο φοίνικας υπήρξε σύμβολο του καθεστώτος του Ιωάννη Καποδίστρια, το οποίο και χρησιμοποίησε ως έμβλημα για τα κέρματα που εξέδωσε το 1831, τα οποία και ονομάστηκαν φοίνικες, λόγω ακριβώς της παράστασης που έφεραν. Το σύμβολο του φοίνικα έφεραν και τα χαλκονικέλινα κέρματα που κόπηκαν το 1925 και το 1930 και στην πίσω πλευρά έφεραν κλάδο ελαίας, τα οποία και κυκλοφορούσαν για 16 ολόκληρα χρόνια μέχρι τις αρχές της κατοχής. Ο φοίνικας υπήρξε και το σύμβολο της πρώτης Ελληνικής Δημοκρατίας (1924-1935) και της ΕΑΜικής Κυβέρνησης των Βουνών (ΠΕΕΑ). Το σύμβολο του φοίνικα έφερε και η πρώτη χάρτινη μετά-κατοχική δραχμή (ισάξια με 50.000.000 κατοχικές δρχ.) που εκδόθηκε το 1944, όπως επίσης και τα αργυρά 10-, 5-, 2- και 1- δραχμα καθώς και τα κέρματα των 50 λεπτών που εκδόθηκαν το 1971 και 1973 και στην πίσω πλευρά έφεραν τη μορφή του βασιλέα των Ελλήνων, Κωνσταντίνου Β'. Να σημειώσουμε ότι ο φοίνικας των κερμάτων αυτών έφερε και τον ένοπλο στρατιώτη στο κέντρο (έμβλημα της Χούντας) και από κάτω έγραφε 21^η Απριλίου 1967. Μετά το δημοψήφισμα που διενεργήθηκε το καλοκαίρι του 1973 για την κατάργηση της βασιλείας, τα αλουμινένια κέρματα των 10 και 20 λεπτών, τα μπρούντζινα των 50 λεπτών και 1 και 2 δραχμών και τα νικέλινα νομίσματα των 5, 10 και 20 δραχμών που εκδόθηκαν τότε έφεραν πάλι το φοίνικα με την επιγραφή ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, χωρίς όμως τον ένοπλο στρατιώτη στη μέση και στην πίσω πλευρά τον Πήγασο, το μυθικό φτερωτό άλογο. Επίσης, ο φοίνικας είναι και το σύμβολο του Τάγματος Αριστείας του Φοίνικα, το οποίο υφίσταται από το 1926 μέχρι σήμερα και αποτελεί διάκριση που απονέμεται σε στρατιωτικούς, καθώς και Έλληνες πολίτες που διακρίθηκαν στη δημόσια ζωή ή αλλοδαπούς που συνέβαλαν στην εξύψωση της Ελλάδας στο εξωτερικό. Θα ήταν ίσως ακόμη σύμβολο εθνικής αναγέννησης και ελευθερίας αν δεν είχε χρησιμοποιηθεί και ταυτιστεί με το δικτατορικό καθεστώς της Χούντας (1967-1974).

Έτσι, παρ' όλη τη βαθυστόχαστη έννοια της σημαίας αυτής, δεν χρησιμοποιήθηκε στην κυρίως Ελλάδα, γιατί άλλοι δύο πολέμαρχοι, ο Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκου και ο Σάββας Φωκιανός χρησιμοποίησαν διαφορετικές σημαίες, ο μεν πρώτος κυανή με την Αγία Τριάδα και τους Άγιους Γεώργιο και Δημήτριο και κάτω, με χρυσά γράμματα, «ΖΗΤΩ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ», ο δε δεύτερος άσπρη σημαία με τον Εσταυρωμένο. Παράλληλα, όταν η Α' Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου έφερε στο προσκήνιο την καθιέρωση της σημαίας, αποφασίστηκε να μη χρησιμοποιηθεί η σημαία αυτή λόγω του αφορισμού που υπέστη ο Αλέξανδρος Υψηλάντης από τον οικουμενικό Πατριάρχη Γρηγόριο Ε' (αυτός επισυνέβηκε μετά από αφόρητες τουρκικές πιέσεις και απειλές για μαζικές σφαγές εκ μέρους των Οθωμανών και εις βάρος των Ελλήνων), αλλά και λόγω των συμβόλων που έφερε, τα οποία είχαν Φιλικά στοιχεία.

Στις 21 Μαρτίου του 1821 και πριν από την επίσημη έναρξη της Επανάστασης, ο Ανδρέας Λόντος στην Πάτρα καταλαμβάνει το φρούριο της πόλης με κόκκινη σημαία με μαύρο σταυρό στη μέση, η οποία και αργότερα ευλογήθηκε στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου από τον Παλαιών Πατρών Γερμανών, μέσα σε ζητωκραυγές του λαού. Είναι εμφανής η ομοιότητά της με μια παλιά βυζαντινή σημαία. Η παράδοση φέρει τους οχυρωμένους Τούρκους να τη βλέπουν και, ξεγελασμένοι από το χρώμα της (κόκκινο), τρέχουν προς βοήθεια των Ελλήνων, μιας και νόμισαν ότι ήταν Λαλιώτες Τούρκοι, αφήνοντας έτσι τους επαναστατημένους Έλληνες να πλησιάσουν ανενόχλητοι το Φρούριο.

Την ίδια μέρα (κατ' άλλους στις 17 ή 23 του Μάρτη), οπλαρχηγοί, πρόκριτοι, προεστοί, αρχιερείς και πολυάριθμα παλικάρια συγκεντρώνονται στη Μονή της Αγίας Λαύρας, έχοντας ως λάβαρο τη χρυσοκέντητη εικονισματοποδιά της Κοιμήσεως της Θεοτόκου που κοσμούσε την Ωραία Πύλη του ναού της Μονής, την οποία - σύμφωνα με την παράδοση - ύψωσε ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, ορκίζοντάς τους. Το λάβαρο της Αγίας Λαύρας, το οποίο φυλάσσεται στο θησαυροφυλάκιο της ομώνυμης Μονής, είναι βυσσινί, κεντημένο με ασημένια και χρυσή κλωστή και στολισμένο με μαργαρίτες, με χρυσά κρόσσια ολόγυρα. Σε λίγες ώρες, οι ξεσηκωμένοι ραγιάδες κυριεύουν τα γειτονικά Καλάβρυτα, ενώ στις 24 Μαρτίου εισέρχονται στην Πάτρα ο Μπενιζέλος Ρούφος, ο Ασημάκης Ζαΐμης και άλλοι οπλαρχηγοί, μαζί με τον επίσκοπο Γερμανό, ο οποίος υψώνει στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου ένα μεγάλο ξύλινο Σταυρό, σύμβολο της Επανάστασης, υπό τις ιαχές και ενθουσιασμένες κραυγές των Ελλήνων, καθώς οι οπλαρχηγοί μοίραζαν εθνόσημα από κόκκινο ύφασμα με κυανό σταυρό. Την επόμενη μέρα της Επανάστασης, το **Επαναστατικόν (Αχαϊκόν) Διευθυντήριον** απευθύνει περήφανη ανακοίνωση¹³ από την Πάτρα προς τους αντιπροσώπους των ευρωπαϊκών κρατών που βρίσκονταν στην πόλη, δηλώνοντας περίτρανα το σκοπό και τους στόχους της Επανάστασης. Πιο κάτω θα αναφέρουμε τις γνωστότερες από τις σημαίες της Επανάστασης, είτε αυτές ανήκαν σε οπλαρχηγούς είτε ήταν τοπικές.

Οι Καλαρρυτήνοι της Ηπείρου είχαν λευκή σημαία με κόκκινο σταυρό. Οι Βαρβιτσιώτες, οπλαρχηγοί της Πελοποννήσου είχαν την τρίχρωμη σημαία του Υψηλάντη μαζί με γαλάζιο σταυρό. Ο Εμμανουήλ Παππάς των Σερρών (1773-1821) - ο οποίος και κήρυξε την Επανάσταση στις Καρυές, το Άγιο Όρος - ο οπλαρχηγός της Θεσσαλομαγνησίας, Μήτρος Λιακόπουλος και ο πρόκριτος της Νάουσας, Λογοθέτης Ζαφειράκης, χρησιμοποιούσαν λευκή σημαία με τον Άγιο Γεώργιο. Επίσης, ο Δημήτριος Πλαπούτας χρησιμοποιούσε άσπρη σημαία με γαλάζιο σταυρό και στις τέσσερις γωνιές του ήταν γραμμένο το **ΙΧΝΚ** (Ιησού Χριστέ Νίκα). Ο Αθανάσιος Διάκος είχε λευκή σημαία, με τον Άγιο Γεώργιο στη μέση και την επιγραφή: «**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ**». Σύμφωνα με την παράδοση, την έφτιαξε στη Μονή του Οσίου Λουκά, παρόντων των επισκόπων Ταλαντίου Νεόφυτου και του Σαλώνων Ησαΐα. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, όπως αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα, χρησιμοποιούσε την οικογενειακή του σημαία, η οποία ήταν λευκή με γαλάζιο σταυρό στη μέση. Στην Τρίπολη, σύμφωνα με την παράδοση, ο Γρηγόριος Δίκαιος Παπαφλέσσας έσχισε το βαθύ γαλάζιο εσώρασο του (το επονομαζόμενο *αντερί*), σχημάτισε ένα τετράγωνο και διέταξε το πρωτοπαλικάρό του και γνωστό αγωνιστή, Παναγιώτη Κεφαλά, να σχίσει δύο λουρίδες από την άσπρη φουστάνελα του, έτσι ώστε να σχηματίζουν σταυρό. Η σημαία αυτή, η οποία και από

¹³. Η ανακοίνωση ήταν η ακόλουθη: 'Ημεῖς, τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος τῶν Χριστιανῶν. Βλέποντες ὅτι μας καταφρονεῖ τὸ ὀθωμανικὸν γένος καὶ σκοπεύει τὸν ὄλεθρον ἐναντίον μας. πότε μ' ἕνα και πότε μ' ἄλλον τρόπο. ἀπεφασίσαμεν σταθερῶς ἢ νὰ ἀποθάνωμεν ὄλοι. ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν. Καὶ τούτου ἕνεκα. Βαστοῦμεν τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας. ζητοῦντες τὰ δικαιώματά μας».

πολλούς θεωρείται ότι αποτέλεσε τη βάση της πρώτης επίσημης σημαίας του Ελληνικού κράτους, υψώθηκε σε ένα ξέφρενο πανηγυρισμό στο τουρκικό διοικητήριο της ελεύθερης πλέον πόλης.

Η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, η γνωστότερη (μαζί με τη Μαντώ Μαυρογένους) γυναίκα του αγώνα, χρησιμοποιούσε σημαία η οποία είχε κόκκινο περίγυρο, μπλε φόντο και έφερε βυζαντινό μονοκέφαλο αετό και στο κάτω μέρος της το φοίνικα και την άγκυρα. Ο Μάρκος Μπότσαρης, αμέσως μετά την έναρξη της επανάστασης, αρχίζει να χρησιμοποιεί κατάλευκη σημαία με κυανό σταυρό πλαισιωμένο από δάφνη. Στις 28 Απριλίου 1821 ένοπλοι των περιχώρων της Αθήνας, υψώνουν στο Διοικητήριο της πόλης μια λευκή σημαία με κόκκινο σταυρό· στην πάνω αριστερή πλευρά έφερε τη γλαύκα της Αθηνάς, ενώ στη δεξιά δύο άγρυπνα μάτια. Κάτω ήταν γραμμένες οι λέξεις «**Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ**» και στη μέση υπήρχαν οι 16 κόκκινες γραμμές, ο ιερός δεσμός της Φιλικής Εταιρείας. Στη Θετταλομαγνησία, η οποία επαναστάτησε υπό τον Άνθιμο Γαζή και τους οπλαρχηγούς Βασδέκη, Γαρέφη, Κώστα Βελή, Νικόλαο Στουρνάρη και Γάτσο Αγγελή, κυριαρχούσε η σημαία του Άνθιμου Γαζή, η οποία ήταν λευκή και έφερε κόκκινο σταυρό στο κέντρο και τέσσερις μικρότερους σταυρούς στα τέσσερα λευκά τετράγωνα της σημαίας. Ο Μακεδόνας αγωνιστής Νικόλαος Τσάμης χρησιμοποιούσε μια λευκή σημαία, με γαλάζιο σταυρό, η οποία στα δύο αριστερά της τετράγωνα έγραφε «**ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ**» και «**ΝΗΚΟΛΑ ΤΣΑΜΗΣ**».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι σημαίες των μεγάλων νησιών του Αιγαίου, οι οποίες έμοιαζαν αρκετά μεταξύ τους και έφεραν έντονα τα Φιλικά αλληγορικά στοιχεία. Το πρώτο νησί που ύψωσε σημαία της επανάστασης ήταν οι Σπέτσες, στις 26 Μαρτίου 1821, μιας και οι Μποτασαίοι και ο Γεώργιος Πάνου ήσαν μέλη της Φιλικής Εταιρείας. Στις 2 Απριλίου, μετά το στολισμό των πλοίων τους με τη νέα σημαία, οι Σπετσιώτες κατευθύνθηκαν προς την Ύδρα, με σκοπό να την μπάσουν στην Επανάσταση· αντικρίζοντας το πρωινό της επόμενης μέρας τη σημαία του νησιού, τη δέχτηκαν με ενθουσιασμό και άρχισαν να τη χρησιμοποιούν, παρά τις αντιρρήσεις μερικών. Η σημαία αυτή ευλογήθηκε από τον αρχιεπίσκοπο Γεράσιμο στις 18 Απριλίου 1821 και υψώθηκε για πρώτη φορά στις 31 Μαρτίου από τον Αντώνιο Οικονόμο, δευτερεύοντα πλοίαρχο και νεομυημένο στη Φιλική Εταιρεία. Παρόμοια με των Σπετσών ήταν και αυτή των Ψαρών, η οποία υψώθηκε στις 11 Απριλίου 1821 όταν έφτασε το σπετσιώτικο πλοίο του Τσουπά, καθώς και η Σαμιώτικη σημαία, την οποία πρώτος ύψωσε ο Κωνσταντίνος Λαχανάς στις 17 Απριλίου 1821 στο Βαθύ της Σάμου, αγναντεύοντας από μακριά δύο σπετσιώτικα πλοία. Στη Σάμο, όμως, χρησιμοποιούνταν και άλλες δύο σημαίες: η επίσημη σημαία της Διοικήσεως και η σημαία που ύψωσε ο Λυκούργος Λογοθέτης στο Καρλοβάσι στις 8 Μαΐου 1821, την οποία ευλόγησε ο μητροπολίτης Κύριλλος.

Οι σημαίες των τριών ναυτικών νησιών είχαν ως σύμβολα το σταυρό, το φίδι, την άγκυρα, την κουκουβάγια και το δόρυ, που όλα μαζί πατούσαν επί της ανεστραμμένης ημισελήνου. Η σημαία των Σπετσών και των Ψαρών έφεραν την επιγραφή «**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ**», ενώ της Ύδρας έφερε την επιγραφή «**Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ**». Τα σύμβολα που έφεραν ήσαν, όπως αναφέραμε πιο πάνω, άμεσα συσχετισμένα με τη Φιλική Εταιρεία: ο σταυρός συμβόλιζε τη χριστιανοσύνη και τη δικαιοσύνη του αγώνα, η ανεστραμμένη ημισέληνος τον ισλαμισμό και την πτώση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, το δόρυ τη δύναμη των Ελλήνων, η άγκυρα τη σταθερότητα και την επιμονή του αγώνα, το φίδι τη γνώση και την ιερότητα του σκοπού τους, ενώ ο αετός τη βοήθεια του Θεού και της θρησκείας για τη διεξαγωγή του αγώνα. Επίσης, οι νησιώτες παρομοίαζαν το φίδι, το

οποίο τρώει τα αυγά του αετού, με τους Τούρκους και τον αετό, που τρώει τη γλώσσα του φιδιού, με τους Έλληνες.

Στη Μάνη, οι Μαυρομιχαλαίοι σήκωσαν τη σημαία του σταυρού και ενώθηκαν με τον Τζανετάκη-Γρηγοράκη στην ανατολική Λακωνία. Στις 17 Μαρτίου 1821 περίπου 12.000 Μανιάτες πολεμιστές κηρύσσουν πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ξεκινώντας από την Αρεόπολη, μετά τη δοξολογία στον Ιερό Ναό των Παμμεγίστων Ταξιαρχών. Η σημαία της Μάνης ήταν λευκή με γαλάζιο σταυρό και την επιγραφή «**ΝΙΚΗ Η ΘΑΝΑΤΟΣ**» και «**Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ**». Να σημειώσουμε ότι εδώ χρησιμοποιείται η λέξη *Νίκη* και όχι η λέξη *Ελευθερία*, γιατί η Μάνη ήταν πάντα ελεύθερη· ολόκληρη η περιοχή της Μάνης ήταν αυτόνομη και ανεξάρτητη καθ' όλη την Τουρκοκρατία, με αποτέλεσμα η λέξη *Μάνη* να σημαίνει συχνά τον τόπο όπου ζούσαν ελεύθεροι άνθρωποι κατά την περίοδο της δουλείας. Κατά παρόμοιο τρόπο με τα μεγάλα νησιά του Αιγαίου, κινήθηκαν και τα μικρότερα, με πρώτη την Κάσο, ακολουθούμενη από την Κάρπαθο, τη Χάλκη, την Τήλο, τη Νίσυρο, την Κάλυμνο, τη Λέρο, την Πάτμο και την Αστυπάλαια. Τελευταία αναφορά μας στις επαναστατικές σημαίες, η σημαία του χωριού Λάβαρα στον Έβρο. Στο χωριό αυτό, που πήρε το όνομά του λόγω της χρήσης λαβάρου (πριν από την Επανάσταση ονομαζόταν Σαλτίκιοι), στις 2 Μαΐου 1821 σηκώθηκε μία επαναστατική σημαία η οποία είχε σε κυανό φόντο μαύρο σταυρό. Παρόμοια σημαία χρησιμοποίησαν και στη Σαμοθράκη.

Στο **Παράρτημα Γ'** δίνονται οι σχηματικές παραστάσεις των περισσότερων σημαιών που χρησιμοποιούνταν κατά τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης, ενώ στο **Παράρτημα Δ'** σημειώνονται σε συγκεντρωτικό χάρτη της Ελλάδας τα σημεία και οι ημερομηνίες όπου υψώθηκαν για πρώτη φορά επαναστατικές σημαίες.

Η καθιέρωση της ελληνικής σημαίας.

Όπως είδαμε αναλυτικά στην προηγούμενη ενότητα, το πρώτο έτος της ελληνικής Επανάστασης κύλησε με την ανάδειξη και χρήση πολυάριθμων και διαφορετικών μεταξύ τους σημαιών, χερσαίων και ναυτικών, οι οποίες είχαν κοινό σημείο το σταυρό ή (στις σπάνιες περιπτώσεις που αυτός απουσίαζε) τη μορφή ενός Άγιου. Αφού δεν υπήρχε ενιαία διοίκηση, δεν υπήρχε ούτε ένα ενιαίο σύμβολο του αγώνα, το οποίο να αναγνωρίζεται από όλα τα μέρη του αγώνα, το οποίο και κατ' επέκταση θα επισημοποιούσε την Επανάσταση.

Την 1^η Ιανουαρίου του 1822 συνήλθαν στην Επίδαυρο οι Παραστάτες του Έθνους, πρόκριτοι, δημογέροντες, αγωνιστές και αντιπρόσωποι των διαφόρων ελληνικών τμημάτων, όπου στο όνομα της Αγίας και Αδιαίρετου Τριάδος κήρυξαν «τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐνώπιον Θεοῦ καὶ Ἀνθρώπων», χρησιμοποιώντας και την πρώτη σφραγίδα της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδος. Η **Α΄ Ελληνική Εθνοσυνέλευση**, όπως έμεινε στην ιστορία, συνέταξε και το πρώτο **Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος** (γνωστό και ως **Οργανικός Νόμος της Επιδαύρου**) - το οποίο και ουσιαστικά αποτελεί το πρώτο σύνταγμα της Ελλάδας - που καθιέρωνε ¹⁴ σε δύο άρθρα τον τύπο και τα χρώματα της επίσημης ελληνικής σημαίας (κυανό και λευκό), εξουσιοδοτώντας το Εκτελεστικό Σώμα να προσδιορίσει το σχήμα και τις λεπτομέρειες που αφορούσαν τη χρήση της. Έτσι, με βάση τα δύο αυτά άρθρα, ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού Σώματος, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, εκδίδει στις 15 Μαρτίου 1822 στην Κόρινθο το **Διάταγμα 540**, το οποίο παραθέτουμε αυτούσιο πιο κάτω:

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ διακηρύττει, ὅτι

Κατὰ τὸν ρθ'. τοῦ Οργανικοῦ Νόμου, ἔθθα διορίζονται τὰ χρώματα «κυανοῦν καὶ λευκὸν» ὡς χρώματα τοῦ Ἔθνους· καὶ κατὰ τὸν ρε'. περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν σημαίων, τὸ Ἐκτελεστικὸν Σώμα διέταξε καὶ διατάττει τὰ ἀκόλουθα.

α'. Τῶν μὲν κατὰ γῆν δυνάμεων ἡ σημαία. σχήματος τετραγώνου, θέλει ἔχει τὸ ἔμβασθον κυανοῦν, τὸ ὁποῖον θέλει διαιρεῖσθαι εἰς τέσσαρα ἴσα τμήματα δι' ἐνὸς σαυροῦ λευκοχρώου, διασχίζοντος ἐκεῖνα τὰ τμήματα ἀπὸ ἄκρων ἕως ἄκρων τοῦ ἔμβασθου.

β'. Ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν σημαία θέλει εἶσθαι διττὴ· μία διὰ τὰ πολεμικὰ, καὶ ἄλλη διὰ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα· καὶ τῆς μὲν διὰ τὰ πολεμικὰ πλοῖα τὸ ἔμβασθον θέλει διαιρεῖσθαι εἰς ἐννέα ὀριζόντια παραλληλόγραμμα, παραμειβομένων εἰς αὐτὰ τῶν χρωμάτων, λευκοῦ καὶ κυανοῦ. εἰς τὴν ἄνω δὲ πρὸς τὰ ἔσω γωνίαν τούτου τοῦ ἔμβασθου θέλει σχηματισθῆ τετραγώνου κυανόχρου, διηρημένον ἐν τῷ μέσῳ δι' ἐνὸς σαυροῦ λευκοχρώου· τῆς δὲ διὰ τὰ Ἐμπορικὰ πλοῖα διωρισμένης τὸ ἔμβασθον θέλει εἶσθαι κυανοῦν· εἰς τὴν ἄνω δὲ πρὸς τὰ ἔσω γωνίαν τούτου τοῦ ἔμβασθου θέλει σχηματισθῆ ὡσαύτως τετραγώνου λευκοχρόου καὶ διηρημένον ἐν τῷ μέσῳ δι' ἐνὸς σαυροῦ κυανοχρώου.

γ'. Τὸ Ἐθνικὸν σημεῖον, ἔχον σχῆμα κυκλικόν, συγκείται ἐκ λευκοῦ καὶ κυανοῦ χρώματος τοιουτοτρόπως, ὥστε τὸ μὲν λευκὸν νὰ προτίθεται, τὸ δὲ κυανὸν ν' ἀκολουθῆ, καὶ τέλος τὸ λευκὸν· οὐδέποτε δὲ ἄλλου σχήματος καὶ χρώματος νὰ ἦναι τὸ σημεῖον τοῦτο.

δ'. Ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ Ὑπουργοὶ πάσης τάξεως τῆς Ἐπικρατείας, Πολιτικοὶ καὶ Πολεμικοὶ, νὰ φέρωσιν ἐπὶ κεφαλῆς τὸ Ἐθνικὸν σημεῖον.

ε'. Ὅς τις ἀντιτείνει εἰς ταῦτα πάντα, εἶναι ὑπεύθυνος ἀπειθείας πρὸς τὸν Νόμον.

Οἱ Μίνιστροι τῶν Ἐσωτερικῶν, τοῦ Πολέμου, τῶν Ναυτικῶν καὶ Ἀστυνομίας ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐνέργειαν τῆς παρούσης Διαταγῆς.

Ἐν Κόρινθῳ τῇ 14. Μαρτίου αὐχθ'

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ.

Ο Μίνιστρος Αρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων·

¹⁴ Το Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος καθορίζει σε δύο άρθρα τα χρώματα της σημαίας:

ρθ'. Τὰ χρώματα τοῦ ἔθνικοῦ σημείου καὶ τῶν σημαίων τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ξηρᾶς διορίζονται τα εξῆς: κυανοῦν καὶ λευκὸν.
ρε'. Τὸ Ἐκτελεστικὸν σῶμα θέλει προσδιορίσει τὸν σχηματισμὸν τῶν σημαίων.

Η σημασία της σημαίας.

Με εξαίρεση τα δύο αυτά ντοκουμέντα, καμία άλλη συμπληρωματική ένδειξη, έντυπο, νόμος ή κανονισμός δεν έχει βρεθεί, με σκοπό να μας διαφωτίσει ως προς το με ποιο σκεπτικό οι εθνοπατέρες της Ελλάδας επέλεξαν τα δύο αυτά χρώματα για τις σημαίες του κράτους, αλλά και ως προς το γιατί καθιέρωσαν τρία είδη σημαιών, δύο για τη θάλασσα και ένα για την ξηρά. Το μόνο στοιχείο που μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αντιλαμβανόμαστε, κι αυτό καθαρά από ιστορική και εθνολογική έρευνα, είναι η χρήση του σταυρού ως κύριου γνωρίσματος και των τριών σημαιών: όπως έχουμε τονίσει στις προηγούμενες ενότητες, ο σταυρός ήταν αυτό το σύμβολο το οποίο ένωνε τους απανταχού Έλληνες ταυτίζοντάς τους με το Χριστιανισμό και το Βυζάντιο και φέρνοντάς τους σε άμεση (θρησκευολογική και πολιτιστική) αντιδιαστολή με τους μουσουλμάνους Οθωμανούς. Η Εκκλησία, στα δύσκολα και σκοτεινά χρόνια που διήλθε ο υπόδουλος ελληνισμός, ήταν το μοναδικό σημείο στήριξής του, το οποίο υποβάσταξε την πίεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στήριξε το έθνος, υλικά, πνευματικά και με κάθε άλλο δυνατό τρόπο. Ο σταυρός στην Ελλάδα υπήρχε αιώνες πριν από την έλευση του Χριστιανισμού ως σχέδιο με το οποίο διακοσμούσαν διάφορα αγγεία, οι λαβές των ξιφών και άλλα αντικείμενα. Απ' ό,τι προέκυψε από έρευνα, οι αρχαίοι αγγειοπλάστες μεταχειρίζονταν το σταυρό ως άλλο ένα απλό γεωμετρικό σχήμα με σκοπό τον καλλωπισμό του έργου τους, χωρίς να του αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία, μολοντί υπάρχουν στοιχεία που καταδεικνύουν ότι η λατρεία του Διόνυσου Βάκχου ήταν στενά δεμένη με το σχήμα του σταυρού¹⁵. Επίσης, αρκετοί αρχαίοι συγγραφείς αναφέρονται στο σταυρό μέσα από τα κείμενά τους, σε διάφορες περιπτώσεις, όπως γίνεται στο Λουκιανό: «Ὁ μὲν γὰρ σταυρὸς ἀνδρείας σημείον».

Όμως, μετά απ' αυτά τα συμπληρωματικά στοιχεία, επανερχόμαστε στο ερώτημα των χρωμάτων και σχήματος της σημαίας. **ΓΙΑΤΙ** οι εθνοπατέρες επέλεξαν τα χρώματα αυτά για τη σημαία και **ΓΙΑΤΙ** επέλεξαν το συγκεκριμένο σχήμα;

Είναι δύσκολο να γνωρίζουμε τις αληθινές προθέσεις των υπευθύνων για την επιλογή της σημαίας. Κανείς δεν μπορεί να απαντήσει με ακρίβεια στα πιο πάνω ερωτήματα, αν και από το Δημοτικό ακόμη διδασκόμαστε πάνω-κάτω ότι «τα χρώματα της ελληνικής σημαίας (μπλε και άσπρο) συμβολίζουν τον ουρανό και τον αφρό της θάλασσας, ενώ οι εννέα γραμμές αντιστοιχούν στις εννέα συλλαβές της φράσης **Ελευθερία ή Θάνατος**». Το πιο πάνω «στιχάκι», το οποίο μας διδάσκουν τόσα χρόνια δεν είναι από πουθενά τεκμηριωμένο, παρά μόνο έχει επικρατήσει στη λαϊκή αντίληψη, κατά παρόμοιο τρόπο με τον οποίο επικράτησε ο «μύθος» της Αγίας Λαύρας. Για να μπορέσουμε να απαντήσουμε περιεκτικά και συνολικά τα δύο αυτά ερωτήματα, θα πρέπει να ανατρέξουμε σε πολλές πηγές και να καλύψουμε χρονικά όχι μόνο την επαναστατική περίοδο, αλλά και την αρχαϊκή και βυζαντινή εποχή.

Υπάρχουν πολλές και διάφορες εκδοχές, οι οποίες προσπαθούν να αποκρυπτογραφήσουν το νόημα των δύο χρωμάτων: η επικρατέστερη φέρει το κυανό και το λευκό να συμβολίζουν το γαλάζιο ουρανό και γαλάζια θάλασσα που περιβάλλει την Ελλάδα και τα σύννεφα και αφρό των κυμάτων της θάλασσας. Άλλη εκδοχή φέρει το

¹⁵. Στο βιβλίο του αξιωματικού του Ελληνικού Στρατού, Βασιλείου Τζούρα «Ἡ Ἑλληνικὴ σημαία» (Κέρκυρα, 1909) αναφέρονται τα εξής: «Οἱ ἱερεῖς τῆς ἀρχαίας ἡμῶν θρησκείας καὶ ἰδίως οἱ τοῦ Βάκχου μετεχειρίζοντο τὸν Σταυρὸ ὡς ἔμβλημα τῆς πέραν τοῦ τάφου ζωῆς καὶ δι' αὐτοῦ ἐκόσμου τὰ στέμματά των».

λευκό να συμβολίζει την αγνότητα της ελληνικής Επανάστασης, τον καθαρό και άσπιλο σκοπό των Ελλήνων, ενώ το κυανό την ουράνια δύναμη η οποία προστάτευε τους αγωνιστές (ουρανοχρωματισμένη και σαν κρίνο αγρού λευκή). Τα ίδια, όμως, χρώματα κατά την Ελληνική Επανάσταση υποδήλωναν «τήν δικαιοσύνην καὶ τὴν πίστην τὸ κυανόν, τὴν ἠθικὴν καθαρότητα καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ σκοποῦ τὸ λευκόν». Θα μπορούσε επίσης να λεχθεί ότι το άσπρο συμβολίζει τα χιονισμένα βουνά και το γαλάζιο τη σοβαρότητα του ελληνικού λαού. Έχει υποστηριχτεί ¹⁶ η άποψη ότι τα δύο χρώματα προέρχονται από την κλασική ελληνική αρχαιότητα της Αθήνας, αφού σύμφωνα με τη μυθολογία, το λευκό και το γαλάζιο ήταν τα χρώματα του πέπλου της ιερουργίας της θεάς Αθηνάς. Η ίδια άποψη συνδέει τη μεν σημαία της ξηράς με τη σημαία του Νικηφόρου Φωκά και τη δε σημαία της θάλασσας με τη σημαία των Καλλέργηδων (οι οποίοι ήταν απόγονοι του Νικηφόρου Φωκά), ενώ για τα χρώματα κάνουν συσχετισμό με την επίσημη στολή των Βυζαντινών (ήταν κυανόλευκη) και τη σημαία του στόλου (επίσης κυανόλευκη). Ο Νικόλαος Ζαφειρίου (βλέπε βιβλιογραφία) αναφέρει ότι οι Ιουδαίοι ξεχώριζαν τους Έλληνες από τα λευκά ενδύματα με κυανά περιζώματα, όπως αναφέρεται στην Καινή Διαθήκη, αλλά και ότι κυανόλευκα ήταν τα σήματα (σημαίες) των συνταγμάτων του Μέγα Αλέξανδρου. Επίσης, να αναφέρουμε ότι κυανόλευκη ήταν η σημαία του στόλου των Βυζαντινών, τα οικόσημα και η αυτοκρατορική σημαία των Μακεδόνων και των Παλαιολόγων, αλλά και ο θρόνος του Οικουμενικού Πατριάρχη. Υπάρχει επίσης και η εκδοχή ¹⁷ ότι τα χρώματα συμβολίζουν τη βράκα του ναυτικού και τη φουστάνελα του στεριανού, κάτι το οποίο συνάδει με αυτό που είπε ο Πολύμητις Μαυροκορδάτος, όταν υπόγραψε για την κατάργηση της σημαίας της Φιλικής Εταιρείας (βλέπε σελίδα 23).

Ερχόμενοι στην ερμηνεία των εννέα παράλληλων κυανόλευκων γραμμών, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η επικρατέστερη ερμηνεία φέρει τον αριθμό των γραμμών να αντιστοιχεί στις εννέα συλλαβές της φράσης «**Ελευθερία ή Θάνατος**», την οποία χρησιμοποιούσαν συχνότατα οι αγωνιστές της Επανάστασης, δηλώνοντας την απερίσπαστη προσήλωσή και αφοσίωσή τους στην επίτευξη του αγαθότερου των αγαθών, της ελευθερίας, για την απόκτηση της οποίας δεν δέχονταν κανένα απολύτως συμβιβασμό και ήσαν πανέτοιμοι να την αποκτήσουν δίνοντας ακόμη και την ίδια τους τη ζωή. Παραλλαγή αυτής της εκδοχής φέρει τον αριθμό των γραμμών να αντιστοιχεί στον αριθμό των γραμμάτων της λέξης **Ελευθερία**, το υπέρτατο αγαθό για κάθε άνθρωπο, ένα αγαθό το οποίο οι Έλληνες στο ρου της ιστορίας πάντοτε πολεμούν και χύνουν αίμα για να το αποκτήσουν. Επίσης, ανακαλούμε ότι ο αριθμός εννέα ανέκαθεν θεωρείτο ιερός και μυστικιστικός, ενώ υπάρχει και η ερμηνεία ότι η εναλλαγή των κυανών και των λευκών γραμμών παρομοιάζει τα κύματα του Αιγαίου πελάγους. Έχει υποστηριχτεί ¹⁸ ότι οι εννέα κυανόλευκες οριζόντιες λωρίδες συμβολίζουν τις εννέα Μούσες ¹⁹ ή την αμερικανική σημαία (η χώρα αυτή βοήθησε την Ελλάδα αρκετά στον

¹⁶. Τ. Κοντός, στο άρθρο του *Σημαία Ελληνική*, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Γνώμη στις 28, 29 και 30 Μαρτίου 1999 & Δημήτριος Βρ. Καλλέργης, στο βιβλίο του *Η Εθνική Σημαία*, Αθήνα 1998.

¹⁷. Β. Πιπεράκης, στο άρθρο του *Η Ελληνική σημαία*, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Χανιώτικα Νέα στις 24 Μαρτίου 1996.

¹⁸. Τ. Κοντός, στο άρθρο του *Σημαία Ελληνική*, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Γνώμη στις 28, 29 και 30 Μαρτίου 1999 & Δημήτριος Βρ. Καλλέργης, στο βιβλίο του *Η Εθνική Σημαία*, Αθήνα 1998.

¹⁹. Οι Μούσες ήταν στην αρχαία ελληνική μυθολογία κόρες του Δία και της Μνημοσύνης (κόρη του Ουρανού και της Γης). Αναφέρονται στη Θεογονία του Ησίοδου και στα Ομηρικά έπη. Ήταν εννέα: Η Καλλιόπη, προστάτιδα του ηρωικού έπους, η Κλειώ, της ιστορίας, η Ευτέρπη της αυλικής τέχνης και της μουσικής, η Τερψιχόρη της χορικής και λυρικής ποίησης, καθώς και της ορχηστρικής τέχνης (χορού), η Ερατώ του υμνείου, του γάμου και της ερωτικής ποίησης, η Μελπομένη της τραγωδίας, του μέλους, της ωδής και της μουσικής με τη λύρα, η Θάλεια της κωμωδίας και των εύθυμων συμποσίων, η Ουρανία της αστρονομίας και τέλος η Πολύμητις της μιμικής (θεατρικής τέχνης), της γεωμετρίας και εφευρέτρια της λύρας.

αγώνα). Άλλοι ²⁰ τις συσχετίζουν με τη σημαία των αδελφών Καλλέργη, απογόνων του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά. Αυτή είναι και η πιθανότερη εκδοχή.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η πρώτη φορά που η σημερινή σημαία της στεριάς (και πρώην επίσημη του Ελληνικού κράτους) χρησιμοποιήθηκε ήταν στη Σκιάθο το Σεπτέμβριο του 1807, όταν οι αρματολοί του Ολύμπου, μετά τη συνθήκη του Τίλσιτ μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας, φτάνουν στο νησί με 70 καταδρομικά πλοία, υπό τις διαταγές του Γιάννη Σταθά, κατεβάζουν τη ρωσική σημαία και ανεβάζουν γαλάζια σημαία με λευκό σταυρό (τ' ουρανού παντιέρα). Στη Μονή της Ευαγγελίστριας στο νησί, σχεδιάστηκε, υφάνθηκε, ευλογήθηκε και υψώθηκε η πρώτη Ελληνική Σημαία με τον λευκό Σταυρό στη μέση επί γαλανού φόντου. Σε αυτή ο Νήφων όρκισε τους οπλαρχηγούς Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, Ανδρέα Μιαούλη, Παπαθύμιο Βλαχάβα, Γιάννη Σταθά, Νικοτσάρα, τον Σκιαθίτη διδάσκαλο του Γένους Επιφάνιο-Στέφανο Δημητριάδη και πολλούς άλλους, μετά από μεγάλη σύσκεψη που έκαναν στο Μοναστήρι της Ευαγγελίστριας για να καταστρώσουν το σχέδιο δράσης τους. Η πρώτη φορά που υψώθηκε η σημερινή επίσημη (ναυτική) σημαία της Ελλάδας ήταν το 1823 στην Κόρινθο όταν, μετά από 364 χρόνια σκλαβιάς, απελευθερώθηκε και έγινε η πρώτη πρωτεύουσα της Ελλάδας.

Επιπρόσθετα, άλλο ένα θέμα, το οποίο ουδέποτε θα μπορέσει να διασαφηνιστεί, αναφορικά με το σχήμα της σημαίας, είναι το γιατί οι Εθνοπατέρες επέλεξαν τη σημαία να έχει γαλάζιο φόντο και λευκό σταυρό, αντί να έχει λευκό φόντο και κυανό σταυρό: Όπως αναφέραμε στις προηγούμενες ενότητες, αλλά και όπως φαίνεται και από τα παραρτήματα με τις σχηματικές παραστάσεις των σημαιών, στις σταυρόσχημες σημαίες του αγώνα (αλλά και πριν από την Επανάσταση), το δεύτερο σχέδιο ήταν και το πιο κοινό, το οποίο και έχει τις ρίζες του στη Βυζαντινή ναυτική σημαία. Από τις σημαίες των οπλαρχηγών, μόνο ο Γιάννης Σταθάς και ο Γρηγόριος Δίκαιος Παπαφλέσσας χρησιμοποιούσαν το πρώτο σχέδιο, θα πρέπει όμως να αναφερθεί και ότι αρκετοί άγνωστοι αγωνιστές χρησιμοποιούσαν το σχέδιο με το γαλάζιο φόντο και το λευκό σταυρό. Δυστυχώς, και πάλι δεν υπάρχουν στοιχεία τα οποία να αιτιολογούν την επιλογή τους.

²⁰ Τ. Κοντός, στο άρθρο του *Σημαία Ελληνική*, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Γνώμη στις 28, 29 και 30 Μαρτίου 1999 & Δημήτριος Βρ. Καλλέργης, στο βιβλίο του *Η Εθνική Σημαία*, Αθήνα 1998.

Η «πάλη» μεταξύ της επίσημης και των επαναστατικών σημαιών.

Διαβάζοντας την ιστορία της καθιέρωσης της ελληνικής σημαίας, άλλο ένα ερώτημα πρέπει να αναγεννάται στο μυαλό μας. Γιατί οι εθνοπατέρες δεν αποφάσισαν να χρησιμοποιηθεί η σημαία της Φιλικής Εταιρείας ή, έστω, του Αλέξανδρου Υψηλάντη, ως επίσημη σημαία;

Αντίθετα με τα προηγούμενα ερωτήματα, τα οποία απαντώνται μόνο με εικασίες, εδώ μπορούμε να δώσουμε σαφείς και συγκεκριμένες απαντήσεις: η **Α΄ Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου**, βάζοντας πάνω απ' όλα τα συμφέροντα του Έθνους - με σκοπό να διαφυλάξει το σκοπό του αγώνα και να αντιστρέψει την εσφαλμένη εντύπωση που είχε αρχικά δημιουργηθεί στις αυλές της Ευρώπης και ιδιαίτερα στους κόλπους της Ιεράς Συμμαχίας για την Επανάσταση (ότι δηλαδή επρόκειτο για ένα επαναστατικό κίνημα το οποίο ήταν υποκινούμενο από μυστική συνωμοτική οργάνωση, με σκοπό την καθεστωτική αλλαγή και κοινωνική μεταρρύθμιση της περιοχής των Βαλκανίων) - πήρε την απόφαση να απαλείψει όλα τα Φιλικά και Βυζαντινά σύμβολα που ως τότε έφεραν οι σημαίες της Επανάστασης, προβάλλοντας στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις περίτρανα ότι η Επανάσταση ήταν ένας καθαρά απελευθερωτικός αγώνας. Εκτός από την άποψη αυτή του Σπυρίδωνος Τρικούπη, υπάρχει και η προφορική παράδοση των Εταιριστών, η οποία διατυπώνεται στο βιβλίο του Σακελλάριου Γ. Σακελλαρίου *Φιλική Εταιρεία*, το οποίο εκδόθηκε στην Οδησό το 1909²¹, ενώ προς αυτή την άποψη συνηγορεί και η άρνηση του Επαναστατικού Διευθυντηρίου να δεχτεί Ιταλούς «ελευθερόφρονες» εθελοντές στους κόλπους του αγώνα.

Μετά την καθιέρωση της «νέας» ελληνικής σημαίας, όμως, δεν παύει η χρήση των λοιπών επαναστατικών σημαιών παρά μόνο μετά από αρκετά χρόνια. Οι πιο «επίμονες» επαναστατικές σημαίες ήταν τα πολύχρωμα μπαϊράκια της Ρούμελης και η σημαία του Αρείου Πάγου, ο οποίος είχε επίμονα ζητήσει τη χρήση της ιδιότυπής του σημαίας στην περιοχή του, δίνοντας μάλιστα και σχετική εντολή²² στον πληρεξούσιό του που θα μετέβαινε στη Συνέλευση των Χιλιάρχων και λοιπών αρχηγών της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας στις 6 Μαρτίου 1822. Ο Δημήτριος Υψηλάντης, θέλοντας να συγκεράσει τις αντιδράσεις, στις 9 Απριλίου 1822 γράφει από το Δαδί στο Βουλευτικό τα εξής σοφά λόγια:

«Περὶ δὲ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ χρώματος τῆς σημαίας, ὅποιοι ποτὲ καὶ ἂν ἦσαν οἱ λόγοι τῶν νεωτερισάντων, οὔτ' ἐναντιώθη ποτέ, οὔτ' ἐναντιοῦμαι, τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος θεωρῶν οὐχὶ εἰς τὰ χρώματα, ἀλλ' εἰς τὰς πράξεις καὶ εἰς τὴν ἀπαθῆ καὶ εἰλικρινῆ ἀφιέρωσιν πρὸς τὴν κοινὴν τοῦ ἔθνους ὠφέλειαν καὶ δόξαν. Μάλιστα δὲ καὶ βλέπων ἐνταῦθα σημαίας διαφόρων εἰδῶν, τὰς μὲν λευκάς, τὰς δὲ ποικίλων χρωμάτων, καὶ στοχαζόμενος ὅτι δὲν συμφέρει οὐδὲ πρέπει τοιαύτη ἀνομοιώτης, ἐπρόσταξα ν' ἀκολουθήσωσιν ὅλοι τὴν νέαν. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ἐτοιμασθῶσιν αὐτοῦ ἄρκεταὶ καὶ νὰ σταλῶσιν εἰς τὰ διάφορα στρατιωτικὰ σώματα, ἢ νὰ γράψῃ περὶ αὐτῶν ἡ Βουλὴ πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον».

²¹. Στη σελίδα 208 του βιβλίου αναφέρεται το εξής: «Ο Πολύμυτις Μαυροχορδάτος, ὑπογράφων τὸ ψήφισμα τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς Ὑψηλαντείου Σημαίας διὰ τῆς "Κυανολευκού", ἐγέλα κάτω ἀπὸ τὰ μουστάκια του. Ἀφοῦ, χρυσοὶ μου διπλωμάται, σὰς κάμνει τόσον κακὸν ἡ Σημαία τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, σὰς τὴν ἀλλάζω εὐχαρίστως μὲ τὰ χρώματα τῆς Φουστανέλλας καὶ τῆς Βράκας. Ἐπειδὴ ὅμως θὰ μοῦ σκοτιζέτε τὸ κεφάλι μὲ τῆς νόταις σας, σὰς τὴν ὀνομάζω "Κυανόλευκον" καὶ δὲν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σὰς ἐξηγήσω, τι θὰ εἶπῃ "Κυανόλευκος". Νὰ τὸ εὐρῆτε σεῖς, παντογνώστα διπλωμάται».

²². Η σχετική εντολή ήταν η εξής: «Νὰ ἐμποδίσῃς νὰ μὴ περιφέρεται ἡ τρίχρωμη σημαία εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἄρειου Πάγου ἀλλὰ μόνον ἡ ἐθνικὴ».

Τα χρώματα της σημαίας επαναλαμβάνονται και στο *Νόμο της Επιδαύρου* από τη Β' Εθνική Συνέλευση στο Άστρος το 1823²³, τονίζοντας παράλληλα τον τερματισμό της χρήσης των επαναστατικών σημαιών. Όμως, ενώ θα περιμέναμε να εκλείψει η πολυμορφία των σημαιών κατά το τέλος του αγώνα, κάτι τέτοιο δε συμβαίνει, αφού στο *Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος*, το οποίο συνέταξε η Γ' Εθνική Συνέλευση της Τροιζήνας (1^η Μαΐου 1827), και πάλιν συναντούμε ανάλογη μνεία για τη σημαία στο άρθρο 149²⁴. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι, μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους, η χρήση των επαναστατικών σημαιών άρχισε να μειώνεται, όμως αμέσως μετά το ατυχές γεγονός της δολοφονίας του πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδας, Ιωάννη Καποδίστρια (27 Σεπτεμβρίου 1831), επαναστατικές σημαίες ξανακάνουν την εμφάνισή τους: στη Σπάρτη και τη Μάνη υψώνεται λευκή σημαία με την παράσταση του Λυκούργου, ενώ στην Περαχώρα οι Συνταγματικοί έχουν κόκκινη σημαία με λευκό σταυρό και δύο γαλάζιες ταινίες πάνω και κάτω και την επιγραφή «ΕΝΩΣΙΣ-ΣΥΝΤΑΓΜΑ». Λίγο αργότερα, τις παραμονές της εκλογής του πρώτου βασιλιά της Ελλάδας, υψώνονται κυανόλευκες σημαίες με φοίνικα και την επιγραφή «ΟΘΩΝ ΗΓΕΜΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ».

²³. Ο Νόμος της Επιδαύρου (13 Απριλίου 1823) αφιερώνει τρία άρθρα για τη σημαία:

γ'. Τα χρώματα τοῦ ἔθνικοῦ σημείου καὶ τῶν σημαιῶν τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ξηρᾶς εἶναι τὸ κυανοῦν καὶ τὸ λευκόν.

δ'. Ὁ σχηματισμὸς τῶν σημαιῶν, καὶ τοῦ ἔθνικοῦ σημείου θέλει εἶσθαι κατὰ τὴν περὶ τούτων προεκδοθείσαν Διαταγὴν τῆς Διοικήσεως [εννοεῖ το ψήφισμα τῆς 15^{ης} Μαρτίου 1822].

ε'. Ἐκτὸς τῶν σημαιῶν τούτων, ἄλλας νὰ μὴ μεταχειρίζονται οἱ Ἕλληνες, τόσον εἰς τὴν γῆν, ὅσον καὶ εἰς τὴν θάλασσαν.

²⁴. Ἄρθρο 149: «Τὰ χρώματα τοῦ ἔθνικοῦ σημείου καὶ τῶν σημαιῶν τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ξηρᾶς εἶναι τὸ κυανοῦν καὶ τὸ λευκόν. Ὁ σχηματισμὸς τῶν ἔθνικῶν σημαιῶν καὶ τοῦ ἔθνικοῦ σημείου θὰ εἶναι κατὰ τὴν προεκδοθείσαν διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐκτὸς τῶν σημαιῶν τούτων, ἄλλας νὰ μὴ μεταχειρίζονται οἱ Ἕλληνες μῆτε εἰς τὴν γῆν μῆτε εἰς τὴν θάλασσαν».

Οι μετατροπές στη σημαία.

Από την καθιέρωσή της, το Μάρτιο του 1822, μέχρι και σήμερα, η ελληνική σημαία έχει υποστεί διάφορες μικρές τροποποιήσεις, οι οποίες αντικατόπτριζαν κυρίως τις συνταγματικές αλλαγές του πολιτεύματος της χώρας. Πιο κάτω θα εξετάσουμε τις κυριότερες από αυτές.

Στις 30 Ιουλίου 1828, με το **Ψήφισμα ΙΒ΄, αρ. 3529**²⁵, ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας λαμβάνει την απόφαση της εξομοίωσης της σημαίας των εμπορικών πλοίων με αυτή των πολεμικών, μιας και ήταν μεγάλη αδικία για τα εμπορικά πλοία, τα οποία προσέφεραν ισάξιες υπηρεσίες στο κράτος, να φέρουν διαφορετική σημαία. Με **Βασιλικό Διάταγμα**²⁶ στις 4 Απριλίου 1833, ο βασιλιάς Όθωνας ρυθμίζει, αναλυτικότερα, το θέμα των ναυτικών σημαιών. Στις 20 Απριλίου 1841, με την Υπ' αριθμό 3658 διαταγή της Γραμματείας επί των Ναυτικών της Επικρατείας, ρυθμίζονται οι λεπτομέρειες της κατασκευής και των διαστάσεων των σημαιών, ενώ με Βασιλικό Διάταγμα στις 28 Αυγούστου 1858 (**Περί Έλληνικής πολεμικής και έμπορικής σημαίας**) κανονίζεται η χρήση των διαφόρων διακριτικών της πολεμικής και εμπορικής σημαίας, όπως επίσης και τα σημεία επάρσεως και οι διαστάσεις και αναλογίες των σημαιών.

Στις 28 Δεκεμβρίου 1863 ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ εκδίδει νέο Βασιλικό Διάταγμα, το οποίο καθόριζε το σχήμα και τις αναλογίες διαστάσεων της επίσημης βασιλικής σημαίας, προσθέτοντας το βασιλικό στέμμα στη μέση του σταυρού των σημαιών του Πολεμικού Ναυτικού και των Φρουρίων, ενώ η βασιλική σημαία θα είχε στο μέσο του σταυρού τα εμβλήματα του κράτους και τα οικόσημα της βασιλικής οικογένειας. Επίσης, με Βασιλικό Διάταγμα καθορίζονται οι πολεμικές σημαίες των Ταγμάτων στις 9 Απριλίου 1864, διατηρώντας μέχρι σήμερα την ίδια μορφή, δηλαδή κυανόλευκη με σταυρό, μεταξωτή με χρυσά κρόσια (συμβολίζουν τις ψυχές που η πατρίδα εμπιστεύεται στη σημαία) ολόγυρα και με τον Άγιο Γεώργιο στη μέση, ο οποίος είναι ένας κατ' εξοχήν πολεμικός άγιος. Οι διαστάσεις των σημαιών, αν και είχαν καθοριστεί από το εν λόγω διάταγμα, επαναλήφθηκαν και σε νέο Βασιλικό Διάταγμα, που εκδόθηκε στις 26 Σεπτεμβρίου 1867.

Στις 31 Μαΐου 1914, αποφασίστηκε με νέο Βασιλικό Διάταγμα η σημαία των Υπουργείων, Πρεσβειών και Δημόσιων-Δημοτικών γραφείων να φέρει στέμμα στη μέση (δηλαδή να είναι ίδια με αυτή των Φρουρίων), ενώ οι ιδιώτες επιτρεπόταν να υψώνουν την εμπορική ναυτική σημαία (πανομοιότυπη με την πολεμική, χωρίς όμως το στέμμα). Επίσης, για τις Μονάδες του Στρατού θεσμοθετήθηκε να φέρουν πολεμική σημαία μόνο τα Συντάγματα του Πεζικού και των Ευζώνων. Τον Απρίλιο του 1926, Πολεμική Σημαία απονεμήθηκε και στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, με τον καθορισμό των

²⁵. Το ψήφισμα ανέφερε: «Τὰ πολεμικὰ καὶ ἔμπορικὰ πλοῖα τῆς Ἑλλάδος θέλουν φέρεи μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σημαίαν, τὴν μέχρι σήμερον πολεμικὴν».

²⁶. Τα δύο άρθρα του «Περί τῆς Πολεμικῆς καὶ Ἐμπορικῆς Σημαίας τοῦ Βασιλεῦτος»:

Α΄. Ἡ πολεμικὴ ναυτικὴ σημαία τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος σύγκειται ἀπὸ ὀριζοντίους ἰσοπλατεῖς ταινίας, πέντε μὲν κυανᾶς καὶ τέσσαρας λευκάς, τοιοῦτοτρόπως ὥστε ἡ ἄνωθεν καὶ ἡ κάτωθεν νὰ εἶναι κυαναῖ· εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἄνωθεν γωνίαν νὰ εἶναι τὰ ἡμέτερα παράσημα τοῦ Κράτους, κατέχοντα ἐν τρίτον τοῦ μήκους τῆς σημαίας καὶ περιλαμβάνοντα ἀπὸ ἄνωθεν πρὸς τὰ κάτω τρεῖς ταινίας κυανᾶς καὶ δύο λευκάς. Ὁ ἐπίσειων εἶναι κυανοῦς ἔχων εἰς τὴν ἄνω γωνίαν μικρὸν σταυρὸν λευκόν. Ἡ βασιλικὴ Μας σημαία ἔχει ἐπὶ κυανοῦ δαπέδου λευκὸν ἰσόπλευρον σταυρόν· ἐν τῷ μέσῳ δὲ αὐτοῦ τὸν ἐστεμμένον θυρεὸν τοῦ Βασιλικοῦ Πατρογονικοῦ Μας Οἴκου, μὲ ρομβοειδεῖς λευκάς καὶ κυανᾶς ταινίας.

Β΄. Ἡ ἔμπορικὴ ὁμοιάζει τῇ πολεμικῇ κατὰ τὰς ἐννέα ὀριζοντίους κυανᾶς καὶ λευκάς ταινίας, ἀλλὰ δὲν φέρει τὰ παράσημα τοῦ κράτους. Ὡσαύτως δὲν συγχωρεῖται εἰς τὰ ἔμπορικὰ πλοῖα νὰ φέρωσιν τὸν ἐπίσειονα.

διακριτικών της τον Ιούλιο του ίδιου έτους και την προσθαφαίρεση του στέμματος, ανάλογα με τις πολιτειακές αλλαγές της χώρας. Το 1938 καθορίστηκαν λεπτομερώς οι πολεμικές σημαίες των Συνταγμάτων Πεζικού και Ευζώνων και απονεμήθηκαν πολεμικές σημαίες στα νεοσύστατα Συντάγματα Ιππικού.

Στις 25 Μαρτίου 1924, τα Υπουργεία Στρατιωτικών και Ναυτικών, με σκοπό την εκτέλεση του ψηφίσματος της Δ΄ Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης στην Αθήνα «*Περί άνακηρύξεως τής Δημοκρατίας*», διέταξαν την αφαίρεση των στεμμάτων από τις σημαίες, για να επανέλθουν στις 10 Οκτωβρίου 1935, όταν η Ε΄ Εθνική Συνέλευση στην Αθήνα αποφασίζει με Ψήφισμα «*Περί καταργήσεως τής άβασιλεύτου Δημοκρατίας*», το οποίο έγινε δεκτό από το λαό με μεγάλη χαρά. Το 1967 αφαιρείται το στέμμα από τις σημαίες, ενώ το 1969 νέο Ψήφισμα καταργήθηκε η στεριανή σημαία και καθιερώθηκε ως επίσημη η ναυτική σημαία· αν και δεν ορίστηκαν συγκεκριμένα χρώματα, καθορίστηκε οι όλες οι σημαίες έπρεπε να έχουν το ίδιο χρώμα με τις «πρότυπες» δύο κυβερνητικών υπηρεσιών. Κρίνοντας από τις σημαίες που φτιάχτηκαν μεταξύ 1970-1975, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι οι «πρότυπες» σημαίες ήταν κάπως σκουρόχρωμες. Θα πρέπει επίσης να αναφέρουμε ότι στις 18 Αυγούστου 1970 η αναλογία της σημαίας άλλαξε από 2:3 σε 7:12, με αποτέλεσμα να γίνει κάπως πιο «μακρόστενη».

Μετά τη μεταπολίτευση που επήλθε με την πτώση της Χούντας το 1974 και την εγκαθίδρυση με δημοψήφισμα της προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, ψηφίζεται ο Νόμος ²⁷ υπ' αρ. 48/1975 «*Περί τής Έθνικης σημαίας τής Ελλάδος και του έμβλήματος τής Έλληνικης Δημοκρατίας*», ενώ με το Προεδρικό Διάταγμα 515/1975 ρυθμίζονται οι λεπτομέρειες της μορφής και των διαστάσεων της. Μολονότι και τα δύο αυτά έγγραφα δεν κάνουν αναφορά σε «κατά θάλασσαν» σημαία, δεν την καταργούν. Ο Νόμος 851/21-12-1978 (ΦΕΚ 233 τΑ΄) «*Περί Έθνικης Σημαίας, των Πολεμικών Σημαιών και του Διακριτικού Σήματος του Προέδρου τής Δημοκρατίας*», που και καθόρισε ²⁸ την επίσημη εθνική σημαία, που χρησιμοποιούμε μέχρι σήμερα, καθόρισε επίσης και τις τεχνικές και τυπικές προδιαγραφές της. Ανάμεσα σε αυτές, ορίστηκε ο κοντός των σημαιών ιδιωτών, γραφείων και καταστημάτων να μη φέρει σταυρό, αντίθετα με τις σημαίες των δημόσιων, δημοτικών, εκπαιδευτικών και στρατιωτικών αρχών. Στο άρθρο 9 όμως, καταργούνται οι διατάξεις των προηγούμενων ετών (1967, 1969, 1971, 1973, 1975), με αποτέλεσμα, αντί να συμπληρωθούν ο Νόμος 48/1975 και το ΠΔ 515/1975, καταργήθηκαν και μαζί μ' αυτούς καταργήθηκε η πρώτη ελληνική σημαία, όπως είχε καθοριστεί από την Α΄ Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου και παρέμεινε αναλλοίωτη σχεδόν για 156 χρόνια, διαμέσου δεσποτισμού, μοναρχίας, βασιλείας, δικτατορίας και δημοκρατίας. Το 1980, με το Προεδρικό Διάταγμα 348/17-4-1980 (ΦΕΚ 98 τΑ΄), καθορίστηκαν λεπτομερώς οι προδιαγραφές για την κατασκευή πολεμικών σημαιών. Κατά γενική ομολογία, μετά το 1978 χρησιμοποιείται πιο απαλό γαλάζιο για τις ελληνικές σημαίες (σε σύγκριση με τις χουντικές).

²⁷. Με το άρθρο 1 καθορίζεται ότι: «Η Έθνικη σημαία τής Ελλάδος είναι κυανόλευκος. Αποτελείται έξ όρθογωνίου ύφασματος του όποιου η έπιφάνεια είναι κυανή, διαιρούμενη εις τέσσερα ίσα όρθογώνια δια λευκού σταυρου έκτεινομένου μέχρι των πλευρών αυτής».

²⁸. Στο άρθρο 1 αναφέρεται: «Η Έθνικη σημαία τής Ελλάδος είναι κυανόλευκος. Σύγκειται έξ έννεα ίσου πλάτους όριζοντίων ταινιών, έξ ών αι πέντε (5) κυαναί και αι τέσσαρες (4) λευκαί. Εις την άνω προς τον ίστον η κοντόν γωνίαν ύπάρχει λευκός ίσοκέριος σταυρός έκτεινόμενος μέχρι των τεσσάρων πλευρών του περιέχοντος αυτού κυανού τετραγώνου», ακολουθούμενο από μακροσκελείς διατάξεις σχετικά με το μέγεθος, τις αναλογίες, τη χρησιμοποίηση και τις παρελάσεις. Η αναλογία του πλάτους προς το μήκος είναι 2:3, ενώ το πλάτος της ταινίας είναι το $\frac{1}{9}$.

Στο **Παράρτημα Ε'** παρατίθενται οι κυριότερες ελληνικές σημαίες που ήταν σε χρήση από το 1822 μέχρι σήμερα, με έμφαση στις τροποποιήσεις που υπέστη το εθνικό σύμβολο, οι οποίες αντικατόπτριζαν τις συνταγματικές και πολιτειακές αλλαγές που υπέστη η χώρα.

Σημαίες της Σάμου, της Κρήτης και της Μακεδονίας.

Όπως γνωρίζουμε όλοι, η Ελλάδα (με τη σημερινή γεωγραφική της έννοια) δεν «δημιουργήθηκε» ταυτόχρονα, αλλά πέρασε από συνολικά πέντε διαδοχικές επεκτάσεις, οι οποίες της έδωσαν τη σημερινή της έκταση. Έτσι, διάφορα μέρη που αποτελούν σήμερα την Ελλάδα σε εποχές μέχρι και το 1947 (αυτό για τα Δωδεκάνησα) αποτελούσαν αυτόνομα μέρη άλλων κρατών, με αποτέλεσμα να έχουν δική τους σημαία. Πιο κάτω θα ασχοληθούμε με μερικά από αυτά τα μέρη και τις σημαίες τους, οι οποίες βρίσκονταν σε χρήση μέχρι την ένωσή τους με τον εθνικό κορμό.

Παρά το ότι η Σάμος συμμετείχε ενεργά στον αγώνα, με αρχηγό το Λυκούργο Λογοθέτη και το θαρραλέο καπετάν-Σταμάτη, το **Πρωτόκολλο του Λονδίνου** (3 Φεβρουαρίου 1830) αποφάσιζε ότι το νησί θα έμενε έξω από τα όρια του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους και ότι θα έπρεπε να δοθεί στην Τουρκία, με αυτόνομο καθεστώς. Έτσι, το Δεκέμβριο του 1832 ο Σουλτάνος αναγνωρίζει το νησί ως Ηγεμονία υποτελή φόρου, με Έλληνα ηγεμόνα διοριζόμενο από την Υψηλή Πύλη. Για το νησί αυτό ορίστηκαν δύο σημαίες (με φιρμάνια του 1833 και 1836), μια για τον ηγεμόνα και μια για τα εμπορικά πλοία. Η πρώτη, η οποία και κυμάτιζε μέχρι και το 1912, είχε γαλάζια επιφάνεια με άσπρο τρίγωνο στο μέσο, ενώ στο κέντρο του τριγώνου υπήρχε κόκκινος σταυρός. Η σημαία των εμπορικών πλοίων ήταν όμοια με την ελληνική στεριανή σημαία, με τη διαφορά ότι τα δύο πάνω τετράγωνα ήταν κόκκινα, αντί γαλάζια. Στις 22 Μαρτίου 1913 υψώνει ο ελληνικός στόλος στο νησί την ελληνική σημαία και έκτοτε το νησί ακολουθεί την τύχη του ελληνικού κράτους. Παρόλο ότι υπήρξαν Επαναστάσεις (1849, 1906 και 1908) στο νησί, δεν υπήρξαν ιδιαίτερες σημαίες, παρά μόνο η ηγεμονική και η ελληνική.

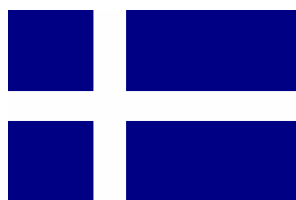
Στην Κρήτη, η οποία σύμφωνα με το **Πρωτόκολλο του Λονδίνου** έμενε εκτός των ορίων του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, λόγω καταγωγής και ιστορικών καταβολών υπήρχε προαιώνιος πόθος της ένωσης της νήσου με τον ελληνικό κορμό, με αποτέλεσμα να έχουμε διάφορες επαναστάσεις κατά των Οθωμανών και να υψώνονται πολλές ελληνικές σημαίες και να φέρουν διάφορες επιγραφές (συνήθως με κόκκινα γράμματα), όπως «**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ**», «**ΚΡΗΤΗ ΕΝΩΣΙΣ**», «**ΕΝΩΣΙΣ Η ΘΑΝΑΤΟΣ**», «**Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ**» κτλ. Με το Πρωτόκολλο αυτό, η Κρήτη παραχωρείται στο Σουλτάνο της Αιγύπτου, για να επανέλθει στα χέρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1840 με τη **Συνθήκη του Λονδίνου**. Έτσι, στα χρόνια που πέρασαν έχουμε διάφορες μικρές και μεγάλες επαναστάσεις (1841, 1858, 1866-1869, 1877, 1889 και 1895-1898), οι οποίες όλες αποσκοπούσαν στην επίτευξη του προαιώνιου εθνικού πόθου. Τελικά, η ευρωπαϊκή διπλωματία, ευαισθητοποιημένη από τα αιματηρά επεισόδια που συγκλόνισαν το νησί κατά τα τελευταία έτη, αποφασίζει στις 23 Οκτωβρίου 1898 την κατάργηση της οθωμανικής κυριαρχίας στο νησί. Στις 9 Δεκεμβρίου 1898 ο Πρίγκηπας Γεώργιος εγκαθιστά την «Κρητική Πολιτεία», η οποία και χρησιμοποιούσε σημαία όμοια με την ελληνική, με τη διαφορά ότι το πάνω εσωτερικό τετράγωνο να ήταν κόκκινο και να έφερε ένα χρυσοκέντητο (μετέπειτα άσπρο) αστέρι. Όμως, μετά την άρνηση της Ελληνικής κυβέρνησης να δεχθεί το ψήφισμα της ένωσης της μεγαλονήσου με την Ελλάδα (1907), υψώνεται ελληνική σημαία στο φρούριο του Φιρκά στα Χανιά, την οποία τον Αύγουστο του 1909 κατεβάζουν οι μεγάλες Δυνάμεις. Μετά τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους, η **Συνθήκη του Λονδίνου** (Μάιος του 1913) παραχωρεί το νησί στην Ελλάδα. Η σημαία με την οποία υποδέχτηκαν τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην Κρήτη ήταν κόκκινη με μαύρο σταυρό, ενώ την 1^η Δεκεμβρίου 1913 υψώνεται στο Φιρκά η ελληνική σημαία.

Αλλά και η Μακεδονία, η οποία παρά την ελληνικότητά της, παρέμενε έξω από τα όρια του νέου Ελληνικού κράτους διεξήγαγε το δικό της αγώνα, με σκοπό να διατηρήσει την ελληνικότητά της και την ορθοδοξία της. Κατά το Μακεδονικό Αγώνα (Μάιος 1904-Ιούλιος 1908) χρησιμοποιούνταν ελληνικές σημαίες με το δικέφαλο αετό και την επιγραφή «**ΑΜΥΝΕΣΘΑΙ ΠΕΡΙ ΠΑΤΡΗΣ**», όπως αυτή που χρησιμοποιούσε ο Μακεδονομάχος Ηλίας Δεληγιαννάκης μεταξύ των 1906-1908.

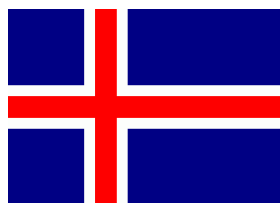
Στο **Παράρτημα Στ'** παρατίθενται οι σημαίες των περιοχών αυτών, κατά το διάστημα που δεν αποτελούσαν μέρη του ελληνικού κράτους, ενώ στο **Παράρτημα Ζ'** παρατίθενται οι διαδοχικές επεκτάσεις του Ελληνικού κράτους (από το 1832 μέχρι και το 1947).

Η σημαία της Ισλανδίας.

Ως μικρή σημείωση, αναφέρεται ένα εύρημα που προέκυψε από την έρευνα αυτή, το οποίο συσχετίζει την ελληνική σημαία με την πρώτη ισλανδική σημαία. Η Ισλανδία, το βορινότερο νησί της Ευρώπης και δέκατο όγδοο σε μέγεθος στον κόσμο, μέχρι και το 874, οπότε Νορβηγοί Βίκινγκς την αποίκισαν, ήταν ακατοίκητη. Μετά από διετή πόλεμο (1262-1264) υποτάχθηκε στο Βασίλειο της Νορβηγίας, το οποίο (μαζί με την Ισλανδία) το 1387 ενώνεται με το Βασίλειο της Δανίας. Μεταξύ 1845-1908 γίνονται σημαντικά βήματα ως προς την αυτονόμηση του νησιού. Το 1918 η Δανία αναγνωρίζει την Ισλανδία ως κυρίαρχο κράτος, αν και παραμένει ενωμένη μ' αυτήν. Τελικά, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1944, η Ισλανδία κηρύσσεται πλήρως ανεξάρτητη. Όμως ποια σχέση μπορεί να έχει η σημαία ενός τόσο απομακρυσμένου νησιού με την ελληνική;

Η πρώτη σημαία της Ισλανδίας φτιάχτηκε το 1897 από τον Einar Benediktsson (1864-1940) και έγινε γνωστή ως *hnítbláin* (γαλανόλευκη). Το γαλάζιο συμβόλιζε τη θάλασσα, το λευκό τον πάγο και ο σταυρός τη χριστιανική πίστη. Στους Ολυμπιακούς Αγώνες που έγιναν στη Στοκχόλμη το 1912, η Δανική κυβέρνηση απαγόρευσε στους Ισλανδούς αθλητές να παρελάσουν κάτω απ' αυτή τη σημαία. Τον επόμενο χρόνο, στις 12 Ιουνίου, ο ψαράς Einar Petursson ύψωσε τη σημαία αυτή σε ένα μικρό πλοiάριο στο λιμάνι του Ρέικιαβικ, την οποία κάτασχε ο πλοiάρχος του δανέζικου πολεμικού πλοiού Islands Falk (Γεράκι της Ισλανδίας), με αποτέλεσμα πολλοί από τους κατοίκους της πόλης να υψώσουν αυτή τη σημαία στις οροφές και τα παράθυρα των σπιτιών τους την ίδια μέρα. Η Δανέζικη κυβέρνηση και, κυρίως, ο βασιλιάς Χριστιανός Ι', δεν επιθυμούσε τη χρήση της σημαίας αυτής λόγω της ομοιότητάς της με την ελληνική σημαία, παρά τη σθεναρή απαίτηση των κατοίκων του νησιού.

Η σύγχρονη ισλανδική σημαία δημιουργήθηκε το 1915 όταν ένα δανέζικο διάταγμα (19 Ιουνίου 1915) διακήρυξε ότι ένας κόκκινος σταυρός, σύλληψη του Matthias Thordarson, θα πρέπει να εισαχθεί στο λευκό σταυρό της αρχικής σημαίας (συμβολίζοντας τη φωτιά, μιας και το νησί έχει έντονη ηφαιστειακή δραστηριότητα), αν και μέχρι τις 30 Νοεμβρίου 1918 δεν επιτρεπόταν η χρήση της εκτός των θαλάσσιων ορίων του νησιού. Η νέα αυτή σημαία δεν ήταν αρεστή στους κατοίκους της Ισλανδίας για αρκετά χρόνια, ενώ ο ίδιος ο δημιουργός της, που τάφηκε στο Þingvellir, ζήτησε να τυλιχτεί το φέρετρό του με την παλιά σημαία. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, έπαψε να χρησιμοποιείται η αρχική σημαία.

Βιβλιογραφία:

Α. Έντυπη.

1. Δραχμούλα μου, καλό σου ταξίδι..., **Όθων Τσουνάκος**, εκδόσεις Ηλιοτρόπιο, Αθήνα 2001.
2. Έκθεσις της Πολεμικής ιστορίας των Ελλήνων (δύο τόμοι), **έκδοση Αρχηγείου Ενόπλων Δυνάμεων** (με βάση την έκθεση που έγινε στο Ζάππειο Μέγαρο μεταξύ 28 Απριλίου-30 Οκτωβρίου 1968), Γενικό Επιτελείο Εθνικής Αμύνης, Αθήνα 1970.
3. ΕΛΛΑΣ, Εικονογραφημένη επίτομος ιστορία (δύο τόμοι), **Βασίλης Κυριακίδης**, εκδόσεις Χρήστου Τζιοβάνη, Αθήνα 1970.
4. Ελληνική Αεροπορία, Συνοπτική Ιστορία (1908-1944), **Υπηρεσία Ιστορίας Π.Α.**, Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας, Αθήνα 2000.
5. Ελληνική Σημαία (480 π.Χ. - 2000 μ.Χ.), **Δημήτρης Κ. Αγγελής**, εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 2001.
6. Ευρετήριο Πολεμικών γεγονότων του Έθνους, **Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού**, Γενικό Επιτελείο Στρατού, Αθήνα 1989.
7. Θησαυρός γνώσεων, Μεγάλη παιδική και σχολική Εγκυκλοπαίδεια, **Χαρίλαου Θ. Μηχιώτη**, εκδόσεις Κασταλιά, Αθήνα 1988.
8. Η δραχμή μας, **Αλέξης Τότσικας**, εκδόσεις Ιστοράμα, Αθήνα 2002.
9. Η Ελληνική Σημαία από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα, **Νικόλαος Ζαφειρίου**, εκδόσεις Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 2001.
10. Η ιστορία της Ελληνικής σημαίας, **Ιωάννης Μαζαράκης-Αινιάν**, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Λευκωσία 1996.
11. Η Μεγάλη Ιστορία του 20^{ου} αιώνα, τόμοι 1 - 5, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002.
12. Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ΄ Γυμνασίου, **Βασίλης Σφυροεράς**, Οργανισμός Έκδοσης Διδακτικών Βιβλίων (ΟΕΔΒ), Αθήνα 1994.
13. Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, (τρεις τόμοι) (Β΄ και Γ΄ Λυκείου), **Β. Σκουλάτου-Ν. Δημακοπούλου-Σ. Κόνδη**, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1994 (Β), 1996 (Α) και 1997 (Γ).
14. Ιστορία του Ελληνικού Στρατού (1821-1997), **Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού**, Γενικό Επιτελείο Στρατού, Αθήνα 1997.
15. «Ιστορικό», ένθετο της εφημερίδας **Ελευθεροτυπία** (κάθε Πέμπτη), τεύχη 23 (23/03/2000), 30 (11/05/2000), 33 (01/06/2000), 46 (31/08/2000), 48 (14/09/2000), 51 (05/10/2000), 69 (08/02/2001), 73 (08/03/2001), 111 (29/11/2001), 116 (03/01/2002), 148 (29/08/2002), 149 (05/09/2002) και 163 (12/12/2002).
16. Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, **Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη]**, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2001.
17. Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας, **Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης**, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998.
18. Μεγάλη Αμερικανική Εγκυκλοπαίδεια, εκδόσεις Κωνσταντίνου Εμμανουήλ-Δ. Κιτσιά, Αθήνα 1970.
19. Νέος Παγκόσμιος Άτλας, τόμος 12 (Ελλάδα-Κύπρος), Εκδόσεις Δομή, Αθήνα 1996.
20. Ο σύμβουλος των νέων, Νέα, παιδική και σχολική Εγκυκλοπαίδεια εικονογραφημένη, **Γιάννης Κούχτσουγλου**, εκδόσεις Άτλας, Αθήνα 1966.
21. Περιοδικό *Focus*, τεύχος 33 (Αθήνα, Νοέμβριος 2002), σ. 28-34, άρθρο της **Ελένης Μαυρούλη**.
22. Περιοδικό *Η Θητεία σήμερα*, τεύχος 81 (Αθήνα, Δεκέμβριος 2001), σ. 58-61, άρθρο της **Δνσης Ιστορίας Στρατού του ΓΕΣ**.
23. Περιοδικό *Ίχωρ*, τεύχη 19 (Μάρτιος 2002), σ. 6-23, άρθρο του **Γιώργου Τσαγκρινού**.
24. Περιοδικό *Ίχωρ*, τεύχος 28 (Δεκέμβριος 2002), σ. 6-13 άρθρο του **Ευάγγελου Μπεξή**.
25. Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος (τέσσερις τόμοι), **Σπύρος Β. Μαρκεζίνης**, εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1966 (Α΄, Β΄ και Γ΄) και 1969 (Δ΄).
26. Σημαίες Ελευθερίας, **Ιωάννης Μαζαράκης-Αινιάν**, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 1996.

27. Στολές Ελληνικού Στρατού Ξηράς, ΓΕΣ/1° ΕΓ/5/1, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, Αθήνα 2001.
28. Στρατιωτική Επιθεώρηση, τεύχος 3/2002 (Μάιος-Ιούνιος), σ. 32-47, άρθρο του **Βασίλειου Μαλισιόβα**.
29. Στρατιωτικός Κανονισμός 20-1 (Γενικός κανονισμός υπηρεσίας στο Στρατό), ΓΕΣ/Δνση Οργανώσεως/3β, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, Αθήνα 1995.
30. Σχολική Υδρία, Γενική σχολική εγκυκλοπαίδεια, εκδόσεις Γεώργιου Αξιωτέλλη, Αθήνα 1995.
31. Τάγματα Αριστείας και Στρατιωτικά Μετάλλια της Ελλάδος, Γεώργιος Μπελδέκος, Πολεμικό Μουσείο, Αθήνα 1991.
32. «Χρονικό», ένθετο της κυπριακής εφημερίδας «Πολίτης» (κάθε Κυριακή), τεύχη 62 (04/08/2002) και 63 (11/08/2002).

Β. Ηλεκτρονική.

1. Ιστοσελίδα Αιολίς <http://www.geocities.com/aeolis.geo/symshmrigh.htm>
2. Ιστοσελίδα Αγίας Γραφής (Αποστολικής Διακονίας) <http://www.apostoliki-diakonia.gr/bible/>
3. Ιστοσελίδα Αγίας Γραφής (Ιεράς Μητροπολεως Γουμενίσσης, Αξιουπόλεως και Πολυκάστρου) <http://web.otenet.gr/imgap/file1/FilePD1/PDhiathiki1.html>
4. Ιστοσελίδα Άρης <http://www.hellasarmy.gr>
5. Ιστοσελίδα της Βουλής των Ελλήνων <http://www.parliament.gr>
6. Ιστοσελίδα Γενικού Επιτελείου Στρατού <http://www.army.gr>
7. Ιστοσελίδα Ελληνικές Γραμμές http://www.e-grammes.gr/flags_gr.htm
8. Ιστοσελίδα για την επέτειο της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα <http://www.kairatos.com.gr/enosikritiselladas.htm>
9. Ιστοσελίδα Flags of the World <http://fotw.vexillum.com/flags/index.html>
10. Ιστοσελίδα Ιεράς Μονής Ευαγγελιστρίας Σκιάθου <http://www.evagelistria.com.gr>
11. Ιστοσελίδα Ιστορίας της Κρήτης <http://cretanhistory.tripod.com/genika/history2.htm>
12. Ιστοσελίδα για την ιστορία της Σάμου από το 1821 μέχρι την Ένωσή της με την Ελλάδα <http://www.alpha.edu.gr/general/100516072689557.shtml>
13. Ιστοσελίδα για το Μακεδονικό Αγώνα <http://www.thessalonikeis.gr/PAYLOSMELASELIDES/selisMA.htm>
14. Ιστοσελίδα Νεοκυπριακού Συνδέσμου <http://www.newcyprusassociation.org.cy>
15. Ιστοσελίδα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας <http://www.gorgopotamos.batcave.net/History%20of%20Greece.htm>
16. Ιστοσελίδα Πρεσβείας της Ελλάδας στη Φινλανδία <http://www.greekembassy.fi/flag.htm>
17. Ιστοσελίδα περί σημαίων <http://eld.teipir.gr/general/Greekflag.htm>
18. Ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών <http://www.mfa.gr/>
19. Στρατιωτική ιστοσελίδα http://www.typos.com.cy/nqcontent.cfm?tt=article&a_id=5395
20. CD-ROM «Ελευθέριος Βενιζέλος, ο Έλληνας του 20^{ου} αιώνα», Finatec Multimedia (2000).
21. CD-ROM «Ελληνική Ιστορία» (Ελληνικά, Αγγλικά, Γαλλικά), Virtual Reality S.A. (1996).
22. CD-ROM «Ελληνικό πανόραμα του 20^{ου} αιώνα», Finatec Multimedia (2000).
23. CD-ROM «Η ιστορία του Ελληνικού χαρτονομίσματος, από τον Φοίνικα στο Ευρώ», Finatec Multimedia (2001).
24. CD-ROM «Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας (1821-1981)», Conceptum και Εκδόσεις Πατάκη (1998).

Παρατηρήσεις:

Για τη δημιουργία αυτής της εργασίας χρησιμοποιήθηκε ο κειμενογράφος **Microsoft Word XP SP-2** (2002 ή 10.4524.4219), κάτω από το λειτουργικό σύστημα **Microsoft Windows XP Professional SP-1** [5.1.2600], μεταξύ Νοεμβρίου 2002 και Ιανουαρίου 2003.

Για τη συγγραφή των κειμένων χρησιμοποιήθηκαν οι γραμματοσειρές AVIFuturePT, AVJEsoloPT, Gentium, Georgia Greek, jGaramond, **MgBYZANTINE UC POL**, *MgChanceryBeauty UC Pol*, *MgDimitrios UC Pol*, *MgMemoriesApla UC Pol*, *MRSAΓΙΟΡΗΤΙΚΑPT*, MrSBonatiPT, MrSSouvenir PT και MrSSabonPT με βασικό μέγεθος στοιχείων το 13 και βασικό μέγεθος απόστασης κειμένου το 10. Για τα αρχιγράμματα χρησιμοποιήθηκε η γραμματοσειρά MgKonstantinos UC.

Για τη διόρθωση των μονοτονικών κειμένων χρησιμοποιήθηκε ο ορθογράφος Greek Speller 2.0 & Hyphenator 2.0 for Office XP της εταιρείας Neurosoft.

Εκτός από την αναγραφόμενη βιβλιογραφία, χρησιμοποιήθηκε και σε σχετικά μεγάλο βαθμό η μηχανή αναζήτησης <http://www.google.com/>, η οποία ψάχνει σε πάνω από 3,1 δισεκατομμύρια ιστοσελίδες σε όλο τον κόσμο σε πάνω από 80 γλώσσες.

Οι ημερομηνίες, εκτός αν αναγράφονται διπλές, να εκλαμβάνονται ότι μέχρι και το έτος 1922 αναφέρονται στο παλαιό (ιουλιανό) ημερολόγιο, ενώ από το 1923 και μετά στο νέο (γρηγοριανό) ημερολόγιο.

Πνευματικά Δικαιώματα ©Αλέξανδρος Χατζηλύρας, Ιανουάριος 2003.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΣΗΜΑΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΕΦΑΛΟΥ ΛΕΤΟΥΪ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑ-ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΣΗΜΑΙΕΣ.

Επεξήγηση των σημαιών:

1. Η αρχαία ρωμαϊκή σημαία, η οποία χρησιμοποιήθηκε στα πρώτα χρόνια του Βυζαντίου.
2. Η σημαία του Μεγάλου Κωνσταντίνου, η οποία συνδυάζει το σταυρό του Αγίου Γεωργίου με το ΒΒΒΒ (αρχικά **Βασιλεὺς Βασιλέων Βασιλεύων Βασιλεύσιν**, μετέπειτα **Βασιλεὺ Βασιλέων Βασιλέα Βοήθει**).
3. Η βυζαντινή ναυτική σημαία.
4. Η βυζαντινή σημαία μετά το 395 μ.Χ.
5. Η βυζαντινή στρατιωτική και ναυτική σημαία.
6. Η σημαία του Νικηφόρου Φωκά.
7. Η σημαία του Ισαάκιου Κομνηνού με τον απλό δικέφαλο αετό.
8. Η σημαία των Δεσποτάδων της Νίκαιας και των Παλαιόλογων.
9. Η σημαία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.
10. Σημαία του Μιχαήλ Παλαιολόγου. Τα δύο σέμματα συμβολίζουν της δύο πρωτεύουσες, την Κωνσταντινούπολη και την Νίκαια.
11. Η σημαία του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου.
12. Η τσαρική μοσχοβίτικη σημαία.
13. Η γερμανική σημαία (1848-1867).
14. Η αλβανική σημαία.
15. Ο θυρεός του Γενικού Επιτελείου Στρατού.
16. Η σημαία του μακεδονομάχου Ηλία Δεληγιαννάκη (1906-1908).
17. Η σημαία της Βόρειας Ηπείρου (1914).
18. Η σημαία του αυτόνομου Ποντιακού κράτους (1919).

1	2	3
4	5	6
7	8	9
10	11	12
13	14	15
16	17	18

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Οι κυριότερες σημαίες των σκλαβωμένων Ελλήνων κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας πριν από την Επανάσταση (1453-1820).

Επεξήγηση των σημαίων:

1. Η σημαία του Κορκόνδειλα Κλαδά.
2. Η σημαία του Μερκούριου Μπούα, γενικού αρχηγού του Ιππικού. Είναι εμφανής η ομοιότητα με το (μετέπειτα) γερμανικό δικέφαλο αετό.
3. Η σημαία της Κρήτης.
4. Η σημαία των Σπαχήδων.
5. Η σημαία της Χειμάρρας.
6. Η σημαία των αδελφών Καλλέργη. Μοιάζει αρκετά με τη σημερινή ελληνική σημαία.
7. Η σημαία των Μαυρομιχαλαίων.
8. Η σημαία του Ζαχαρία.
9. Η σημαία των οπλαρχηγών των Αγράφων.
10. Η σημαία του Λάμπρου Κατσώνη (ελληνική έκδοση).
- 10α. Η σημαία του Λάμπρου Κατσώνη (ιταλική έκδοση).
11. Η σημαία των Κολοκοτρωναίων και του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη.
12. Η σημαία του Γιάννη Σταθά.
13. Η σημαία του Μάρκου Μπότσαρη.
14. Η σημαία άγνωστου καπετάνιου, συμβολίζοντας τη σκλαβωμένη Ελλάδα που αγωνίζεται να ελευθερωθεί.
15. Η γραικοτουρκική σημαία (raya). Από το 1774, μετά τη συνθήκη του Κιουκ Κainaρḡi, η ρωσική σημαία κυμάτιζε στα ελληνικά εμπορικά πλοία. Όμως, η Οθωμανική αυτοκρατορία, μη θέλοντας να χάσει τον έλεγχο του εμπορίου, παραχώρησε διάφορα προνόμια στους Έλληνες ναυτικούς, ανάμεσά τους και το δικαίωμα να φέρουν τη σημαία αυτή, η οποία είχε τρεις οριζόντιες λωρίδες (κόκκινο-μπλε-κόκκινο), δεν έφερε όμως σταυρό.
16. Η σημαία της Επτανήσου Πολιτείας. Το 1800, όταν η Ρωσία ανέλαβε τη διοίκηση των Επτανήσων ή Ιόνιων νησιών, τα μετέτρεψε σε αυτόνομο προτεκτοράτο, μέχρι το 1807, όπου η διοίκηση των νησιών μεταβιβάστηκε στη Γαλλία με τη συνθήκη του Τίλσιπ (7-9 Ιουλίου 1807). Είναι σημαντική η ύπαρξη της σημαίας αυτής, μιας και αποτελεί την πρώτη επίσημη σημαία ανεξάρτητης ελληνικής πολιτείας μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Υψώθηκε για πρώτη φορά στην ακρόπολη της Κέρκυρας (13 Ιανουαρίου 1801).
17. Η σημαία των Επτανήσων κατά την περίοδο της Βρετανικής κυριαρχίας (Νοέμβριος του 1815 μέχρι 5 Ιουνίου 1864, οπότε η Βρετανία παραχώρησε τα Επάνησα στην Ελλάδα). Η βρετανική σημαία προστέθηκε το 1817.

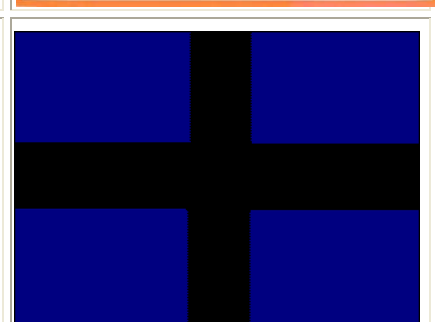
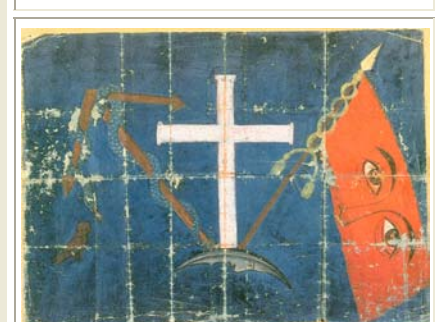
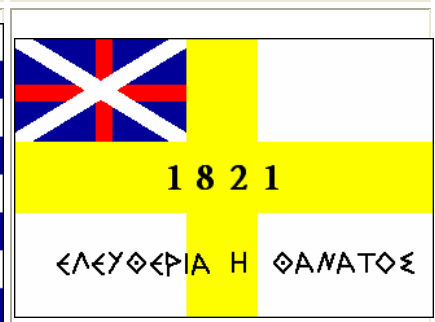
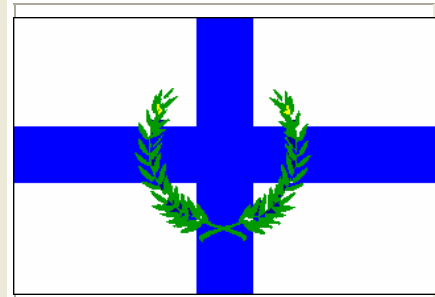
Και οι δύο σημαίες απεικονίζουν το φτερωτό λιοντάρι του Αγίου Μάρκου να κρατάει το ευαγγέλιο (το οποίο στη μέση έφερε σταυρό), από το οποίο ξεπετάγονταν επτά κοντάρια, που συμβόλιζαν τα επτά νησιά. Κατά τα χρόνια της Βενετικής κατοχής (1386-1797), η σημαία του κάθε νησιού έφερε το φτερωτό λιοντάρι του Αγίου Μάρκου με μια εικόνα του προσάτη-Άγιου του κάθε νησιού με το σταυρό στο πάνω άκρο.

1	2	3
4	5	6
7	8	9
10	10α	11
12	13	14
15	16	17

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ'

Οι κυριότερες σημαίες που χρησιμοποιήθηκαν κατά τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης του 1821 (επίσημες, χερσαίες και ναυτικές).

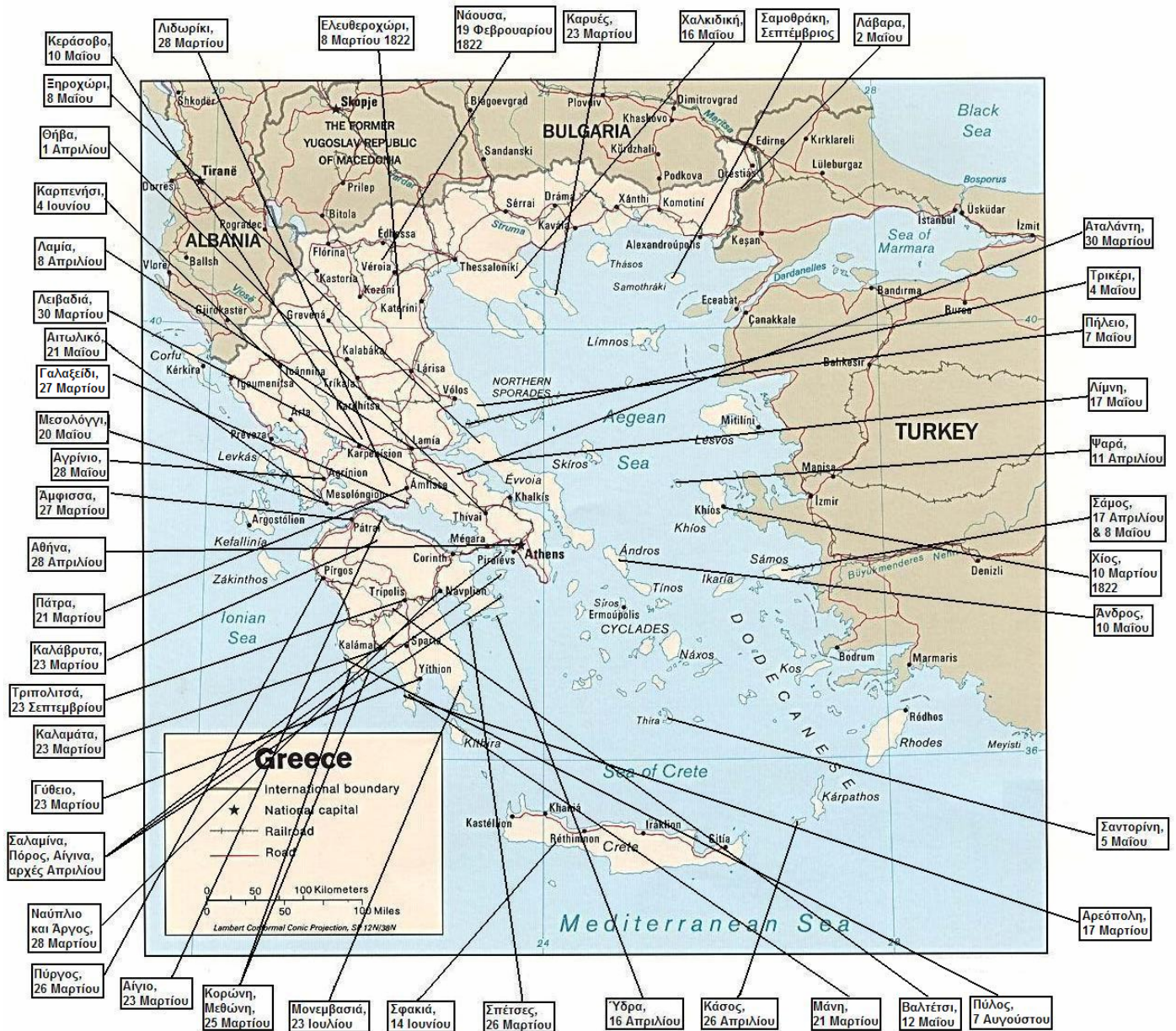
Επεξήγηση των σημαιών:

1. Η σημαία που πρότεινε ο Ρήγας Φεραίος Βελενσιλής ως σημαία της «Ελληνικής Δημοκρατίας».
- 1α. Παραλλαγή της σημαίας του Ρήγα Φεραίου.
2. Η σημαία της Φιλικής Εταιρείας, την οποία σχεδίασε ο Παλαιών Πατρών Γερμανός και ύψωσε ο Γεώργιος Σισίνης στην Ήλιδα.
3. Η σημαία του Αρείου Πάγου, η οποία χρησιμοποιήθηκε στην ανατολική Χέρσο Ελλάδα.
- 4&4α. Οι δύο όψεις της σημαίας του Αλέξανδρου Υψηλάντη.
- 5&5α. Οι δύο όψεις της σημαίας Μαυροφόρων, παραλλαγή της σημαίας του Υψηλάντη.
6. Η σημαία του Ανδρέα Λόντου.
7. Η σημαία των Καλαρρυτινών της Ηπείρου.
8. Σημαία την οποία χρησιμοποίησαν διάφοροι πρόκριτοι (Εμμανουήλ Παπάς, Μήτρος Λιακόπουλος, Λογοθέτης Ζαφειράκης κτλ).
9. Η σημαία του Δημήτρη Πλαπούτα.
10. Η σημαία του Αθανάσιου Διάκου.
11. Η σημαία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη.
12. Η σημαία του Γρηγόριου Δίκαιου Παπαφλέσσα, η οποία και θεωρείται ως η βάση της καθιέρωσης της πρώτης επίσημης ελληνικής σημαίας.
13. Η σημαία που χρησιμοποιούσε ο Μάρκος Μπότσαρης.
14. Η σημαία, σχέδιο του Άνθιμου Γαζή, που χρησιμοποιούνταν στη Θεσσαλομαγνησία.
15. Η σημαία της ηρωικής Μάνης.
16. Η σημαία του υδραίου καπετάνιου Γεώργιου Σαχτούρη.
17. Η σημαία του πυρπολητή Κωνσταντίνου Κανάρη.
18. Η σημαία που χρησιμοποιούσε αρχικά ο ναύαρχος Ανδρέας Μιαούλης.
- 18α. Η σημαία που χρησιμοποιούσε μεταγενέστερα ο Ανδρέας Μιαούλης.
- 19&19α. Σημαίες των Σπετσών.
- 20&20α. Σημαίες της Ύδρας.
- 21&21α. Σημαίες των Ψαρών.
22. Η σημαία της Σάμου που υψώθηκε στις 17 Απριλίου 1821 από τον Κωνσταντίνο Λαχανά στο Βαθύ.
- 22α. Η σημαία της Σάμου που υψώθηκε στις 8 Μαΐου 1821 από το Λυκούργο Λογοθέτη στο Καρλοβάσι.
- 22β. Η επίσημη σημαία της Διοικήσεως της Σάμου κατά το πρώτο έτος της Επανάστασης.
23. Παντιέρα της Εταιρείας της Επανάστασης, με σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας. Υψώθηκε στις 2 Απριλίου 1821 από το Δημήτριο Γουδή στο σπετσιώτικο πλοίο του.
24. Γενική ναυτική σημαία της Επανάστασης.
25. Η σημαία του χωριού Λάβαρα στον Έβρο.

1	1α	2	14	15	16
3	4	4α	17	18	18α
5	5α	6	19	19α	20
7	8	9	20α	21	21α
10	11	12	22	22α	22β
			23	24	25

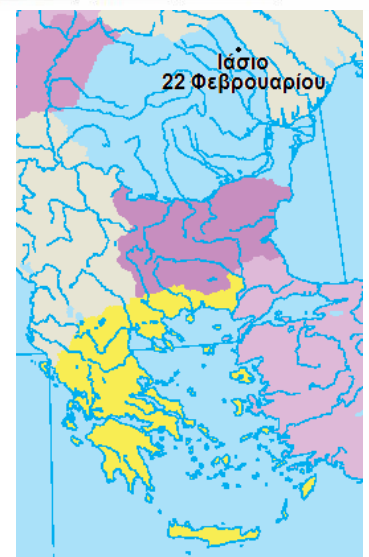
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ'

Χάρτης με τις ημερομηνίες και τοποθεσίες υψώσεως επαναστατικής σημαίας κατά την Ελληνική Επανάσταση.

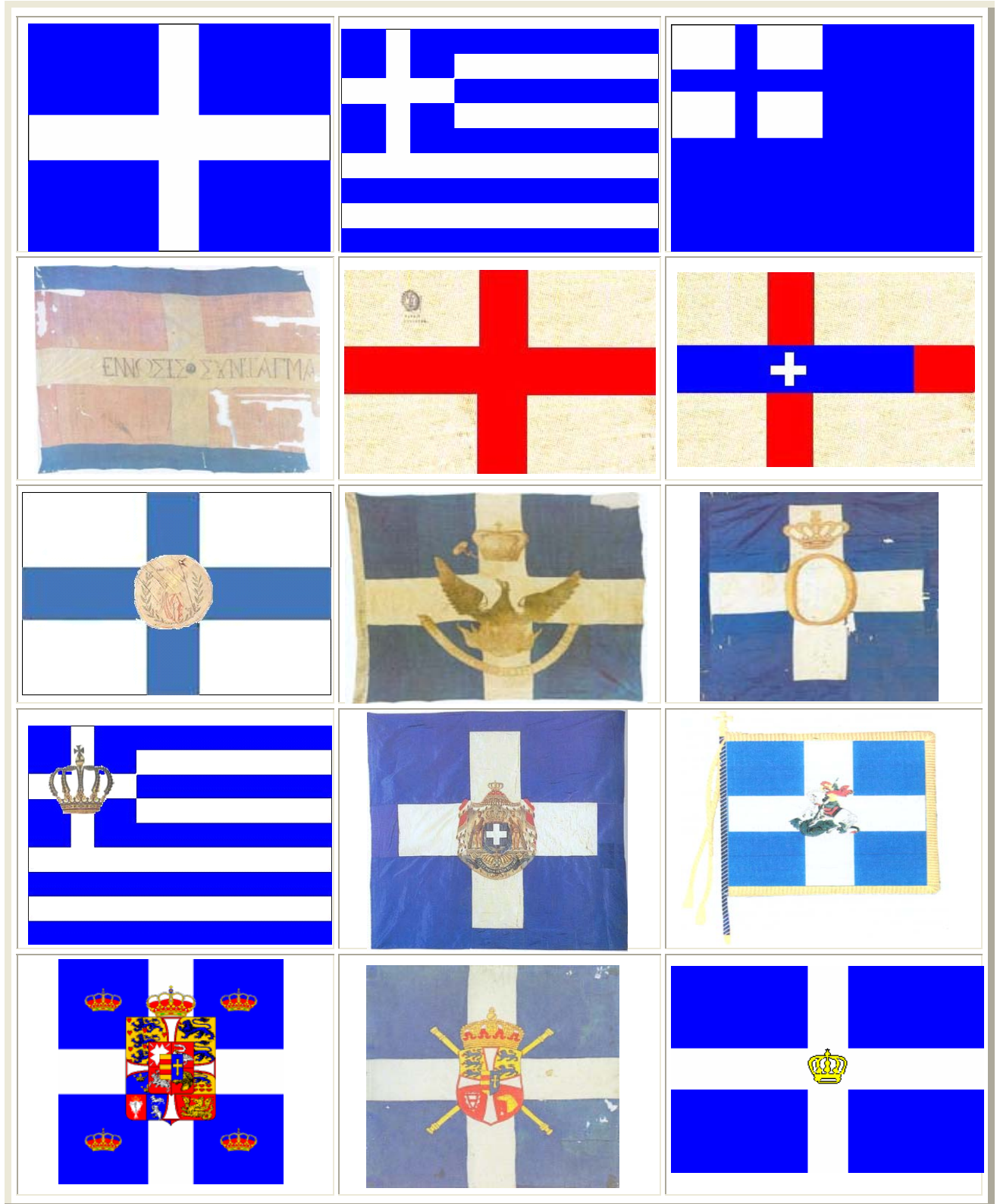
Σημειώσεις:

- Όπου δεν αναγράφεται έτος, εννοείται το 1821.
- Πρέπει να σημειωθεί η πρώτη ανύψωση της σημαίας της Επανάστασης στις 22 Φεβρουαρίου 1821 στο Ιάσιο της Μολδαβίας από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Σημειώνεται στον απέναντι χάρτη· υπ' όψιν ότι σήμερα η πόλη (Iasi) ανήκει στη Ρουμανία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε΄

Οι σημαίες της Ελλάδας (επίσημες, πολεμικές, βασιλικές και επαναστατικές) μετά το 1822.

Επεξήγηση των σημαιών:

1. Η σημαία των Φρουρίων και των Ταγμάτων Πεζικού, όπως αυτή καθορίστηκε από το Διάταγμα 540, στις 15 Μαρτίου 1822. Μέχρι το 1978 ήταν και η επίσημη σημαία της Ελλάδας (με την προσθήκη του στέμματος κατά τα έτη 1833-1924 και 1935-1967).
2. Η σημαία των Πολεμικών Πλοίων, όπως αυτή καθορίστηκε από το Διάταγμα 540, στις 15 Μαρτίου 1822. Μετά την κατάργηση της εμπορικής ναυτικής σημαίας το 1828, καθιερώθηκε ως ναυτική σημαία της Ελλάδας (με την προσθήκη του στέμματος κατά τα έτη 1833-1924 και 1935-1969).
3. Η σημαία των Εμπορικών Πλοίων, όπως αυτή καθορίστηκε από το Διάταγμα 540, στις 15 Μαρτίου 1822. Καταργήθηκε στις 30 Ιουλίου 1828, με το Ψήφισμα ΙΒ΄, αρ. 3529.
- 4.4α&4β. Σημαίες των Συνταγματικών της Περαχώρας.
5. Επαναστατική σημαία με παράσταση της Αθηνάς πλαισιωμένη από κλάδους ελιάς και την επιγραφή «**Ἡ Ἀθήνα αὐλβ**» (1832).
6. Σημαία με το φοίνικα και την επιγραφή «**ΟΘΩΝ Α΄ ΗΓΕΜΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**».
7. Η βασιλική σημαία του Όθωνα.
8. Η επίσημη ελληνική σημαία κατά την εποχή του Όθωνα (1833-1862), του Γεώργιου του Α΄ (1863-1913), του Κωνσταντίνου του Α΄ (1913-1917 και 1920-1922), του Αλέξανδρου του Α΄ (1917-1920) και του Γεώργιου του Β΄ (1922-1924).
9. Η βασιλική σημαία του Γεώργιου του Α΄.
10. Η πολεμική σημαία των Ταγμάτων Πεζικού, όπως αυτή ισχύει από το 1864.
11. Η πολεμική σημαία του Γεώργιου του Α΄.

12. Η βασιλική σημαία του Κωνσταντίνου του Α΄.
13. Η επίσημη ελληνική σημαία κατά την εποχή του Γεώργιου του Β΄ (1935-1947), του Παύλου του Α΄ (1947-1964) και του τέως βασιλιά Κωνσταντίνου του Β΄ (1964-1973). Μετά το 1969, αφαιρέθηκε το στέμμα.
14. Η επίσημη ναυτική σημαία κατά τα χρόνια 1936-1969.
15. Η επίσημη ελληνική σημαία από το 1970 μέχρι το 1975· είναι αξιοπρόσεκτη η αλλαγή που υπέστη στις διαστάσεις της λόγω της αλλαγής των αναλογιών από 2:3 σε 7:12, αλλά και η αλλαγή στο χρώμα.
16. Η επίσημη ελληνική σημαία από το 1975 μέχρι το 1978.
17. Η επίσημη ελληνική σημαία από το 1978 μέχρι σήμερα.
18. Το ελληνικό εθνόσημο.
- 18α. Το ελληνικό εθνόσημο. Χρησιμοποιείται στα επίσημα έγγραφα του κράτους, ως σφραγίδα ή «λογότυπο».
- 18β. Το ελληνικό στρατιωτικό εθνόσημο. Φέρεται στα καλύμματα κεφαλής του Ελληνικού Στρατού (Στο Πολεμικό Ναυτικό και την Πολεμική Αεροπορία υπάρχει μία χρυσή άγκυρα/ένας χρυσός αετός στη μέση). Από τότε που καθιερώθηκε (1833), τροποποιήθηκε πολλές φορές, με σκοπό να αντικατοπτρίζει τις πολιτειακές αλλαγές. Η τελευταία μεταβολή που υπέστη ήταν την εποχή της Δικτατορίας (1967-1974), όταν έφερε το «αναγεννώμενο Φοίνικα», ένα από τα αρχαιοελληνικά σύμβολα που καπηλεύτηκε το δικτατορικό καθεστώς της Χούντας. Από τις 8 Ιανουαρίου 1975, κατόπιν διαταγής του Α/ΓΕΕΘΑ, Στρατηγού Διονυσίου Αρμπούζη, αυτός αφαιρείται από το στρατιωτικό εθνόσημο και όλα τα διακριτικά των στρατιωτικών· διατηρήθηκε εντούτοις, για τεχνικούς λόγους, στα κομβία και ξίφη των Αξιωματικών, μέχρι τη σταδιακή αντικατάστασή τους.
19. Η αρχική πολεμική σημαία της Πολεμικής Αεροπορίας, η οποία βρισκόταν σε χρήση από το 1931, έτος ίδρυσης του Όπλου της Αεροπορίας μέχρι και το 1980, οπότε αντικαταστάθηκε το κυκλικό εθνόσημο με τον Αρχάγγελο Μιχαήλ επί νεφών, με το Προεδρικό Διάταγμα 348/17-04-1980. Η νέα πολεμική σημαία από το 1982 μέχρι και το 2000 σταδιακά διανεμήθηκε στις Μονάδες της Πολεμικής Αεροπορίας.

1	2	3			
4	4α	4β			
5	6	7	14	15	16
8	9	10	17	18	18α
11	12	13	18β	19	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤ΄

Οι σημαίες των αλύτρωτων περιοχών της Ελλάδας.

Επεξήγηση των σημαιών:

1. Η ναυτική σημαία της Ηγεμονίας της Σάμου.
2. Η σημαία της Ηγεμονίας της Σάμου.
3. Η πριγκιπική σημαία της Ηγεμονίας της Σάμου.
4. Η σημαία του Εμμανουήλ Μαυρογένη κατά την Κρητική Επανάσταση του 1866.
5. Η σημαία του οπλαρχηγού Αντώνιου Σήφακα κατά την Κρητική Επανάσταση του 1866.

6. Η σημαία του Νικόλαου Ανδρεαδάκη, ο οποίος καταγόταν από το χωριό Βρύσες, κατά την Κρητική Επανάσταση του 1878.
7. Σημαία που χρησιμοποιήθηκε στο ολοκαύτωμα της Μονής Αρκαδίου το 1866. Ανήκε στον οπλαρχηγό Γεώργιο Δασκαλάκη. Φέρει το σταυρό με το **ΙΣ ΧΣ ΝΙ ΚΑ** και τα αρχικά **Κ**(Κρήτη) **Ε**(Ένωση) **Ε**(Ελευθερία) **ή Θ** (Θάνατος).
8. Σημαία του Κωνσταντίνου Μάνου από την Κρητική επανάσταση του 1879.
9. Η σημαία της Κρητικής πολιτείας.
10. Η σημαία του οπλαρχηγού του Μακεδονικού Αγώνα, Ηλία Δεληγιαννάκη, αξιωματικού που έπεσε κατά τη μάχη του Σκρα το 1918.
11. Λάβαρο του Μακεδονικού Αγώνα, που ανήκε στο μακεδονομάχο Λουκά Παπαλουκά.

1	2	3
4	5	6
7	8	9
10	11	12

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ζ΄

Οι διαδοχικές επεκτάσεις του Ελληνικού κράτους (1832-1947).

Το ελληνικό κράτος ουσιαστικά δημιουργείται στις 22 Ιανουαρίου/3 Φεβρουαρίου 1830 με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, περιλαμβάνοντας μόνο την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα, την Εύβοια, τις Κυκλάδες και τις Σποράδες. Είναι φανερό ότι αρκετά μέρη του ελληνισμού μένουν έξω από το νέο αυτό κράτος. Τα ακριβή σύνορα της Ελλάδας καθορίστηκαν με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης στις 27 Ιουνίου/9 Ιουλίου 1832.

Με την επιλογή, ως νέου βασιλέα της Ελλάδας, του Γεώργιου του Α΄, νεαρού Δανού πρίγκιπα του οίκου των Γκλύξμπουργκ, η Αγγλία προσφέρει τα Επάνησα στην Ελλάδα, ως δείγμα καλής πίστης. Η ενσωμάτωση των νησιών έγινε στις 21 Μαΐου 1864, βάσει της Συνθήκης του Λονδίνου (17/29 Μαρτίου 1863), μεταξύ της Ελλάδας και της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας.

Με τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης (20 Ιουνίου/2 Ιουλίου 1881), η οποία συνάφθηκε μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Ελλάδα προσαρτά τη Θεσσαλία πλην της Ελασσόνας και την περιοχή Άρτας, καθώς και μέρος της Ηπείρου, ως αντάλλαγμα για τη βραχύτατη συμμετοχή της στο Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του 1875, υπέρ της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Παρά την πρώτη αυτή εδαφική κατάκτηση της Ελλάδας, η αυγή του 20^{ου} αιώνα βρίσκει την Ελλάδα με πληθυσμό 2.500.000 άτομα, σε σύγκριση με τους 4.000.000 Έλληνες που ζούσαν στα αλύτρωτα μέρη του Ελληνισμού (Ήπειρος, Μακεδονία, Θράκη, Ανατολική Ρωμυλία, Κρήτη, Μικρά Ασία και Αιγαίο Πέλαγος).

Η νικηφόρα πορεία της Ελλάδας κατά τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους (Οκτώβριος 1912 - Ιούλιος 1913) αφείρεσε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, με τη Συνθήκη του Λονδίνου (17/30 Μαΐου 1913), όλα τα εδάφη που βρίσκονταν δυτικά της γραμμής του Αίνου στο Αιγαίο και της Μηδείας στον Εύξεινο Πόντο. Τα νέα σύνορα της Ελλάδας επικυρώθηκαν με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913). Σύνορο με τη Βουλγαρία καθορίστηκε ο Νέστος ποταμός, ενώ δόθηκαν στην Ελλάδα η Ήπειρος και η ανατολική Μακεδονία. Τα νησιά του Αιγαίου (πλην της Ίμβρου και της Τενέδου) αποδόθηκαν στις 31 Ιανουαρίου/13 Φεβρουαρίου 1914, με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας, ενώ η Κρήτη επίσημα ενσωματώθηκε την 1/13 Δεκεμβρίου 1913. Έτσι, η Ελλάδα διπλασιάζεται σε έκταση και πληθυσμό.

Η Ελλάδα, συμμετέχοντας παρά το πλευρό των Δυνάμεων της Entente κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μόλις από τις 27 Ιουνίου 1917 μέχρι και τον Οκτώβριο του 1918, αποκόμισε αρκετά κέρδη. Με τη Συνθήκη του Νεϊγύ (14/27 Νοεμβρίου 1919), η Βουλγαρία παραίτηται από τη Δυτική Θράκη, την οποία προσαρτά η Ελλάδα, απομακρύνοντάς την έτσι από το Αιγαίο. Ο Ελληνικός Στρατός, απελευθερώνοντας το τρίγωνο της Ξάνθης και προελαύνοντας προς την Ανατολική Θράκη, αρχίζει να εκτείνεται στα παράλια του Εύξεινου Πόντου και της Προποντίδας, φτάνοντας στα πρόθυρα της Κωνσταντινούπολης. Παράλληλα, από τις 2/15 Μαΐου 1919, η Ελλάδα, ως εντολοδόχος των Μεγάλων Δυνάμεων, αποβιβάζει στρατό στη Σμύρνη. Με τη Συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920), γίνεται η «Έλλης των δύο ήπειρων και των πέντε θαλασσών, σεβαστή εις τους φίλους και τρομερά εις τους έχθρους», ενσωματώνοντας τη Θράκη, μέχρι τη γραμμή Αίνου-Μηδείας, συμπεριλαμβανομένων της Ίμβρου και της Τενέδου. Η περιοχή της Σμύρνης θα έμεινε υπό την ονομαστική κυριαρχία του Σουλτάνου, αλλά υπό ελληνική διοίκηση, ενώ μετά από 5 χρόνια θα γινόταν δημοψήφισμα για να περιέλθει οριστικά στην Ελλάδα. Παράλληλα, με ιδιαίτερη ελληνοϊταλική συμφωνία, τα Δωδεκάνησα (πλην της Ρόδου και του Καστελλόριζου - τα οποία θα προσαρτούνταν μετά από διενέργεια δημοψηφίσματος σε 15 χρόνια και αφού η Αγγλία έδινε την Κύπρο στην Ελλάδα) θα παραχωρούνταν στην Ελλάδα.

Μετά την παταγώδη αποτυχία του Ελευθέριου Βενιζέλου στις εκλογές της 1/14 Νοεμβρίου 1920 και την επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου στο θρόνο (6 Δεκεμβρίου 1920), οι Σύμμαχοι δυσареστήθηκαν σε μεγάλο βαθμό, ενώ ο Kemal Mustafa άρχισε να ανασυντάσσει τους άνδρες του. Μετά την απόσυρση υποστήριξης της Ελλάδας από τους Συμμάχους και μετά τη μεγάλη επίθεση του κεμαλικού στρατού (13 Αυγούστου 1922) και την κατάληψη της Σμύρνης (27 Αυγούστου 1922), η Ελλάδα αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει και να αποσύρει τα στρατεύματά της από τη Μικρά Ασία. Κατά τη συνδιάσκεψη της Λωζάνης, υπογράφεται στις 24 Ιουλίου 1923 η περίφημη Συνθήκη της Λωζάνης, σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα διατήρησε τη Δυτική Θράκη (δυτικά του ποταμού Έβρου), παραχωρώντας την Ανατολική Θράκη (12 Νοεμβρίου 1922) στην Τουρκία. Η «έντιμη ειρήνη» καθόριζε και διατάξεις για την ανταλλαγή πληθυσμών (η σύμβαση αυτή υπογράφηκε στις 30 Ιανουαρίου 1914), ενώ κατά τις 18/31 Ιανουαρίου 1923 επαναπροσδιορίστηκε το ελληνικό καθεστώς των νησιών του Αιγαίου, πλην της Ίμβρου και της Τενέδου.

Με τη συνθήκη της Λωζάνης, άρχισε να σιγά-σιγά εγκαταλείπεται η Μεγάλη Ιδέα. Έτσι, αφού και το ζήτημα της Βόρειας Ηπείρου είχε ενταφιαστεί, αλλά και η Ίμβρος και η Τένεδος δεν ήταν πλέον πιθανό να ξαναπεριέλθουν στην Ελλάδα, μετά από τη συνθήκη της Λωζάνης, παρέμεινε το ζήτημα των Δωδεκανήσων, τα οποία η Ιταλία είχε υποσχεθεί να δώσει στην Ελλάδα. Η ευκαιρία για την Ελλάδα ήρθε όταν στις 28 Οκτωβρίου 1940 εισήλθε στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, υπέρ των Συμμάχων, εναντίον αρχικά της Ιταλίας και μετέπειτα της Βουλγαρίας και Γερμανίας. Μολονότι διήλθε σκληρή περίοδο κατοχής από τις δυνάμεις του Άξονα, η σημαντική της συμβολή στον αγώνα αναγνωρίστηκε και έτσι κάθισε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για τη μοιρασιά των εδαφών. Η Διάσκεψη ειρήνης των Παρισίων (10 Φεβρουαρίου 1947) αποφασίζει ότι τα Δωδεκάνησα θα έπρεπε να δοθούν στην Ελλάδα. Στις 31 Μαρτίου εγκαθίσταται Έλληνας διοικητής, ενώ στις 15 Σεπτεμβρίου υπογράφει και η Ιταλία για την απόδοση των νησιών. Η επίσημη τελετή έγινε στις 7 Μαρτίου 1948. Έκτοτε, η Ελλάδα έχει παραμείνει, εδαφικά, η ίδια. Το πολυσυζητημένο καθεστώς του Αιγαίου διέπεται από τη Συνθήκη της Λωζάνης, ενώ για τα σύνορα του νομού Δωδεκανήσων ισχύουν τα παγιωμένα Ιταλό-τουρκικά σύνορα.

Ορολογία σχετικά με τη σημαία.

Η λέξη *σημαία* [από το αρχαίο ελληνικό ουδέτερο ουσιαστικό *σήμα*, αβέβαιης ετυμολογίας, πιθανώς συγγενικό με το *εἰκὼν* και συνδεδεμένο με το Ινδοευρωπαϊκό **sek*^w (ακολουθώ), μιας και το *σήμα* είναι ένα σημείο το οποίο ακολουθούμε ή με το Ινδοευρωπαϊκό **θαϊ-* < **θᾶFᾱ* (θαύμα, θέαμα)] δεν αποτελεί τη μοναδική λέξη στην ελληνική γλώσσα, η οποία αποδίδει την έννοια που μεταφέρει: παράλληλα με τη λέξη *σημαία*, χρησιμοποιούνται και οι λέξεις *λάβαρα*, *φλάμπουρο*, *μπαϊράκι* και *παντιέρα*, η κάθε μια με τη δική της ιδιαίτερη σημασία και ετυμολογία. Οι σημαίες αυτές φέρονταν πάνω σε ξύλινο κοντάρι με σιδερένιο σταυρό στην κορυφή (επίστεψη), ο οποίος κατέληγε σε λόγχη, με σκοπό η σημαία να χρησιμοποιείται και ως αγχέμαχο όπλο, ενώ το κάτω μέρος του κοντού (ονομαζόταν *σαυρωτήρ*, *στύραξ* ή *ουρίαχος*) ήταν μυτερό, με σκοπό να μπαίνει εύκολα στο χώμα και να κυματίζει η σημαία. Η νεοελληνική δημοτική ποίηση βρίθει από δίστοιχα και ποιήματα, στα οποία εξυμνούνται οι κλεφταρματολοί, τα μπαϊράκια και τα φλάμπουρά τους, αλλά και η αντίσταση προς τον κατακτητή. Πιο κάτω παραθέτουμε την καταγωγή και ερμηνεία των λέξεων.

Λάβαρο [μεσαιωνικό και ελληνιστικό ουδέτερο ουσιαστικό λάβαρον < λατινικό ουδέτερο ουσιαστικό *labarum* (βασιλική σημαία) < λατινικό αρσενικό επίθετο *laureatus* (στεφανωμένος με δάφνη) < λατινικό θηλυκό επίθετο *laurea* (δάφνινο στεφάνι· δέντρο δάφνης) < θηλυκό του επιθέτου *laureus* (δάφνινος) < λατινικό ουδέτερο ουσιαστικό *laurus-us* (δάφνη) < λατινικό αρσενικό ουσιαστικό *laus-udis* (έπαινος) < λατινικό ρήμα *laudo* (επαινώ, τιμώ με έπαινο). Συνδέεται με το λατινικό ρήμα *clu(e)o* (ονομάζομαι, εξυμνούμαι, εγκωμιάζομαι) < αρχαιοελληνικό αρσενικό επίθετο *κλυτός* (δοξασμένος, ξακουστός) < αρχαιοελληνικό ουδέτερο ουσιαστικό *κλέφος* (δόξα=η φήμη που προέρχεται από κάτι για το οποίο ακούει κανείς πολλά) < αρχαιοελληνικά ρήματα *κλείω* και *κλύω* (ονομάζω) και *κλέω* (αναφέρω, τιμώ, κάνω ξακουστό) < Ινδοευρωπαϊκά μόρια **kl(e)u-* και **klew* (ακούω)].

Έτσι ονόμασε τη σημαία του ο Μέγας Κωνσταντίνος. Λάβαρα χρησιμοποιούνταν από το ρωμαϊκό ιππικό, ενώ κατά τα βυζαντινά χρόνια (κυρίως μετά το 10^ο αιώνα) στις μάχες προηγούνταν του αυτοκράτορα δώδεκα λάβαρα ή βασιλικά φλάμμουλα. Λάβαρα συνήθως ονομάζονται είδη υφασμάτινης σημαίας κρεμασμένα σε λόγχη ή κοντάρι, τα οποία φέρουν ζωγραφικές ή κεντητές παραστάσεις. Στην εκκλησιαστική ορολογία, λάβαρο είναι η ιερή σημαία των εκκλησιών, οι οποίες φέρουν ζωγραφισμένες ή χρυσοκέντητες παραστάσεις αγίων και προηγούνται κατά τις λιτανείες.

Μπαϊράκι [τουρκικό ουσιαστικό *bayrak* (σημαία) (βλέπουμε ένα συχνό φαινόμενο στα τουρκικά, τη μετατροπή του φωνήματος *d* σε *t* και του *t* σε *y* από τα αρχαία στα νέα τουρκικά) < αρχαίο τουρκικό ουσιαστικό *batrak* (σημάδι) < αρχαίο τουρκικό ρήμα *batirmek* (καρφώνω, χώνω (στο έδαφος) < πρώιμο τουρκικό, ίσως περσικό *boduruk* (σημαία)].

Τα μπαϊράκια κατά την Τουρκοκρατία είχαν πολεμική χρήση, κυρίως για τη χερσαία Ελλάδα, από τους Κλέφτες και τους Αρματολούς. Η φράση «*σηκώνω μπαϊράκι*» έχει παγιωθεί στη γλώσσα μας και έχει την έννοια του «επαναστατώ». Οι Αρματολοί συχνά χρησιμοποιούσαν τη φράση «*Θ' ανοίξω μπαϊράκι της λευτεριάς*», με την ίδια περίπου ερμηνεία. Τα μπαϊράκια ήταν συνήθως δίχρωμα (κόκκινο με κυανό ή λευκό) και έφεραν το σταυρό. Αυτός που έφερε το μπαϊράκι ονομαζόταν *μπαϊρακτάρης*.

Παντιέρα [μεσαιωνικό θηλυκό ουσιαστικό παντιέρα < ιταλικό θηλυκό ουσιαστικό *bandiera* (με αποχηροποίηση του αρχικού [b>p] < προβηγκιανό ουσιαστικό *ban(d)iera* < προβηγκιανό ουσιαστικό *banda* (στράτευμα) < «χυδαίο» λατινικό θηλυκό ουσιαστικό *bandaria-ae* (σημαία) < υστερολατινικό ουδέτερο ουσιαστικό *bandum-i* (σημαία) < γοτθικά ουσιαστικά *bandwa* και *bandwo* (σημάδι) < ινδοευρωπαϊκό μόριο **bhā* (φωτίζω, δείχνω) από το αρχαιότατο **bhē* (φως), παράβαλε το αρχαιοελληνικό ρήμα *φαίνειν*].

Οι θαλασσινοί καταδρομείς ονόμαζαν τις σημαίες τους παντιέρες. Είχαν την ίδια ακριβώς χρήση με τα μπαϊράκια των στεριανών. Συναντιέται και ως **μπαντιέρα**. Η φράση «σηκώνω παντιέρα» έχει παγιωθεί στη γλώσσα μας και έχει την έννοια του «επαναστατώ».

Σίγνο [λατινικό ουδέτερο ουσιαστικό signum-i (σημάδι), ίδια ρίζα με το ελληνικό σημείον (βλέπε πιο πάνω)].

Στην αρχαία Ρώμη τα σίγνα χρησιμοποιούνταν για τους λόχους του Πεζικού, σε αντιδιαστολή με τις ίλες του Ιππικού, οι οποίες χρησιμοποιούσαν τα vexilla (vexillum-i), το οποίο οι Βυζαντινοί αναφέρουν ως «βηξίλλον». Ενώ τα signa ήταν μεταλλικά απεικονίσματα, τα vexilla ήταν μικρές διαφόρων χρωμάτων σημαίες και είχαν ως κύριο σκοπό να βλέπουν οι στρατιώτες τον τόπο συγκέντρωσή τους. Οι βυζαντινοί ονόμαζαν τις σημαίες σίγνα και ο σημαιοφόρος ονομαζόταν σιγνηφέρης ή σιγνηφόρος.

Φλάμπουρο [μεταγενέστερο ουδέτερο ουσιαστικό φλάμπουρον (με ανομοίωση των υγρών λ>ρ) < μεσαιωνικό ουδέτερο ουσιαστικό φλάμπουλον (με τροπή του μεσοφωνηεντικού m>mb) < ελληνιστικό ουδέτερο ουσιαστικό φλά(μ)μουλον < ύστερο λατινικό θηλυκό ουσιαστικό flammula (σημαία του ιππικού) < λατινικό ουδέτερο επίθετο flammolum, υποκοριστικό του flammum, ουσιαστικοποιημένο ουδέτερο του επιθέτου flammus (φλόγιος, φλογερός) < θηλυκό ουσιαστικό flama-ae (φλόγα, αντί flagma) [τροπή των χειλικών γ σε μ] < λατινικά ρήματα flagro (φλέγομαι) και fulgeo (φλέγω)< αρχαιοελληνικό ρήμα φλέγω και φλογώ-ω και θηλυκό ουσιαστικό φλόξ (της φλογός) < Ινδοευρωπαϊκό μόριο *bhl-eg παρεκτεταμένη μορφή του Ινδοευρωπαϊκού ρήματος *bhel (λάμπω, αστράφτω)].

Στην αρχαία Ρώμη, τα flammula ήταν σημαίες, οι οποίες τελείωναν προς τα κάτω σε μια γωνία στο μέσο ή σε δύο άκρα, παρόμοια με το σχήμα της φλόγας. Η λέξη πέρασε, μέσω της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, στους υπόδουλους Έλληνες, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τα φλάμπουρα για τα πανηγύρια, τις γαμήλιες τελετές κτλ και αποτελούνταν από κομμάτια υφάσματος ή μαντίλια δεμένα σε κοντάρι με σταυρό που στις κεραίες του είχε μπηγμένα ρόδια, σύμβολο γονιμότητας. Συναντιέται και φλάμμουλο, ονομασία την οποία προτιμούσαν οι Βυζαντινοί. Τα φλάμπουρα στο Βυζάντιο ήταν κατασκευασμένα από ειδικό μεταξωτό ύφασμα με χρυσοποίκιλτα σχήματα και χρησιμοποιούνταν από μέλη της βασιλικής οικογένειας, ευγενείς, πολιτικούς και ανώτατους στρατιωτικούς κατά τις τελετές. Τα φλάμπουρα των Αρματολών ήταν συνήθως μονόχρωμα και έφεραν το σταυρό. Αυτός που έφερε το φλάμπουρο ονομαζόταν φλαμπουριάρης.

Τιμητικές διακρίσεις που απονέμονται στη σημαία.

Οι πολεμικές σημαίες των Μονάδων του Στρατού Ξηράς, του Πολεμικού Ναυτικού και της Πολεμικής Αεροπορίας αποτελούν το υψηλότερο σύμβολο που διαθέτουν. Η πολιτεία, με σκοπό να τιμήσει αυτές τις Μονάδες, αλλά και να αποτίσει τον ύπατο φόρο τιμής προς τις σημαίες αυτές, έχει θεσπίσει τις εξής τιμητικές διακρίσεις, αναφορικά με τη σημαία: Τον **Ταξιάρχη του Αριστείου Ανδρείας** και τον **Πολεμικό Σταυρό Α΄ Τάξεως**. Πιο κάτω επεξηγείται η ιστορία και χρήση των στρατιωτικών αυτών παρασήμων.

Το **Αριστείο Ανδρείας** συστάθηκε με το Νόμο ΔΡΗ΄/30-04-1913 (ΦΕΚ Α,88) «**Περί Άριστείου Άνδρείας**» και απονεμόταν σε καιρό πολέμου ή ειρήνης σε όσους αποδεδειγμένα διακρίνονταν για ανδραγαθία ή στρατιωτική αξία, ως παράσημο (όχι μετάλλιο). Όμως, καταργήθηκε σιωπηρά και δεν απονεμήθηκε σε κανένα μέχρι το 1921, οπότε ανασυστήθηκε με το Βασιλικό Διάταγμα της 21/03/1921 (ΦΕΚ Α,47) «**Περί έκτελέσεως του Ν. ΔΡΗ΄/1913 περί συστάσεως Άριστείου Άνδρείας**». Διακρινόταν σε τρεις τάξεις (Ταξιάρχης, Χρυσούν και Αργυρούν) και η ανώτερη του τάξη, ο Ταξιάρχης, απονεμόταν σε σημαίες διακριθέντων Συνταγμάτων κατά πολεμική περίοδο, καθώς και

σε ανώτατους Αξιωματικούς, διοικητές Ανεξάρτητων Διοικήσεων Στρατιών ή Σωμάτων Στρατού. Απονεμήθηκε τελικά μόνο στο Βασιλέα Κωνσταντίνο τον Α΄, το Ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη (όταν αυτός ήταν Υποναύαρχος), τον Αντιστράτηγο Αναστάσιο Παπούλα και σε ορισμένες Πολεμικές Σημαίες και φερόταν στο λαιμό. Με τον Αναθεωρητικό Νόμο 2646/1940 (ΦΕΚ Α,389) «Περὶ Ἠθικῶν Ἀμοιβῶν διὰ διακεκριμένας πράξεις» πραγματοποιήθηκαν ορισμένες τροποποιήσεις σχετικά με τη μορφή και τις προϋποθέσεις απονομῆς του, ενώ πλέον αποτελεί το ανώτατο πολεμικό μετάλλιο, όχι παράσημο, με αποτέλεσμα να καθοριστεί ότι θα απονεμόταν αποκλειστικά και μόνο για ηρωική πράξη στο πεδίο της μάχης, όχι εν καιρῷ ειρήνης ή για στρατιωτική αξία. Απονεμήθηκε κατά τη διάρκεια του πολέμου 1940-1945, τις επιχειρήσεις του 1946-1949 και την εκστρατεία της Κορέας (1950-1955). Εκτός από ορισμένες Πολεμικές Σημαίες, απονεμήθηκε και στους Βασιλέα Γεώργιο Β΄, το διάδοχο Παύλο, το Στρατάρχη Αλέξανδρο Παπάγο, τους Αντιστράτηγους Κωνσταντίνο Βεντήρη και Γεώργιο Γρίβα-Διγενή και τους Αντιναύαρχους Αλέξανδρο Σακελλαρίου, Επαμεινώνδα Καββαδία και Πέτρο Βούλγαρη. Με το Προεδρικό Διάταγμα 376/08-04-1974 (ΦΕΚ Α,98) «Περὶ τῶν Στρατιωτικῶν Μεταλλίων», διατηρεῖται το Αριστεῖο Ανδρείας, το οποίο αν και το 1981 κατασκευάστηκε ξανά ως δοκίμιο, δεν ἔχει ἐπίσημα καθοριστεί ἡ τελική του μορφή. Στη σημερινή εποχή ο Ταξιάρχης του Αριστείου Ανδρείας, ἡ ανώτατη απονεμόμενη ἠθικῆς ἀμοιβῆς για ἀνδρεία στο πεδίο της μάχης, δεν ἔχει ἀκόμη ἀπονεμηθεῖ, ἀν και προβλέπεται ἡ ἀπονομή του στις Πολεμικές Σημαίες των Μονάδων που διακρίθηκαν σε πολέμους, ὅπως ἐπίσης και σε ανώτατους Αξιωματικούς.

Ταξιάρχης του Αριστείου Ανδρείας του 1913. Στο μέσο του σταυρού υπάρχει ο Ἅγιος Δημήτριος, πλαισιωμένος ἀπὸ λεπτά κλαδιά δάφνης. Στην πίσω πλευρά φέρει τὴ λέξη «ΑΞΙΑΙ».

Ταξιάρχης του Αριστείου Ανδρείας του 1940. Οι οπτικές διαφορές είναι ελάχιστες, σε σχέση με το διάσημο του 1913, με κυριότερη τὸ χρώμα του σμάλτου που περιγράφει τὸ σταυρὸ (ἀντὶ μπλε γαλάζιο).

Δοκίμιο του διασήμου του Αριστείου Ανδρείας του 1981. Ἀντὶ κορώνας υπάρχει τὸ εθνόσημο, ἐνὼ τὸ σμάλτο ἔχει γίνεϊ πάλι μπλε.

Ο **Πολεμικός Σταυρός** συστάθηκε με Βασιλικό Διάταγμα στις 31/10/1917 (ΦΕΚ Α,260) «Περὶ Ἠθικῶν Ἀμοιβῶν διὰ πράξεις διακεκριμένας καὶ τρόπου τῆς ἀπονομῆς αὐτῶν». Ἡ Α΄ Τάξη του ἀπονεμόταν σε σημαίες διακριθέντων Συνταγμάτων και ἀνώτερους/ἀνώτατους Αξιωματικούς για διακεκριμένες πράξεις στο πεδίο της μάχης ἢ για τὴν τήρηση τῆς ἐννομῆς τάξης και ἀσφάλειας. Σύμφωνα με Διάταγμα τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ τιμημένοι με τὴν Α΄ Τάξη του Πολεμικοῦ Σταυροῦ εἶχαν δικαίωμα ἀπόκτησης δωρεάν ἐκτασης γῆς. Το 1940 ἐπανασυστήθηκε με τὸν Αναθεωρητικό Νόμο 2646/1940 (ΦΕΚ Α,389) «Περὶ Ἠθικῶν Ἀμοιβῶν διὰ διακεκριμένας πράξεις», με ἐντελῶς νέα μορφή, και ἡ Α΄ Τάξη ἀπονεμόταν σε σημαίες Μονάδων και Σχηματισμῶν που εἶχαν διακριθεῖ ἰδιαίτερα στη μάχη, καθὼς και σε ανώτατους Αξιωματικούς που ἐπιτέλεσαν διακεκριμένες πράξεις στο πεδίο τῆς μάχης.

Απονεμήθηκε για τον Πόλεμο 1940-1945, τις επιχειρήσεις 1946-1949 και την Εκστρατεία της Κορέας (1950-1955). Με το Προεδρικό Διάταγμα 376/08-04-1974 (ΦΕΚ Α,98) «Περὶ τῶν Στρατιωτικῶν Μεταλλίων», ο Πολεμικός Σταυρός επανασυστήθηκε και απονέμεται σε Πολεμικές Σημαίες και ανώτατους Αξιωματικούς για διακεκριμένες πράξεις που τελέστηκαν είτε στο πεδίο της μάχης, είτε οπουδήποτε κατά τη διεξαγωγή διατεταγμένης πολεμικής ενέργειας. Η τελική μορφή του διασήμου δεν έχει καθοριστεί. Η πιο πρόσφατη απονομή Πολεμικού Σταυρού σε Πολεμική Σημαία έγινε στις 17 Δεκεμβρίου 2000, από τον τότε ΥΕΘΑ κο Άκη Τσοχατζόπουλο, για το 601 Τάγμα Πεζικού, με σκοπό να τιμηθεί για τη συμμετοχή του στην επιχείρηση διασφάλισης της ειρήνης, της σταθερότητας και της συνεργασίας στη γειτονική Αλβανία.

Α΄ Τάξη του Πολεμικού Σταυρού του 1916-1917. Στην πίσω πλευρά αναγράφεται το «ΕΛΛΑΣ 1916-1917». Το διάσημο είναι φτιαγμένο από λευκό μέταλλο.

Η εντελώς νέα μορφή του Πολεμικού Σταυρού του 1940, για τον οποίο υπήρξαν διάφορες κατασκευαστικές ποικιλίες (παρατίθενται δύο), οι οποίες κυρίως είχαν να κάνουν με τη μορφή του στέμματος (διάτρητο, συμπαγές ή Αγγλικού τύπου). Στην πίσω πλευρά αναγράφεται «1940».

Η μεταπολιτευτική μορφή του Πολεμικού Σταυρού. Δοκίμιο που φτιάχτηκε το 1981. Αφαιρείται το στέμμα και στη θέση του τοποθετείται το χρυσό εθνόσημο.